

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών

Επιστήμες της Αγωγής

Διπλωματική εργασία

Εκπαιδευτικές ανισότητες στην εποχή της πανδημίας: Διερεύνηση των
περιορισμών πρόσβασης και ισότιμης συμμετοχής στην εκπαίδευση σε μαθητές
Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, μέσα από την οπτική των γονέων τους.

Όλγα Περδικάρη

Επιβλέπων καθηγητής: Διονύσιος Γουβιάς

Πάτρα, Ιούλιος, 2022

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Εκπαιδευτικές ανισότητες στην εποχή της πανδημίας: Διερεύνηση των περιορισμών πρόσβασης και ισότιμης συμμετοχής στην εκπαίδευση σε μαθητές Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, μέσα από την οπτική των γονέων τους.

Όλγα Περδικάρη

Επιτροπή Επίβλεψης Πτυχιακής / Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Γουβιάς Διονύσιος

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Καλεράντε Ευαγγελία

Πάτρα, Ιούλιος, 2022

Στην οικογένειά μου

Περίληψη

Θεωρητικό πλαίσιο: Η επέλαση του COVID-19 έχει πλήξει σημαντικά την εκπαιδευτική διαδικασία. Σε πρώτη φάση, η εκπαίδευση εξ αποστάσεως φάνηκε ότι μπορεί να υποκαταστήσει σε ικανοποιητικό βαθμό την δια ζώσης διδασκαλία. Στην πράξη όμως αποδείχθηκε ότι αντί να αμβλύνει, όξυνε τις ανισότητες μεταξύ των μαθητών. Οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να επωμιστούν νέες υποχρεώσεις και να αναλάβουν διδακτικά καθήκοντα σε ένα χώρο στον οποίο είτε δεν είχαν προηγούμενη εμπειρία είτε δεν είχαν λάβει όλοι επαρκή επιμόρφωση, ενώ οι γονείς συχνά δεν διέθεταν ούτε καν τους απαραίτητους πόρους για την ομαλή διεκπεραίωση της τηλεεκπαίδευσης. Η κατάσταση αυτή έφερε πολλούς μαθητές σε δύσκολη θέση κυρίως εξαιτίας των προβλημάτων που προέκυψαν ως προς την παρακολούθηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας με αποτέλεσμα να εντείνει τις διακρίσεις των μαθητών στην εκπαίδευση, κάνοντάς την προσιτή σε λίγους.

Στόχος: Η εργασία πραγματεύεται τις εκπαιδευτικές ανισότητες στην εποχή της πανδημίας και έχει ως στόχο τη διερεύνηση των περιορισμών πρόσβασης και ισότιμης συμμετοχής στην εκπαίδευση σε μαθητές Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, μέσα από την οπτική των γονέων.

Μεθοδολογία: Διεξήχθη ποσοτική έρευνα με τη χρήση ερωτηματολογίου ειδικά διαμορφωμένου για τις ανάγκες της έρευνας αυτής. Συγκεκριμένα κριτήρια όπως το εισόδημα, το μορφωτικό επίπεδο και η περιοχή διαμονής εξετάζονται, ώστε να διεξαχθούν συμπεράσματα για την κατάσταση ανισότητας που αντιμετωπίζουν οι μαθητές. Συμμετείχαν 108 ερωτηθέντες, οι οποίοι ήταν κυρίως ελληνικής καταγωγής, υψηλού μορφωτικού επιπέδου και μεσαίων εισοδημάτων.

Αποτελέσματα: τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι γονείς θεωρούν ότι αρκετές παράμετροι που σχετίζονται με το κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο, παίζουν ρόλο στην ισότιμη πρόσβαση στην τηλεεκπαίδευση. Παράγοντες που αναδείχθηκαν είναι η εργασία των γονέων και η επαρκής τεχνογνωσία, ενώ ισχυρή ήταν η πεποίθηση ότι η εξοικείωση των γονέων με την τεχνολογία, οι τεχνολογικοί πόροι και το μορφωτικό επίπεδο, αλλά και ο αριθμός των παιδιών της οικογένειας είναι σημαντικές παράμετροι.

Συμπεράσματα: στην έρευνα δείχθηκε ότι οι γονείς αντιλαμβάνονται τις κοινωνικές και οικονομικές παραμέτρους της οικογένειας ως βασικές για την πρόσβαση στην τηλεεκπαίδευση. Χρειάζεται περαιτέρω έρευνα για την ανάδειξη επιπλέον παραγόντων, όπως η περιοχή διαμονής και η χώρα καταγωγής.

Λέξεις – Κλειδιά

Εκπαιδευτικές ανισότητες, πανδημία, COVID-19, δευτεροβάθμια εκπαίδευση, τηλεεκπαίδευση

Abstract

Introduction: The COVID-19 pandemic has significantly affected the educational process. Distance education initially seemed to be an effective approach for educational institutions to continue functioning. However, in practice, it turned out that instead of mitigating, it exacerbated inequalities between students. Educators were called upon to take up on new responsibilities and duties in areas where they either had no previous experience or had not received adequate training, and parents often did not even have the resources to perform distance education in a proper manner. This situation has been difficult for students also, in terms of the difficulty of attending the educational process and intensified the discrimination of students in education, making it less accessible for some social groups.

Objective: In this essay, educational inequalities in the era of the pandemic is analyzed and aims to explore the limitations of access and equal participation in education in Secondary Education students, through the perspective of their parents.

Methodology: Quantitative research has been conducted using a questionnaire specifically designed for the purpose of this study. Specific criteria such as income, educational level and area of residence are examined in order to draw conclusions about the situation of inequality faced by students. 108 respondents participated, who mostly were of Greek origin, high educational level and mediate average income.

Results: the results of the research showed that parents consider several parameters related to the social and economic background to play a role in equal access to e-learning. Factors that emerged are the occupation status of parents and the appropriate know-how from their experiences, while they believe that parameters such as parents' familiarity with technology, technological resources and educational level, but also the number of children in the family are important parameters.

Conclusions: this research showed that parents that participated in this research perceive the social and economic parameters of the family as key to access to distance education. Further research is needed to identify additional factors, such as area of residence and country of origin. There is a limited representation of the population in the sample and this is a point that should be evaluated properly.

Keywords

Educational inequalities, pandemic, COVID-19, distance education, Secondary Education

Περιεχόμενα

Περίληψη	v
Abstract	vii
Περιεχόμενα	ix
Κατάλογος Εικόνων / Σχημάτων	xi
Κατάλογος Πινάκων	xii
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια	xiii
Εισαγωγή	1
1. Η πανδημία COVID-19	3
1.1 Γενικά.....	3
1.2 Οι επιπτώσεις της πανδημίας στην κοινωνία.....	4
1.2.1 Ψυχολογικές επιπτώσεις	4
1.2.2 Οικονομικές επιπτώσεις.....	6
1.2.3 Κοινωνικές επιπτώσεις	7
2. Η τηλεεκπαίδευση	11
2.1 Ορισμός.....	11
2.2 Μέσα και διεξαγωγή	11
2.3 Πλεονεκτήματα της τηλεεκπαίδευσης.....	12
2.4 Μειονεκτήματα της τηλεεκπαίδευσης.....	13
3. Το ζήτημα της ισότιμης πρόσβασης στην εκπαίδευση.....	14
3.1 Το θεμελιώδες δικαίωμα της πρόσβασης στην εκπαίδευση	14
3.2 Ανισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση - Ισχύουσα κατάσταση και παράγοντες που την επηρεάζουν.....	15
3.3 Ζητήματα ισότιμης πρόσβασης στην εκπαίδευση-Ανασκόπηση ερευνών.....	17
4. Η εκπαίδευση εν μέσω πανδημίας	19
4.1 Μέτρα πολιτικής στην εκπαίδευση	19
4.2 Η διεξαγωγή τηλεεκπαίδευσης στο σχολείο.....	19
4.3 Επιπτώσεις της πανδημίας στην εκπαίδευση.....	20
4.3.1 Επιπτώσεις στην εκπαιδευτική διαδικασία	20
4.3.2 Επιπτώσεις στους εκπαιδευτικούς	21
4.3.3 Επιπτώσεις στους μαθητές.....	24
4.3.4 Επιπτώσεις πανδημίας στην εκπαίδευση- Ελλάδα	26
4.4 Πανδημία και ανισότητες - Έρευνες.....	27
4.4.1 Ζητήματα ανισότητας στην εκπαίδευση την εποχή της πανδημίας -Υφιστάμενη γνώση	28
5. Μεθοδολογία.....	35
5.1 Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα	35
5.2 Διαδικασία συλλογής δεδομένων	35
5.3 Περιγραφή ερευνητικού εργαλείου	36
5.4 Διαδικασία ανάλυσης δεδομένων	37
5.5 Υποθέσεις έρευνας.....	37
5.6 Εγκυρότητα και αξιοπιστία.....	37
6. Αποτελέσματα.....	38
6.1 Κοινωνικά και Δημογραφικά στοιχεία	38
6.2 Ειδικό μέρος.....	51

7. Συζήτηση.....	58
8. Συμπεράσματα	67
Βιβλιογραφία	69
Παράρτημα Α: «Ερωτηματολόγιο έρευνας»	77

Κατάλογος Εικόνων / Σχημάτων

Εικόνα 1. Κατανομή κρουσμάτων ανά ήπειρο (ECDC, 2021).....	3
Εικόνα 2. Κατανομή περιπτώσεων θανάτων παγκοσμίως, ανά ήπειρο (ECDC, 2021)	4
Εικόνα 3 Μέσος όρος ενηλίκων που δήλωσαν συμπτώματα αγχώδους διαταραχής και/ή καταθλιπτικής διαταραχής, Ιανουάριος-Ιούνιος 2019 και Ιανουάριος 2021 (Panchal et al., 2021).	5
Εικόνα 4. Αριθμός παιδιών στην εκπαίδευση.....	388
Εικόνα 5. Φύλο μαθητών	3939
Εικόνα 6. Ετήσιο οικογενειακό εισόδημα	400
Εικόνα 7. Επάγγελμα πατέρα.....	411
Εικόνα 8. Το επάγγελμα του πατέρα επλήγη οικονομικά από την πανδημία;.....	422
Εικόνα 9. Αναστολή επαγγέλματος πατέρα	433
Εικόνα 10. Επάγγελμα μητέρας	444
Εικόνα 11. Το επάγγελμα της μητέρας επλήγη οικονομικά από την πανδημία;.....	45
Εικόνα 12. Αναστολή επαγγέλματος μητέρας	466
Εικόνα 13. Μορφωτικό επίπεδο πατέρα	47
Εικόνα 14. Μορφωτικό επίπεδο μητέρας	48
Εικόνα 15. Περιοχή διαμονής.....	49
Εικόνα 16. Χώρα καταγωγής μητέρας.....	50
Εικόνα 17. Χώρα καταγωγής πατέρα	511
Εικόνα 18. Ηλεκτρονική συσκευή που χρησιμοποιούσε το παιδί	522
Εικόνα 19. Κάτοχος ηλεκτρονικής συσκευής.....	533
Εικόνα 20. Γονέας που απάντησε στο ερωτηματολόγιο.....	57

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1. Αριθμός παιδιών στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	38
Πίνακας 2. Φύλο μαθητή/τριας.....	39
Πίνακας 3. Ετήσιο οικογενειακό εισόδημα	400
Πίνακας 4. Επάγγελμα πατέρα	411
Πίνακας 5. Το επάγγελμα του πατέρα επλήγη από την πανδημία;.....	411
Πίνακας 6. Ο πατέρας ήταν σε αναστολή κατά την περίοδο του lockdown;	422
Πίνακας 7. Επάγγελμα μητέρας.....	433
Πίνακας 8. Το επάγγελμα της μητέρας επλήγη οικονομικά από την πανδημία;	444
Πίνακας 9. Αναστολή επαγγέλματος μητέρας.....	445
Πίνακας 10. Μορφωτικό επίπεδο πατέρα.....	46
Πίνακας 11. Μορφωτικό επίπεδο μητέρας	47
Πίνακας 12. Περιοχή διαμονής.....	48
Πίνακας 13. Χώρα καταγωγής μητέρας	49
Πίνακας 14. Χώρα καταγωγής πατέρα	500
Πίνακας 15. Το παιδί (ή τα παιδιά) έχουν δικό του δωμάτιο;	511
Πίνακας 16. Ηλεκτρονική συσκευή που χρησιμοποιούσε το παιδί.....	511
Πίνακας 17. Κάτοχος ηλεκτρονικής συσκευής	522
Πίνακας 18. Εμπειρίες γονέων για την πρόσβαση στην τηλεεκπαίδευση.....	533
Πίνακας 19. Απόψεις γονέων για τη βαρύτητα διαφόρων παραμέτρων σε σχέση με την πρόσβαση στην τηλεεκπαίδευση	55
Πίνακας 20. Απόψεις γονέων για τους παράγοντες που επηρεάζουν την πρόσβαση στην τηλεεκπαίδευση	56
Πίνακας 21. Γονέας που απάντησε στο ερωτηματολόγιο.....	57

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΑΜΕΑ	Άτομα Με Ειδικές Ανάγκες
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ILO	International Labour Organization

Εισαγωγή

Η εκπαίδευση είναι ένα θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα που οι χώρες έχουν δεσμευτεί να προασπίσουν από τότε που υπέγραψαν την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1948. Αποτελεί θεμέλιο λίθο στην ανάπτυξη της κοινωνίας και του ατόμου και σχετίζεται άμεσα με την οικονομική ανάπτυξη, την ισότητα των φύλων, τη δημόσια υγεία, την επίλυση διαφορών και το μετασχηματισμό των κοινωνιών προς την αντιμετώπιση προκλήσεων (Antoninis, Deprato & Benavot, 2016).

Παρόλο που η αναγνώριση της αξίας της εκπαίδευσης είναι δεδομένη και η συμβολή της στην πρόοδο αδιαμφισβήτητη, φαίνεται ότι οι εκπαιδευτικές ανισότητες είναι ακόμα και σήμερα. Μια νέα έκθεση της UNESCO που καλύπτει 30 εκπαιδευτικά συστήματα στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, τον Καύκασο και την Κεντρική Ασία δείχνει ότι ο αποκλεισμός από την εκπαίδευση παραμένει, ιδιαίτερα για τα παιδιά με αναπηρίες και εκείνα των εθνικών μειονοτήτων, παρά τη συνολική πρόοδο στην πρόσβαση στην εκπαίδευση τα τελευταία 20 χρόνια και μείωση 50% στη σχολική διαρροή (UNESCO, 2021). Αυτό που αναφέρεται από την UNESCO είναι ότι η πανδημία επέφερε μια οπισθοδρόμηση στη συμπερίληψη στην εκπαίδευση, καθώς οδηγεί τα παιδιά που βρίσκονται σε ευάλωτη θέση να νιώθουν ακόμα μεγαλύτερη απομόνωση και οι πιθανότητες να αφήσουν το σχολείο αυξάνονται (UNESCO, 2021).

Η πανδημία COVID-19 έχει αδιαμφισβήτητα επιφέρει μεγάλες αλλαγές στην καθημερινότητα των ανθρώπων και ένας τομέας ο οποίος έχει μεταβληθεί δραματικά είναι η εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, τόσο οι εκπαιδευτικοί και τα παιδιά, όσο και οι γονείς καλούνται να αποκτήσουν άμεσα, εκτός από δεξιότητες, πόρους, που συχνά δεν διαθέτουν, με αποτέλεσμα να εντείνεται το φαινόμενο της ανισότιμης πρόσβασης στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Οι παράγοντες που συμβάλλουν σ' αυτό ποικίλλουν και η εύρεσή τους δεν είναι εύκολη, ωστόσο η παρούσα εργασία επιχειρεί μια απόπειρα ανάδυσης των προβλημάτων αυτών, μέσα από την οπτική γωνία των γονέων. Στο πρώτο μέρος της εργασίας, που αποτελεί το θεωρητικό μέρος, παρατίθενται γενικά όλα εκείνα τα στοιχεία που βοηθούν στην κατανόηση της εκπαιδευτικής πραγματικότητας εν μέσω πανδημίας, σε συνδυασμό με έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στο παρελθόν και από τις οποίες έχουν εξαχθεί ενδιαφέροντα συμπεράσματα πάνω στο θέμα των εκπαιδευτικών ανισοτήτων. Το πρώτο κεφάλαιο του θεωρητικού πλαισίου

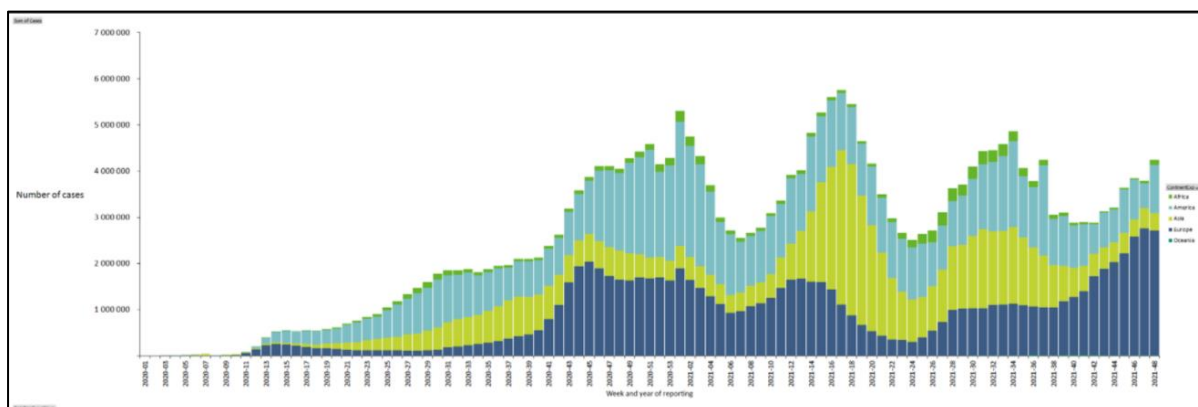
αναφέρεται στην πανδημία COVID-19 και στις επιπτώσεις που επέφερε αυτή στην κοινωνία τόσο σε επίπεδο ψυχολογίας όσο και στην κοινωνία και την οικονομία. Στο δεύτερο κεφάλαιο δίνεται από ορισμός τις τηλεεκπαίδευσης, γίνεται αναφορά στα μέσα που χρησιμοποιούνται για την εξαγωγή της και τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της μεθόδου εκπαίδευσης αυτής. Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται μία συζήτηση σχετικά με το ζήτημα της ισότιμης πρόσβασης στην εκπαίδευση και παρουσιάζεται η ισχύουσα κατάσταση και μία ανασκόπηση των ερευνών που έχουν γίνει πάνω στο θέμα. Στο τέταρτο κεφάλαιο τίθεται το ζήτημα της εκπαίδευσης μέσα στην πανδημία, όπου γίνεται αναφορά στα μέτρα πολιτικής που έχουν παρθεί στον τομέα της εκπαίδευσης στην διεξαγωγή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στο σχολείο, αλλά και τις επιπτώσεις της πανδημίας στην εκπαίδευση και ανάλογα αποτελέσματα από έρευνες που έχουν γίνει στο παρελθόν.

Το δεύτερο μέρος είναι το ερευνητικό τμήμα και περιλαμβάνει ερωτηματολόγιο, το οποίο δόθηκε σε γονείς μαθητών που συμμετείχαν στην τηλεεκπαίδευση καθώς και την ανάλυση των απαντήσεων τους για την εξαγωγή συμπερασμάτων.

1. Η πανδημία COVID-19

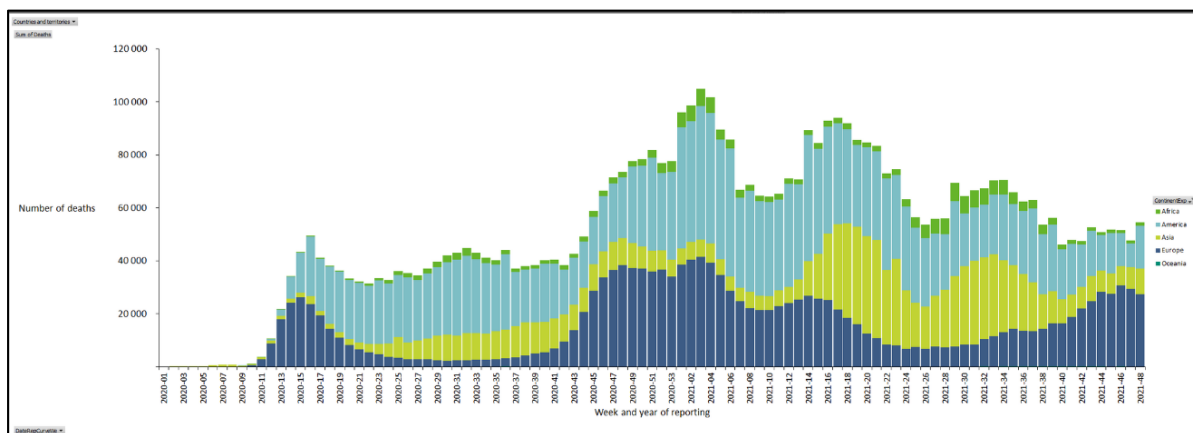
1.1 Γενικά

Στα τέλη Δεκεμβρίου 2019, ένας προηγουμένως άγνωστος κορωνοϊός, εμφανίστηκε στη Γουχάν της Κίνας, εξαπλώθηκε ραγδαία σε πολλές πόλεις της Κίνας, στη συνέχεια πέρασε στην Ταϊλάνδη, στη Δημοκρατία της Κορέας, στην Ιαπωνία, στις Ηνωμένες Πολιτείες, στις Φιλιππίνες, στο Βιετνάμ, και πλέον έχει κυριαρχήσει παγκοσμίως (Nadeau, Vaughan, Scire, Huisman & Stadler, 2021). Ο ερχομός του COVID-19 ήταν ο λόγος που οι ειδικοί και υπεύθυνοι για τη δημόσια υγεία σε πολλές χώρες προχώρησαν στη θέσπιση πολιτικών για τη διαχείριση της εξάπλωσης της νόσου, εφαρμόζοντας διαφορετικές στρατηγικές και ενθαρρύνοντας τους πληθυσμούς των χωρών να προβούν σε απομόνωση και να συναινέσουν σε μέτρα καραντίνας. Η πανδημία του COVID-19 δεν περιορίστηκε μόνο στις απώλειες ζωών, αλλά είχε βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις σε όλο τον κόσμο. Το ξέσπασμα της πανδημίας προκάλεσε σοβαρή παγκόσμια ύφεση το 2020, που ήταν πολύ χειρότερη από αυτήν που προκάλεσε η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008/2009. Σε πρόσφατη έκθεση, ο ΟΟΣΑ (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης) ανέφερε ότι η πανδημία της COVID-19 μείωσε την αύξηση του παγκόσμιου ΑΕΠ κατά -4,2% το 2020. Στα παρακάτω σχήματα απεικονίζονται η κατανομή των κρουσμάτων και των θανάτων παγκοσμίως (Σχ.1 και 2 αντίστοιχα), σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Κέντρο Πρόληψης και Ελέγχου Νοσημάτων (ECDC, 2021).

Εικόνα 1. Κατανομή κρουσμάτων ανά ήπειρο (ECDC, 2021)

Εικόνα 2. Κατανομή περιπτώσεων θανάτων παγκοσμίως, ανά ήπειρο (ECDC, 2021)

Τα μέτρα που θεσπίστηκαν για τον περιορισμό της πανδημίας επικεντρώθηκαν κυρίως στην αποφυγή συνωστισμού, στην τήρηση κοινωνικής αποστασιοποίησης και στην παύση των περισσότερων από τις οικονομικές, εκπαιδευτικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, αλλά και στην εφαρμογή περιορισμών στις μετακινήσεις των πολιτών κάθε χώρας. Τα μέτρα περιορισμού έχουν δημιουργήσει πρωτόγνωρες καταστάσεις στις χώρες και την καθημερινότητα, και προκάλεσαν όξυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και ιδιαίτερα στους τομείς της στέγασης, της υγείας και χρήσης της τεχνολογίας και του χώρου εργασίας. Αυτές οι ανισότητες είναι ιδιαίτερα εμφανείς στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες όπως αυτές των γυναικών, των ΑΜΕΑ, των εργαζομένων σε επισφαλή εργασία, των ανθρώπων που βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας και των μειονοτήτων, με συνέπεια τα μέτρα να δυσχεράνουν ακόμα περισσότερο τη θέση τους. Οι αυξημένες κοινωνικές ανισότητες επηρέασαν ιδιαίτερα τον πληθυσμό που είναι ενεργός οικονομικά ή κοινωνικά. Οι συνθήκες στις οποίες εργάζονται οι πολίτες έχουν υποστεί σημαντική υποβάθμιση για μια μεγάλη μερίδα των εργαζομένων, που προϋπήρχαν της κρίσης του COVID-19 (Vatavali, Gareiou, Kehagia & Zervas, 2020).

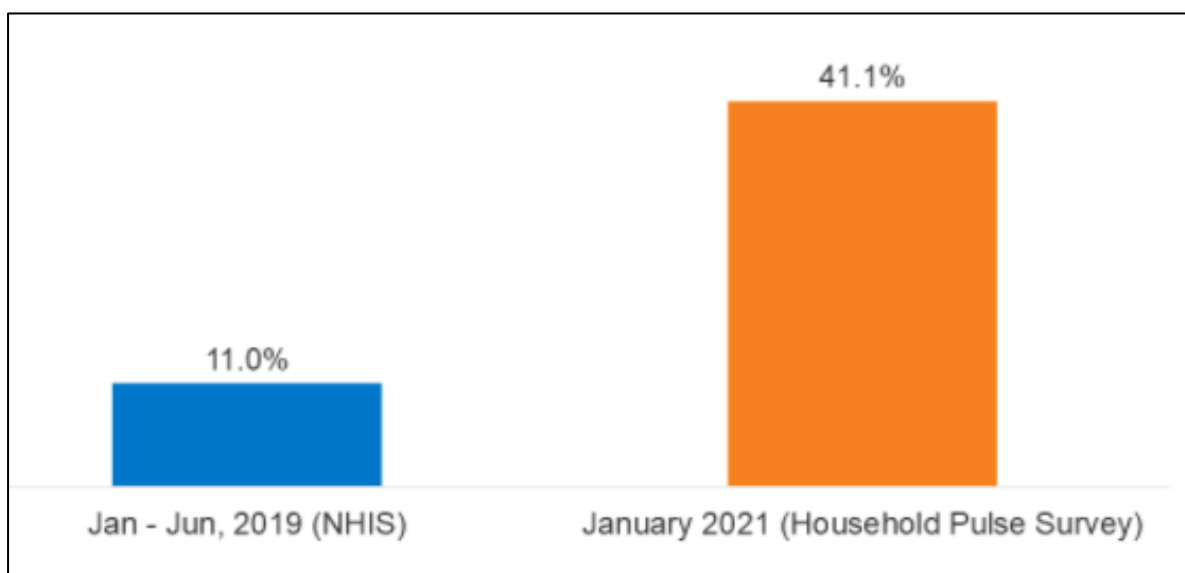
1.2 Οι επιπτώσεις της πανδημίας στην κοινωνία

1.2.1 Ψυχολογικές επιπτώσεις

Η πανδημία του COVID-19 και η οικονομική ύφεση που ακολούθησε συνέβαλαν στη διατάραξη της ψυχικής υγείας πολλών ανθρώπων και δημιούργησαν νέα προβλήματα για τα άτομα που ήταν ήδη ψυχικά ασθενείς.

Υπάρχουν πολλές έρευνες οι οποίες δείχνουν ότι τα μέτρα περιορισμού που εφαρμόστηκαν κατά την περίοδο του κορονοϊού επέφεραν αρνητικές επιπτώσεις στην ψυχολογική κατάσταση των πολιτών, όπως για παράδειγμα συμπτώματα κατάθλιψης άγχους, φόβου και στρες (Kazmi, Hasan, Talib & Saxena, 2020).

Κατά τη διάρκεια της πανδημίας, έρευνα που πραγματοποιήθηκε στις ΗΠΑ έδειξε ότι ένα μεγάλο ποσοστό ενηλίκων γύρω στο 40% εκδήλωσε συμπτώματα άγχους ή καταθλιπτικής διαταραχής, και αυτά τα ποσοστά παρέμειναν σταθερά υψηλά για μεγάλο χρονικό διάστημα. Αυτό το ποσοστό έχει τεράστια διαφορά με το 10% των ενηλίκων που ίσχυε την περίοδο ακριβώς πριν την έλευση της πανδημίας, δηλαδή το πρώτο εξάμηνο του 2019 (Εικ.1) (Panchal, Kamal, Cox & Garfield, 2021).

Εικόνα 3. Μέσος όρος ενηλίκων που δήλωσαν συμπτώματα αγχώδους διαταραχής και/ή καταθλιπτικής διαταραχής, Ιανουάριος-Ιούνιος 2019 και Ιανουάριος 2021 (Panchal et al., 2021).

Οι τηλεφωνικές γραμμές ψυχικής υγείας στις Ηνωμένες Πολιτείες παρουσίασαν αυξήσεις 1.000% κατά τον μήνα Απρίλιο, όταν οι περισσότεροι άνθρωποι βρίσκονταν σε lockdown λόγω της πανδημίας. Ορισμένες ιατρικές εγκαταστάσεις είχαν να αντιμετωπίσουν περισσότερους θανάτους από αυτοκτονίες, πιθανώς λόγω εξαιρετικά κακής ψυχικής υγείας, παρά από λοιμώξεις από COVID-19. Οι διαταραχές ουσιών σε πολλά άτομα που προηγουμένως απείχαν, αναμένεται να υποτροπιάσουν κατά τη διάρκεια της πανδημίας του COVID-19, γεγονός που θα προκαλέσει μακροπρόθεσμες οικονομικές συνέπειες και επιπτώσεις στην υγεία (Browning et al., 2021).

Υπάρχουν μελέτες που δείχνουν ότι οι μικρότερες ηλικίες είναι αυτές που βιώνουν πιο έντονα συμπτώματα άγχους, ενώ αυξηθήκαν οι περιπτώσεις καταθλιπτικών διαταραχών στην περίοδο της εφηβείας και των πρώτων χρόνων της ενήλικης ζωής. Ακόμη παρατηρήθηκε αύξηση σε αισθήματα αποτυχίας, εγκλωβισμού, μοναξιάς καθώς και σε απόπειρες αυτοκτονίας και αυτοκτονικού ιδεασμού, ενώ δεν έλλειψαν και οι περιπτώσεις αυτοτραυματισμού (O'Connor et al., 2020; Wang et al., 2020).

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε εν μέσω COVID-19 από τους Orgilés, Morales, Delvecchio, Mazzeschi & Espada (2020), τα παιδιά και οι έφηβοι διατρέχουν ιδιαίτερα αυξημένο κίνδυνο να εκδηλώσουν συμπτώματα άγχους. Συγκεκριμένα οι γονείς διαπίστωσαν αλλαγές στα συναισθήματα και τη συμπεριφορά των παιδιών στην περίοδο του lockdown: από τα βασικά είναι δυσκολία στη συγκέντρωση (76,6%), ανία (52%), ευερεθιστότητα (39%), εκνευρισμός (38%), ανησυχία (38,8%), μοναξιά (31,3%) και δυσφορία (30,4%) (Saladino, Algeri & Auriemma, 2020).

1.2.2 Οικονομικές επιπτώσεις

Η εξάπλωση του COVID-19 εξακολουθεί να αποτελεί σοβαρή απειλή για τη δημόσια υγεία ενώ παράλληλα επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την παγκόσμια οικονομία. Η μετατόπιση του εργατικού δυναμικού, το κλείσιμο επιχειρήσεων και η κατάρρευση πολλών μετοχών είναι ένα μόνο μέρος των επιπτώσεων του lockdown σε παγκόσμια κλίμακα. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) αναφέρει ότι η πανδημία αυτή θα οδηγήσει σε τεράστια οικονομική ύφεση με μειωμένη οικονομική ανάπτυξη που θα οφείλεται σε δύο πρωταρχικούς παράγοντες: Αρχικά, η ραγδαία εξάπλωση της πανδημίας παγκοσμίως είχε ως αποτέλεσμα σημαντική σύγχυση και που προκάλεσε αστάθεια στις χρηματοπιστωτικές αγορές και στις κεφαλαιαγορές. Δεύτερον, οι χώρες προκειμένου να παρακολουθήσουν και να ελέγξουν την πανδημία, έχουν περιορίσει αυστηρά τις ανθρώπινες μετακινήσεις και τις μεταφορές μειώνοντας σε μεγάλο βαθμό το ρυθμό της οικονομικής δραστηριότητας, με αποτέλεσμα να προκληθεί πίεση τόσο στην καταναλωτική συμπεριφορά όσο και στην παραγωγή (Mofijur et al., 2021).

Παρόλο που όλες οι κοινωνικές ομάδες έχουν επηρεαστεί από την πανδημία, αποδεικνύεται ιδιαίτερα επιζήμια για τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, που συμπεριλαμβάνουν άτομα που ζουν σε συνθήκες φτώχειας, τους ηλικιωμένους, τα άτομα με αναπηρία, τους νέους, τους αυτόχθονες πληθυσμούς και τις εθνικές μειονότητες. Άτομα που δε διαθέτουν οικία ή κάποιου είδους καταφύγιο, συμπεριλαμβανομένων των προσφύγων, των μεταναστών ή των

εκτοπισμένων, θα υποφέρουν περισσότερο, και για όσο διαρκέσει η πανδημία αλλά και όταν τελειώσει, λόγω περιορισμένης μετακίνησης, λιγότερων ευκαιριών απασχόλησης, αυξημένης ξеноφοβίας κ.λπ. (Mofijur et al., 2021).

Τα μέτρα προστασίας που λαμβάνονται, για να σωθούν ζωές, επηρεάζουν σοβαρά την παγκόσμια οικονομία. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, το βασικότερο μέτρο προστασίας που υιοθετήθηκε παγκοσμίως είναι το lockdown, το οποίο ανάγκασε ορισμένους ανθρώπους να εργάζονται από το σπίτι, εφόσον αυτό ήταν εφικτό. Το κλείσιμο ή η υπολειτουργία των χώρων εργασίας έχει επηρεάσει τις αλυσίδες εφοδιασμού και έχει μειώσει την παραγωγικότητα. Πολλές κυβερνήσεις έκλεισαν τα σύνορά τους για τον περιορισμό της εξάπλωσης. Άλλα μέτρα, όπως οι ταξιδιωτικές απαγορεύσεις ακόμα και εντός των συνόρων και η απαγόρευση των αθλητικών εκδηλώσεων και άλλων μαζικών συγκεντρώσεων δημιούργησαν επιπρόσθετα οικονομικά προβλήματα. Επιπλέον, συστάσεις όπως ο περιορισμός των μετακινήσεων με τη χρήση των μέσων μαζικής μεταφοράς και γενικότερα η απαγόρευση συγχρωτισμού σε δημόσιους χώρους, όπως για παράδειγμα, εστιατόρια, εμπορικά κέντρα και δημόσια αξιοθέατα, επίσης δόθηκαν σε αρκετές χώρες. Οι τομείς που επλήγησαν ιδιαίτερα είναι αυτοί που σχετίζονται με τη φιλοξενία και η παγκόσμια ταξιδιωτική βιομηχανία. Οι επιχειρήσεις που βασίζονται στην ψυχαγωγία και τον τουρισμό αντιμετωπίζουν σοβαρό πρόβλημα με αποτέλεσμα εκατομμύρια άνθρωποι να χάσουν τη δουλειά τους. Οι απολύσεις, οι μειώσεις στο προσωπικό εισόδημα και η αύξηση της αβεβαιότητας έχουν κάνει τους ανθρώπους να ξοδεύουν λιγότερα, πράγμα που προκαλεί περαιτέρω κλείσιμο επιχειρήσεων και απώλειες θέσεων εργασίας (Mofijur et al., 2021).

1.2.3 Κοινωνικές επιπτώσεις

Αγορά εργασίας

Η πανδημία έχει πυροδοτήσει τη μεγαλύτερη και πιο διαδεδομένη κρίση στις αγορές εργασίας στην πρόσφατη ιστορία. Έχει προκαλέσει μεγάλες μετατοπίσεις στον τρόπο που καταναλώνουμε αγαθά και υπηρεσίες, με σημαντικές επιπτώσεις σε ορισμένα επαγγέλματα, τα οποία ενδέχεται να υποστούν μόνιμες αλλαγές στην αγορά εργασίας και συνεπώς θα απαιτηθεί να δημιουργηθούν νέα προγράμματα εκπαίδευσης και επανεκπαίδευσης. Ενώ ορισμένα επαγγέλματα θα είναι σε θέση να επανεκκινήσουν τις προ-πανδημικές λειτουργίες τους, μόλις αρθούν οι περιορισμοί, άλλα είναι πιθανό να έχουν προσαρμοστεί σε νέα δεδομένα και τρόπους λειτουργίας, καθώς ορισμένες επιχειρήσεις έχουν βρει πλεονεκτήματα που

προσκομίζουν επιπλέον κέρδη, όπως η περαιτέρω αυτοματοποίηση, η επιτάχυνση του ηλεκτρονικού εμπορίου, ενώ δημιουργούνται μοντέλα απομακρυσμένης εργασίας με συνέπεια τη μείωση των επαγγελματικών ταξιδιών.

Ο Διεθνής Οργανισμός Εργασίας (ILO-International Labour Organization) εκτιμά ότι χάθηκε το 8,8% των ωρών εργασίας παγκοσμίως, ποσοστό που ισοδυναμεί με 255 εκατομμύρια θέσεις πλήρους απασχόλησης το 2020. Συγκεκριμένα, οι απώλειες ήταν τέσσερις φορές μεγαλύτερες από ό,τι κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης το 2009 (Pereznieto & Oehler, 2021).

Εκπαίδευση

Ο αντίκτυπος της πανδημίας στην εκπαίδευση παγκοσμίως, σε όλα τα επίπεδα, ήταν σοβαρός. Το προσωρινό κλείσιμο των σχολείων σε περισσότερες από 180 χώρες κράτησε σχεδόν 1,6 δισεκατομμύρια μαθητές εκτός σχολείου στην κορύφωση της πανδημίας, που αντιστοιχεί στο 91% των εγγεγραμμένων σπουδαστών στον κόσμο. Για σχεδόν τους μισούς από αυτούς τους μαθητές, το κλείσιμο του σχολείου είχε διαρκέσει περισσότερο από επτά μήνες. Τα σχολεία έπαιζαν πάντα ένα σημαντικό ρόλο στη μείωση της ανισότητας των ευκαιριών δίνοντας σε όλους, συμπεριλαμβανομένων των οικονομικά αδυνάτων, χώρο για μάθηση και άρα περαιτέρω εξέλιξη. Παρά την επανέναρξη κάποιας μορφής διαπροσωπικής μάθησης σε πολλές χώρες, στα μέσα του 2020 σχεδόν 900 εκατομμύρια παιδιά ήταν ακόμα εκτός σχολείου (Pereznieto & Oehler, 2021).

Σύμφωνα με την έρευνα Responses to Educational Disruption Survey (REDS) της UNESCO, διερευνήθηκε σε 11 χώρες το πώς η διδασκαλία και η μάθηση επηρεάστηκαν από την κρίση υγείας και πώς οι εκπαιδευτικοί φορείς ανταποκρίθηκαν στα νέα δεδομένα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η έρευνα αποκάλυψε ότι πολλοί μαθητές έμειναν εκτός της εκπαίδευσης για μεγάλο χρονικό διάστημα. Για παράδειγμα, στη Μπουρκίνα Φάσο και τη Ρουάντα, το 92% και το 70% των διευθυντών σχολείων ανέφεραν ότι δεν προσέφεραν καμία εναλλακτική μορφή διδασκαλίας και μάθησης κατά τη διάρκεια της περιόδου διακοπής, και αυτό αναφέρθηκε επίσης σε μικρότερα ποσοστά από διευθυντές σχολείων στην Κένυα (47%), την Αιθιοπία (44%) και την Ινδία (28%). Η διάρκεια του κλεισίματος των σχολείων σε συνδυασμό με τα ποσοστά των σχολείων που δεν προσφέρουν εξ αποστάσεως διδασκαλία αποκαλύπτει μια έντονη ανισότητα στις ευκαιρίες μάθησης των μαθητών σε χώρες με σχετικά χαμηλότερη ανάπτυξη σύμφωνα με τον Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI). Ο Δείκτης HDI

παρουσιάζει μία εικόνα των διαστάσεων της ανθρώπινης ανάπτυξης, όπως η υγιής ζωή, η γνώση και το βιοτικό επίπεδο (UNESCO, 2022).

Οι εκπαιδευόμενοι όλων των βαθμίδων αντιμετώπισαν προβλήματα, αφού και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση οι ψυχολογικές επιπτώσεις σε καθηγητές και φοιτητές ήταν τεράστιες. Στην έρευνα των Wang et al. (2020) βρέθηκε ότι το ποσοστό κατάθλιψης, άγχους και αυτοκτονικού ιδεασμού αυξήθηκε πάρα πολύ σε προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές.

Το ίδιο παρατηρήθηκε και για τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς. Οι εκπαιδευτικοί και οι επιδράσεις του κορονοϊού στη ζωή τους έχουν αποτελέσει αντικείμενο σε πληθώρα ερευνών. Σε συστηματική ανασκόπηση που διεξήχθη από τους Ozamir-Etxebarria, Idoiaga Monragon, Bueni-Notivol, Perez Moreno και Santabarbara (2021) διερευνήθηκε ο επιπολασμός της ανησυχίας, της κατάθλιψης και του άγχους στους εκπαιδευτικούς μέσα στη συγκυρία της πανδημίας. Η έρευνα έδειξε ότι και οι τρεις ψυχικές καταστάσεις είναι πολύ διαδεδομένες. Αυτό σχετιζόταν σε μεγάλο βαθμό με τη βαθμίδα εκπαίδευσης, δηλαδή μεγαλύτερο άγχος επεδείκνυαν οι εκπαιδευτικοί στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ σε άλλες έρευνες η εμφάνιση των συμπτωμάτων αυτών συνδεόταν σε μεγάλο βαθμό και με το αν οι εκπαιδευτικοί είχαν οι ίδιοι παιδιά σε σχολική ηλικία. Τέλος, οι εκπαιδευτικοί φαίνεται ότι δεν ήταν έτοιμοι για μια τέτοια αλλαγή και βρέθηκαν απροετοίμαστοι σε μεγάλο βαθμό, κάτι που ενέτεινε την ήδη δυσάρεστη ψυχολογική κατάσταση και σίγουρα θα είχε επιπτώσεις και στην εκπαιδευτική διαδικασία (Ozamir-Etxebarria et al., 2021).

Απώλεια εισοδήματος και φτώχεια

Ο δείκτης της παγκόσμιας φτώχειας έπεφτε με σταθερούς ρυθμούς για σχεδόν μια γενιά, πριν την πανδημία. Ο Covid-19 θα προκαλέσει μια παλινδρόμηση τουλάχιστον τριών έως πέντε χρόνων στις προσπάθειες, που γίνονται για την εξάλειψη της φτώχειας στον κόσμο. Η Παγκόσμια Τράπεζα εκτιμά ότι περίπου 88 με 115 εκατομμύρια άνθρωποι οδηγήθηκαν στην ακραία φτώχεια – δηλαδή ζουν με κάτω από 1,90 δολάρια την ημέρα – το 2020, με τον αριθμό να ανέρχεται στα 150 εκατομμύρια το 2021. Αυτά τα στοιχεία εγείρουν σημαντικές προκλήσεις, καθώς δεν επηρεάζουν μόνο τις βραχυπρόθεσμες επιλογές και αποφάσεις για την αντιμετώπιση τέτοιου πλήγματος, αλλά έχουν μακροχρόνιες συνέπειες σε κρίσιμες διαστάσεις όπως η εκπαίδευση, η διατροφή, η υγεία και η εργασία, που επηρεάζουν τις προοπτικές του βιοπορισμού των ανθρώπων. Το Πρόγραμμα Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (UNDP)

εκτιμά ότι ο αντίκτυπος της κρίσης στην υγεία, την εκπαίδευση και το εισόδημα θα ισοδυναμεί με απώλεια έξι ετών στον Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI- Human Development Index) (Pereznieto & Oehler, 2021).

2. Η τηλεεκπαίδευση

2.1 Ορισμός

Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση είναι μια διαδικασία προγραμματισμένης διδασκαλίας μάθησης που συντελείται σε διαφορετικό χώρο από το κανονικό περιβάλλον μάθησης και απαιτεί επικοινωνία και ειδική συν-οργάνωση μέσω τεχνολογιών. Χρησιμοποιεί οποιαδήποτε συσκευή που να έχει τη δυνατότητα να συνδέεται με τις τηλεπικοινωνίες και την επιστήμη των υπολογιστών για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση προσφέρει στα άτομα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα ανεξάρτητα από χρόνο και χώρο με την υποστήριξη προηγμένων πλατφορμών και τεχνολογιών που βασίζονται στο διαδίκτυο (Nicolau, Henter, Roman, Neculau & Miclaus, 2020).

Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση λαμβάνει χώρα, όταν υπάρχει απόσταση μεταξύ εκπαιδευόμενου και εκπαιδευτή, συνήθως λόγω γεωγραφικών ή χρονικών περιορισμών, που παρεμποδίζουν τον εκπαιδευόμενο από το να παρακολουθήσει ένα πρόγραμμα με φυσική του παρουσία στο χώρο διδασκαλίας. Συνήθως, χρησιμοποιούνται συγκεκριμένα ηλεκτρονικά εργαλεία που γεφυρώνουν το χάσμα ανάμεσα στα δύο αλληλοεπιδρώντα μέρη και, μέσω αυτών, γίνεται διανομή του εκπαιδευτικού υλικού, είτε αυτό είναι σε έντυπη μορφή είτε καθαρά ηλεκτρονικό. Το μεγαλύτερο μέρος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης λαμβάνει χώρα πλέον στο διαδίκτυο. Σε οποιαδήποτε περίπτωση, γίνεται προσπάθεια από το φορέα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης να καλύψει της ανάγκες του εκπαιδευόμενου, οι οποίες μπορεί να αναδειχθούν κατά τη διεξαγωγή του προγράμματος (Vlasenko & Bozhok, 2014).

2.2 Μέσα και διεξαγωγή

Η τηλε-εκπαίδευση μπορεί να πραγματοποιηθεί με διάφορα μέσα (Nicolau et al., 2020) :

- με ήχο (μετάδοση του προφορικού λόγου μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτών, είτε συγχρονισμένα, είτε ασύγχρονα).
- με βίντεο (είτε συγχρονισμένα, π.χ. τηλεδιάσκεψη και διαδραστική τηλεόραση, είτε ασύγχρονα, π.χ. βίντεο αργής σάρωσης, διαδραστικά βίντεο).
- με τη βοήθεια υπολογιστή (Διαδίκτυο, email, εφαρμογές πολυμέσων-διαδραστικά ή σε CD-ROM).

Ιστορικά, υπήρξαν δύο προσεγγίσεις στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση: η σύγχρονη και η ασύγχρονη. Η σύγχρονη μάθηση περιλαμβάνει τους μαθητές που μαθαίνουν μαζί σε ζωντανά

περιβάλλοντα όπως σε διαλέξεις, κάτι που επιτρέπει μεγαλύτερη δέσμευση και αίσθηση συμμετοχής σε κοινότητα, σε βάρος του προγραμματισμού και των τεχνολογικών θεμάτων. Αντίθετα, η ασύγχρονη μάθηση επιτρέπει στους επιμορφούμενους να μελετήσουν το υλικό μόνοι τους και να το συζητήσουν μαζί σε φόρουμ, όπως μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή πίνακες συζητήσεων, κάτι που παρέχει χρόνο για τη σύνθεση του υλικού, με βασικό μειονέκτημα τη διαζώσης συμμετοχή στην κοινότητα (Chen, Kaczmarek, & Ohyama, 2020).

2.3 Πλεονεκτήματα της τηλεεκπαίδευσης

Υπάρχουν πολλά πλεονεκτήματα από τη χρήση της τηλεεκπαίδευσης σε σύγκριση με τη συμβατική εκπαίδευση, συμπεριλαμβανομένης της ευελιξίας ανά πάσα στιγμή και τόπο, παροχή πληροφοριών μέσω πολυμέσων, και ταυτόχρονη αλληλεπίδραση μεταξύ του εκπαιδευτικού και μαθητών ή μαθητευόμενων μεταξύ τους, με αποτέλεσμα να δαπανάται λιγότερος χρόνος για εκπαίδευση, επιμονή και ανθεκτικότητα της γνώσης που αποκτήθηκε, και η ελκυστικότητα του μαθησιακού περιβάλλοντος στο εκπαιδευτικό σύστημα (Zareípour, Ardakani, Sotoudeh & Azari 2021).

Όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, το μεγαλύτερο μέρος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης σήμερα πραγματοποιείται με χρήση του Διαδικτύου, πλέον άμεσα προσβάσιμο για τη συντριπτική πλειοψηφία των εκπαιδευόμενων είτε στο σπίτι τους είτε σε άλλες εγκαταστάσεις, όπως οι τοπικές βιβλιοθήκες. Τα διαδικτυακά προγράμματα συχνά εκμεταλλεύονται μια σειρά από αναδυόμενες τεχνολογίες για τη διατήρηση επαφής, με την αποτελεσματική επικοινωνία ιδεών να γίνεται ευκολότερα και πιο αποτελεσματικά από ποτέ και οι εκπαιδευόμενοι να δύνανται να προβούν στη χρήση διαδραστικών βίντεο, e-mail και πινάκων συζητήσεων, για να έρθουν σε επαφή με το διδακτικό αντικείμενο και να καλύψουν την ύλη που υποχρεούνται (Vlasenko & Bozhok, 2014).

Επιπλέον, η εξ αποστάσεως εκπαίδευση καθιστά πολύ πιο εύκολο για ορισμένους εκπαιδευόμενους να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους ή να λάβουν πρόσθετη επαγγελματική κατάρτιση, ενώ παράλληλα εξισορροπεί τις υποχρεώσεις εργασίας και οικογένειας. Αυτό συμβαίνει επειδή οι ώρες που μπορούν να ολοκληρωθούν οι εργασίες στην τάξη είναι ευέλικτες, καθώς τα περισσότερα προγράμματα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης επιτρέπουν στους μαθητές να εργάζονται στον δικό τους χώρο και στον δικό τους χρόνο. Έτσι, οι εκπαιδευόμενοι μπορούν να ολοκληρώσουν την εργασία τους σε περιόδους που είναι ελεύθεροι, σε αντίθεση

με τη δια ζώσης εκπαίδευση, όπου θα πρέπει να βρίσκεται συγκεκριμένες ώρες και ημέρες με φυσική παρουσία στο χώρο διεξαγωγής των μαθημάτων (Vlasenko & Bozhok, 2014).

Επίσης, η εξ αποστάσεως εκπαίδευση καθιστά δυνατή την παρακολούθηση και ολοκλήρωση ενός επιμορφωτικού προγράμματος, ακόμα και αν αυτό βρίσκεται σε άλλο μέρος του πλανήτη. Με αυτόν τον τρόπο, ο εκπαιδευόμενος έχει άπειρες επιλογές να ακολουθήσει για την περαιτέρω κατάρτισή του, ακόμα και την παρακολούθηση μαθημάτων που διεξάγονται σε άλλη χώρα. Φυσικά, δεν είναι μόνο οι σχολικοί/πανεπιστημιακοί φορείς εκπαίδευσης που κάνουν χρήση των οδών αυτών, αφού η εξ αποστάσεως εκπαίδευση εφαρμόζεται κατά κόρον και από επιχειρήσεις για την καλύτερη κατάρτιση και επιμόρφωση εργαζομένων με ταχύτερο και πιο αποδοτικό, από πλευράς κόστους, τρόπο (Vlasenko & Bozhok, 2014).

2.4 Μειονεκτήματα της τηλεεκπαίδευσης

Κάποια από τα βασικά μειονεκτήματα και πρακτικά θέματα που έχουν τεθεί στη βιβλιογραφία σε σχέση με την εξ αποστάσεως εκπαίδευση είναι τα παρακάτω:

Υπάρχει περιορισμένη προσωπική επαφή με τον εκπαιδευτή και με τους υπόλοιπους εκπαιδευόμενους, ενώ γενικά η διαπροσωπική επικοινωνία πολλές φορές λείπει από τον εκπαιδευόμενο, όπως και οι δια ζώσης κλασικές διαλέξεις και σεμινάρια. Αυτό πολλές φορές ενισχύεται από το ότι η εξ αποστάσεως επικοινωνία δεν είναι επαρκής και ικανή να καλύψει τις ανάγκες των εκπαιδευόμενων. Εδώ, έχουν τεθεί ζητήματα σε σχέση με την ελλιπή επικοινωνία με κάποιους εκπαιδευτές (Fotjik, 2018).

Επιπλέον, η ελευθερία στην επιλογή του χρόνου που μπορεί να διατεθεί για την αυτό-μελέτη είναι δίκικοπο μαχαίρι, καθώς, ο εκπαιδευόμενος αναλαμβάνει απόλυτα την προσωπική ευθύνη για την οργάνωση του χρόνου αυτού, διαδικασία αρκετά απαιτητική για τον ίδιο. Αυτό σημαίνει ότι ο εκπαιδευόμενος καλείται να αυτό-δεσμευτεί και αυτό δύναται να αποβεί δύσκολη διαδικασία, αφού οι απαιτήσεις της καθημερινότητας μερικές φορές είναι πάρα πολλές και τα κίνητρα για τη μελέτη μπορεί να αποδυναμώνονται (Fotjik, 2018).

Στο παραπάνω, έρχεται να προστεθεί το ενδεχόμενο κατά την αυτό-μελέτη να διαφύγουν από τον εκπαιδευόμενο κάποιες σημαντικές πληροφορίες, που στα δια ζώσης μαθήματα θα είχε τη δυνατότητα να καταγράψει από τις διαλέξεις. Με τη διαφυγή πληροφοριών, αλλά και την έλλειψη επαρκούς επικοινωνίας, ο εκπαιδευόμενος μπορεί να εμφανίσει δυσκολίες στην κατανόηση ορισμένων όρων (Fotjik, 2018).

3. Το ζήτημα της ισότιμης πρόσβασης στην εκπαίδευση

3.1 Το θεμελιώδες δικαίωμα της πρόσβασης στην εκπαίδευση

Η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων τονίζει ότι η εκπαίδευση είναι θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα για όλους και αυτό το δικαίωμα αναλύεται περαιτέρω στη Σύμβαση κατά των Διακρίσεων στην Εκπαίδευση. Το δικαίωμα στην εκπαίδευση είναι απαραίτητο για την άσκηση άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων (UNESCO, 2020).

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση καθιερώνεται με δύο μέσα, τα κανονιστικά διεθνή μέσα και τις πολιτικές δεσμεύσεις από τις κυβερνήσεις. Υπάρχει δηλαδή ένα σταθερό διεθνές πλαίσιο συμβάσεων και συνθηκών για την προστασία του δικαιώματος στην εκπαίδευση και τα κράτη που τις υπογράφουν συμφωνούν να σέβονται, να προστατεύουν και να εφαρμόζουν αυτό το δικαίωμα.

Η ποιοτική εκπαίδευση στοχεύει να εξασφαλίσει την ανάπτυξη ενός πλήρως ολοκληρωμένου ανθρώπου. Αποτελεί ένα από τα ισχυρότερα εργαλεία για την άρση των εμποδίων των κοινωνικά αποκλεισμένων παιδιών και ενηλίκων, έτσι ώστε να απελευθερωθούν από τη φτώχεια και να ενταχθούν. Τα στοιχεία της UNESCO δείχνουν ότι εάν όλοι οι ενήλικες ολοκλήρωναν τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, παγκοσμίως ο αριθμός των φτωχών θα μπορούσε να μειωθεί περισσότερο από το μισό (UNESCO, 2020).

Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι δωρεάν, υποχρεωτική και καθολική, ενώ η δευτεροβάθμια εκπαίδευση, συμπεριλαμβανομένης της τεχνικής και επαγγελματικής, που είναι γενικά διαθέσιμη, προσβάσιμη σε όλους και δωρεάν. Επίσης, η Ανώτατη εκπαίδευση θα πρέπει να είναι προσβάσιμη σε όλους με βάση τις ατομικές ικανότητες και δωρεάν παρεχόμενη. Τέλος, θα πρέπει να υπάρχει μέριμνα για τη βασική εκπαίδευση για άτομα που δεν την έχουν ολοκληρώσει.

Η κατοχύρωση της εκπαίδευσης ανοίγει ευκαιρίες επαγγελματικής κατάρτισης. Όλα τα άτομα μπορούν να έχουν ίσες ευκαιρίες στην αγορά εργασίας, ούτως ώστε να εξασφαλίσουν μια καλή ποιότητα ζωής. Βέβαια, η εκπαίδευση θα πρέπει να πληροί κάποια βασικά κριτήρια ποιότητας και να εξασφαλίζεται η ισότητα στην ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Αυτό σημαίνει όχι μόνο παροχή ποιοτικής διδασκαλίας αλλά και εξασφάλιση των εφοδίων για τους εκπαιδευτικούς, για να μπορέσουν να υλοποιήσουν αυτό το στόχο (UNESCO, 2020).

Περίπου 258 εκατομμύρια παιδιά και νέοι ήταν εκτός σχολείου, σύμφωνα με τα στοιχεία του UIS για το σχολικό έτος που έληξε το 2018. Το σύνολο περιλαμβάνει 59 εκατομμύρια παιδιά πρωτοβάθμιας σχολικής ηλικίας, 62 εκατομμύρια κατώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και 138 εκατομμύρια παιδιά ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Από την άλλη, 155 χώρες επιβάλλουν νομικά 9 χρόνια ή περισσότερα υποχρεωτική εκπαίδευση, ενώ μόνο 99 χώρες επιβάλλουν τουλάχιστον 12 χρόνια δωρεάν εκπαίδευσης. Επίσης, το 8,2% των παιδιών που βρίσκονται σε ηλικία που θα έπρεπε να συμμετέχουν στην πρωτοβάθμια σχολική εκπαίδευση δεν πηγαίνουν στο δημοτικό σχολείο και προβλέπεται ότι μόνο έξι στους δέκα νέους θα τελειώσουν τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση το 2030 και από αυτούς, το ποσοστό αλφαριθμητισμού των νέων (15-24) είναι 91,73%, που σημαίνει ότι 102 εκατομμύρια νέοι στερούνται βασικών δεξιοτήτων γραμματισμού (UNESCO, 2020).

Τέλος, η εκπαίδευση νεαρών κοριτσιών και γυναικών φαίνεται να συνεισφέρει στη μείωση του χάσματος μεταξύ των δύο φύλων. Μια μελέτη του ΟΗΕ έδειξε ότι κάθε έτος σχολικής εκπαίδευσης μειώνει την πιθανότητα βρεφικής θνησιμότητας κατά 5 έως 10% (UNESCO, 2020).

3.2 Ανισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση - Ισχύουσα κατάσταση και παράγοντες που την επηρεάζουν

Η συνεχής παρατήρηση της εκπαιδευτικής ανισότητας είναι κρίσιμη για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η εκπαίδευση συμβάλλει στη διαμόρφωση πιο δίκαιων κοινωνιών.

Πρώτον, η ανισότητα στην εκπαίδευση δύναται να μελετηθεί με τη χρήση δεικτών καταγράφοντας διαφορετικές πτυχές της εκπαίδευσης που έχουν μεγάλο εύρος και αφορούν το βαθμό πρόσβασης, συμμετοχής και επίτευξης. Οι δείκτες αυτοί είναι δυνατόν, φερεϊπείν, να αφορούν στην μερίδα των ανθρώπων που σημειώνουν επιτυχία σε ένα εκπαιδευτικό επίπεδο ή στο πόσα έτη εκπαίδευσης έχουν ολοκληρώσει. Η αυξανόμενη διαθεσιμότητα διεθνών ερευνών για τα μαθησιακά επιτεύγματα μπορεί να διευκολύνει το να μετρηθεί η ανισότητα που σημειώνεται σε σχέση με τα μαθησιακά αποτελέσματα (Antoninis, Delprato & Benavot, 2016). Για παράδειγμα στο βιβλίο των Holsinger και Jacob, χρησιμοποιείται ο συντελεστής Gini για την μέτρηση της κατανομής της εκπαίδευσης και τον υπολογισμό ενός δείκτη εκπαιδευτικής ανισότητας. Όσο μεγαλύτερος είναι ο συντελεστής Gini, τόσο μικρότερη είναι η κατανομή, με τον συντελεστή να κυμαίνεται από 0 (τέλεια ισότητα) έως 1 (τέλεια ανισότητα), και να παριστάνεται γραφικά χρησιμοποιώντας μια καμπύλη Lorenz. Επίσης,

χρησιμοποιείται ο δείκτης εκπαίδευσης Theil, ο οποίος συγκρίνει την κατανομή του εκπαιδευτικού επιτεύγματος μεταξύ των χωρών με την πάροδο του χρόνου. Επιπλέον, απαιτούνται πρόσθετες μέθοδοι τριγωνισμού ή υποστήριξης (π.χ. με χρήση διερευνητικής ανάλυσης δεδομένων EDA) ώστε να παραχθούν ποιοτικές περιγραφές της εκπαίδευσης (Holsinger & Jacob, 2008).

Δεύτερον, δύνανται να εφαρμοστούν διαφορετικοί τρόποι για τη μέτρηση των ανισοτήτων. Οι μέθοδοι αυτές εμφανίζουν ξεχωριστά μειονεκτήματα αλλά και πλεονεκτήματα. Ωστόσο, ο ίδιος εκπαιδευτικός δείκτης μπορεί να οδηγήσει στην εξαγωγή διαφορετικών συμπερασμάτων όσον αφορά το πόσο βαθιά είναι η ανισότητα και με ποιον τρόπο αυτή μεταβάλλεται με την πάροδο του χρόνου (Antoninis, Delprato & Benavot, 2016).

Τρίτον, ενώ μπορεί να είναι ενδιαφέρον να δει κανείς το πώς κατανέμεται ένας δείκτης εκπαίδευσης στον πληθυσμό, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής πρέπει να αντιληφθούν τον τρόπο με τον οποίο η αξία της εκπαίδευσης ποικίλλει ανάλογα με τα μεμονωμένα χαρακτηριστικά, εάν έχουν ως στόχο την αντιμετώπιση της ανισότητας. Το φύλο, η τοποθεσία, το εισόδημα ή ο πλούτος, η εθνικότητα και η αναπηρία, αποτελούν τους σημαντικότερους δείκτες πιθανών ανισοτήτων. Για να μετρηθεί η πρόοδος με την πάροδο του χρόνου, η ανισότητα μπορεί επίσης να εξεταστεί μεταξύ των γενεών (Antoninis, Delprato & Benavot, 2016).

Μια άλλη κατηγορία μέτρων για την ανισότητα είναι η Γενικευμένη Εντροπία (GE). Η ιδέα είναι ότι τα περιστατικά που διαφέρουν πολύ από τα αναμενόμενα (όπως το μέσο εισόδημα ή τα μέσα χρόνια εκπαίδευσης) θα πρέπει να λαμβάνουν μεγαλύτερη βαρύτητα. Η τιμή της GE κυμαίνεται από 0 έως το άπειρο, με το μηδέν να αντιπροσωπεύει ίση κατανομή και η υψηλότερη τιμή να αντιπροσωπεύει υψηλότερο επίπεδο ανισότητας. Αυτά τα μέτρα εφαρμόστηκαν πρόσφατα στην εκπαίδευση. Οι Araujo, Ferreira και Schady (2004) ήταν οι πρώτοι που χρησιμοποίησαν μεγάλο αριθμό ερευνών στα νοικοκυριά για τον υπολογισμό της εκπαίδευσης Gini και GE (Araujo, Ferreira & Schady, 2004).

Τέταρτον, η μέτρηση διαφορετικών πτυχών της εκπαιδευτικής διαδικασίας γίνεται με διαφορετικές πηγές δεδομένων που παρέχουν πληροφορίες για τα στοιχεία του ιστορικού. Ωστόσο, είναι σημαντικό να είναι αντιπροσωπευτικά του γενικού πληθυσμού και είναι αρκετά αξιόπιστα για τη χρήση τους στην αναφορά των τάσεων με την πάροδο του χρόνου (Antoninis, Delprato & Benavot, 2016).

3.3 Ζητήματα ισότιμης πρόσβασης στην εκπαίδευση-Ανασκόπηση ερευνών

Οι τρεις βασικοί παράγοντες που υπογραμμίζουν τη σημασία της αντιμετώπισης της ανισότητας των εκπαιδευτικών ευκαιριών ως ανεξάρτητο μέλημα είναι: η κεντρική θέση της εκπαίδευσης στις σύγχρονες κοινωνίες και οι ευκαιρίες που προσφέρει, η έλλειψη εκπαιδευτικών ευκαιριών υψηλής ποιότητας για πολλά παιδιά και ο κρίσιμος ρόλος του κράτους στην παροχή εκπαιδευτικών ευκαιριών. Αυτοί οι παράγοντες διαφοροποιούν την εκπαίδευση από πολλά άλλα κοινωνικά αγαθά.

Η ισότητα των εκπαιδευτικών ευκαιριών σχετίζεται με την αντίληψη ότι οι επίσημοι κανόνες που αναφέρονται σε προσωπικά ή άλλα χαρακτηριστικά δεν πρέπει να αποτελούν εμπόδια για την επίτευξη ορισμένων στόχων. Τέτοια χαρακτηριστικά περιλαμβάνουν τη φυλή, την κοινωνικοοικονομική τάξη, το φύλο, τη θρησκεία και τη σεξουαλικότητα. Είναι ουσιαστικά μια έννοια της ισότητας ενώπιον του νόμου. Συχνά γίνεται αντιληπτή ως «αρχή κατά των διακρίσεων» (Shields, Newman & Satz, 2017).

Σε γαλλική έρευνα των Bonneau & Grobon (2022), μελετάται η σχέση μεταξύ της ανισότητας πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με το γονικό εισόδημα και παράλληλα αναλύονται όλοι οι παράγοντες που μπορεί να συντελούν στο τελικό αποτέλεσμα. Η έρευνα έδειξε ότι όσο μεγαλύτερο είναι το εισόδημα ή όσο μεγαλύτερο κύρος έχει το πτυχίο των γονέων, τόσο υψηλότερο είναι το ποσοστό των ατόμων που έχουν πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Για ένα δεδομένο επάγγελμα και πτυχίο των γονέων, όσο υψηλότερη είναι η ποσοστιαία κατάταξη του γονικού εισοδήματος, τόσο υψηλότερο είναι το ποσοστό των ατόμων που έχουν πρόσβαση σε υψηλού κύρους εκπαίδευση.

Άλλη μία έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τους Chetty et al. (2020) αφορά τις ΗΠΑ και την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, και παραδόξως, δεδομένων των διαφορών στα θεσμικά πλαίσια, οι ανισότητες που εμφανίζονται είναι σχεδόν τόσο έντονες όσο και στη Γαλλία. Στις Ηνωμένες Πολιτείες μια αύξηση κατά 10% στο εισόδημα των γονέων συνδέεται με αύξηση του ποσοστού των νέων που εισέρχονται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση - 6,1 ποσοστιαίες μονάδες έναντι 5,7% στη Γαλλία. Και στις δύο χώρες, το ποσοστό των ατόμων που σπουδάζουν και ανήκουν στην υψηλότερη βαθμίδα εισοδήματος είναι περίπου 90 % (Bonneau & Grobon, 2022).

Σύμφωνα με την έρευνα των Bloome, Dyer και Zhou στις ΗΠΑ το 2018, τα παιδιά των γονέων υψηλού εισοδήματος γίνονται συχνά ενήλικες υψηλού εισοδήματος, ενώ οι συνομήλικοί τους με χαμηλό εισόδημα γίνονται συχνά ενήλικες χαμηλού εισοδήματος. Η εκπαίδευση διαδραματίζει κεντρικό ρόλο σε αυτή τη διατήρηση του εισοδήματος μεταξύ των γενεών. Επειδή οι ανισότητες που βασίζονται στην εκπαίδευση αυξήθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες, πολλοί μελετητές προέβλεψαν ότι η παραμονή των επιπέδων του εισοδήματος μεταξύ των γενεών θα αυξανόταν. Αναλύοντας τα δεδομένα National Longitudinal Surveys of Youth, διαπιστώθηκε ότι η αυξανόμενη εκπαιδευτική ανισότητα από το εισόδημα των γονέων, μαζί με την αύξηση των οικονομικών αποδόσεων στην εκπαίδευση, αύξησε τη διατήρηση της ισχύουσας κατάστασης και στην επόμενη γενιά όπως περίμεναν οι μελετητές. Ωστόσο, η επέκταση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μείωσε την επιμονή, επειδή η ολοκλήρωση του κολεγίου βοηθά τα παιδιά χαμηλού εισοδήματος να γίνουν ενήλικες υψηλού εισοδήματος. Ωστόσο, αυτή η μείωση της επιμονής δεν ήταν αρκετή για να αντισταθμίσει την αύξηση της επιμονής που σχετίζεται με την αυξανόμενη εκπαιδευτική ανισότητα και τις αυξανόμενες εκπαιδευτικές αποδόσεις (Bloome et al., 2018).

Επίσης, η έρευνα του Marbuaah το 2016, έδειξε ότι το εισόδημα των γονέων επηρεάζει την εκπαίδευση των παιδιών. Τα παιδιά από νοικοκυριά με υψηλό εισόδημα είχαν περισσότερα χρόνια σχολικής εκπαίδευσης από τα παιδιά που οι γονείς τους είχαν χαμηλό εισόδημα. Επίσης, από την έρευνα παρατηρήθηκε ότι οι πόροι του γονέα έχουν αντίστροφη σχέση με τον αριθμό των παιδιών στην οικογένεια. Το εισόδημα του γονέα περιορίζεται από τον αριθμό των παιδιών στην οικογένεια, επηρεάζοντας έτσι την κατανομή της επένδυσης ανά παιδί που επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα τα χρόνια της σχολικής φοίτησης. Το εισόδημα είναι ισχυρότερος προγνωστικός παράγοντας των ετών φοίτησης στις ανώτερες βαθμίδες εκπαίδευσης (δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια) σε σύγκριση με το βασικό επίπεδο, αποτέλεσμα το οποίο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το εισόδημα έχει μεγαλύτερη σημασία στην εφηβεία από την παιδική ηλικία (Marbuaah, 2016).

4. Η εκπαίδευση εν μέσω πανδημίας

4.1 Μέτρα πολιτικής στην εκπαίδευση

Οι προκλήσεις που προκύπτουν σε μια περίοδο κρίσης, όπως η τρέχουσα πανδημία COVID-19, είναι μεγάλες ενώ παράλληλα παρέχουν πολλές πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο διαφορετικές κυβερνήσεις ασκούν την διαχείριση μονάδων όπως τα σχολεία και τα ζητήματα που σχετίζονται με τη δημοκρατία και την κοινωνική ανισότητα.

Σύμφωνα με στοιχεία της UNICEF (2021) περίπου 150 χώρες έκλεισαν εντελώς τα σχολεία, ενώ μόνο σε 10 χώρες έκλεισαν μερικώς και σε άλλες 10 τα σχολεία παρέμειναν ανοιχτά. Ανάμεσα στην περίοδο μεταξύ 11 Μαρτίου του 2020 και 2 Φεβρουαρίου 2021, τα σχολεία έμειναν στη συντριπτική πλειοψηφία των χωρών εντελώς κλειστά για περίπου 95 εργάσιμες ημέρες, χρονική διάρκεια που αναλογεί στο ήμισυ του σχολικού έτους. Σε παγκόσμιο επίπεδο 214 εκατομμύρια μαθητές από την προσχολική εκπαίδευση και μέχρι τη Δευτεροβάθμια σε 23 χώρες έχασαν πάνω από τα $\frac{3}{4}$ του σχολικού χρόνου στη χρονική περίοδο αυτή (UNICEF, 2021). Το κλείσιμο των σχολείων βασίστηκε σε στοιχεία και υποθέσεις από κρούσματα γρίπης που υπεδείκνυν ότι ο περιορισμός των κοινωνικών επαφών μεταξύ των μαθητών μπορεί να περιορίσει την μετάδοση μιας πανδημίας (Jackson, Vynnycky & Mangtani, 2016).

Η εκπαίδευση είναι ένας από τους ισχυρότερους προγνωστικούς παράγοντες για την υγεία και τον πλούτο των μελλοντικών εργαζομένων μιας χώρας και ο αντίκτυπος του μακροχρόνιου κλεισίματος των σχολείων στα εκπαιδευτικά αποτελέσματα, τις μελλοντικές αποδοχές, την υγεία των νέων και τη μελλοντική εθνική παραγωγικότητα είναι δύσκολο να ποσοτικοποιηθεί (Viner et al., 2020).

4.2 Η διεξαγωγή τηλεεκπαίδευσης στο σχολείο

Γενικά η τηλεεκπαίδευση αναδείχθηκε ως η καλύτερη λύση εν μέσω της πανδημίας COVID-19, καθώς η υιοθέτηση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης επιτρέπει σε μαθητές και εκπαιδευτικούς να διατηρούν τις κοινωνικές αποστάσεις και να παραμένουν ασφαλείς, ενώ ταυτόχρονα προχωράει απρόσκοπτα η διαδικασία της μάθησης εν μέσω COVID-19.

Φυσικά, η εξ αποστάσεως εκπαίδευση έχει αλλάξει τον ρόλο των εκπαιδευτικών σε σύγκριση με το παραδοσιακό σύστημα μάθησης αλλά και ως προς τη σχέση τους με τους μαθητές τους. Το κύριο όφελος που προέκυψε ήταν μια μεγαλύτερη ευελιξία όσον αφορά την πρόσβαση σε

πόρους μάθησης, η υλοποίηση όμως των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων επαφίεται όχι σε μια έμπειρη προσωπικότητα αλλά στους ίδιους τους μαθητές που δεν είναι πάντα ικανοί να δομήσουν το μονοπάτι της μάθησής τους.

Εν μέσω της πανδημίας του COVID-19, οι δάσκαλοι, οι γονείς, οι σχολικές περιφέρειες και οι κοινότητες κάνουν ό,τι καλύτερο μπορούν για να αντικαταστήσουν την προσωπική μάθηση με τη διαδικτυακή. Όμως, η μετάβαση από την δια ζώσης στην ηλεκτρονική μάθηση, που προκλήθηκε από το κλείσιμο των σχολείων έχει αναδείξει το χάσμα που υπάρχει όσον αφορά στους τεχνολογικούς πόρους και την τεχνογνωσία, με τους μαθητές που δεν έχουν τους πόρους που χρειάζονται, για να μάθουν από το σπίτι να αντιμετωπίζουν μακροπρόθεσμα ακαδημαϊκά μειονεκτήματα (Garcia, Weiss & Engdahl, 2020).

4.3 Επιπτώσεις της πανδημίας στην εκπαίδευση

4.3.1 Επιπτώσεις στην εκπαιδευτική διαδικασία

Η μετάβαση από τις μεθόδους διδασκαλίας πρόσωπο με πρόσωπο σε πιο έμμεσες μεθόδους, έχει αναγκάσει τα σχολεία σε μια ροή της μάθησης που είναι γεμάτη πολυπλοκότητες και περιορισμούς (Özüdoğru, 2021).

Αρκετές μελέτες δείχνουν ότι η απώλεια εκπαιδευτικού χρόνου δύναται να δημιουργήσει σημαντικές απώλειες μάθησης (Andrew et al., 2020).

Όσον αφορά στις ανισότητες πρόσβασης στην εκπαίδευση, αυτές φαίνεται να εντάθηκαν εν μέσω COVID-19. Τα ερωτήματα κατά πόσον η απομακρυσμένη μάθηση είναι αποτελεσματική, διαδραστική και βιώσιμη και εάν και με ποιο τρόπο μπορεί να είναι σε θέση να φτάσει σε όλους τους μαθητές ισότιμα, ιδιαίτερα στις πιο ευάλωτες ομάδες, παραμένουν αναπάντητα. Ως απάντηση στα περιοριστικά μέτρα και στο κλείσιμο των σχολικών μονάδων, η εκπαίδευση ξεκίνησε να διεξάγεται εξ αποστάσεως μέσα από ηλεκτρονικές πλατφόρμες. Ωστόσο, οι εκτιμήσεις δείχνουν ότι σε πολλές χώρες, κυρίως του τρίτου κόσμου, ένα περιορισμένο μόνο ποσοστό του γενικού πληθυσμού μπορεί να έχει επαρκή πρόσβαση στο διαδίκτυο. Ειδικά σε πολλές αναπτυσσόμενες και υποανάπτυκτες χώρες, μεγάλο μέρος των πολιτών δεν έχουν πρόσβαση σε ηλεκτρονικές συσκευές που να είναι κατάλληλες για τη χρήση του διαδικτύου (smartphones, τάμπλετ, υπολογιστές) (van Cappelle et al., 2021).

Σε έρευνα των Andrew et al. (2020) βρέθηκε ότι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση ενέτεινε τις ήδη προϋπάρχουσες διαφορές μεταξύ των παιδιών που προέρχονται από υψηλά και χαμηλά κοινωνικά και οικονομικά στρώματα. Προβλήματα που μπορεί να σχετίζονται με την πρόσβαση στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση και να συνδέονται με το κοινωνικο-οικονομικό υπόβαθρο των οικογενειών είναι, για παράδειγμα, η σταθερή σύνδεση στο internet, ο απαραίτητος εξοπλισμός, αλλά και η ησυχία στο σπίτι ή τη γειτονιά κ.λπ. (Lancker & Parolin, 2020). Αυτό έχει φανεί και σε προγενέστερες καταστάσεις υγειονομικής κρίσης, όπως στην έξαρση του ιού Ebola την περίοδο 2014 έως 2016, όπου το κλείσιμο των σχολείων ενέτεινε τις κοινωνικές-οικονομικές ανισότητες (Armitage & Nellums, 2020).

4.3.2 Επιπτώσεις στους εκπαιδευτικούς

Είναι γεγονός ότι η προσωπική και η επαγγελματική ζωή των εκπαιδευτικών επηρεάστηκε σοβαρά, τόσο από την πανδημία γενικά, όσο και από το lockdown και την τηλεεκπαίδευση. Η έρευνα του Kaden (2020) προχώρησε σε μελέτη περίπτωσης που εξέταζε τις αλλαγές που σχετίζονται με το κλείσιμο των σχολείων λόγω της COVID-19 στην επαγγελματική ζωή ενός εκπαιδευτικού δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην αγροτική Αλάσκα (Ηνωμένες Πολιτείες), ο οποίος έπρεπε να διδάξει τους μαθητές του σε απευθείας σύνδεση με τηλεεκπαίδευση. Χρησιμοποιήθηκε περιγραφική και επεξηγηματική μεμονωμένη μεθοδολογία μελέτης περίπτωσης για την περιγραφή των μεταγενέστερων επιπτώσεων στις εκπαιδευτικές πρακτικές και το φόρτο εργασίας. Οι ποιοτικές και ποσοτικές πηγές δεδομένων περιελάμβαναν παρατηρήσεις συμμετεχόντων, ημι-δομημένες συνεντεύξεις, αντικείμενα (π.χ. σχέδια μαθήματος, χρονοδιαγράμματα, online χρόνο) και ανοιχτές συνομιλίες. Τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης κατέδειξαν τις αλλαγές και την αύξηση του φόρτου εργασίας για τον εκπαιδευτικό και ότι η τηλεεκπαίδευση μπορεί να υποστηρίξει τη μάθηση για πολλούς μαθητές, αλλά πρέπει να σχεδιαστεί προσεκτικά και εξατομικευμένα, ώστε να μην βαθύνει την ανισότητα και τις κοινωνικές διαιρέσεις.

Η έρευνα του Gurung το 2021, αποδείχτηκε ότι για ορισμένους δασκάλους η διεξαγωγή μαθημάτων στο Διαδίκτυο αποτέλεσε μια μεγάλη πρόκληση, κυρίως λόγω της προσωπικής επαφής με τους μαθητές τα προηγούμενα χρόνια. Η πιο σημαντική πρόκληση που αντιμετώπισαν οι εκπαιδευτικοί στη διαδικτυακή διδασκαλία είναι η προσέγγιση των μαθητών που βρίσκονταν σε απομακρυσμένες περιοχές, λόγω της αδύναμης πρόσβασης στο Διαδίκτυο, της συχνής διακοπής ηλεκτρικού ρεύματος και της έλλειψης επαρκούς εισοδήματος των

γονέων, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να παρέχουν στα παιδιά τους τον απαραίτητο εξοπλισμό για την πρόσβαση στα μαθήματα. Στη διαδικτυακή μεθοδολογία διδασκαλίας - καθίσταται δύσκολο για τους εκπαιδευτικούς να παρακινήσουν τους μαθητές με αποτέλεσμα να αντιμετωπίσουν πρόβλημα στην τήρηση αρχείων προόδου των μαθητών, ειδικά σε ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, όπου ο αριθμός των φοιτητών είναι μεγάλος. Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα κατέληξε στα εξής (Gurung, 2021):

- Το 81,3% των ερωτηθέντων έμαθαν νέες διαδικτυακές μεθοδολογίες διδασκαλίας και άλλαξαν από τη διδασκαλία στην τάξη στη διαδικτυακή διδασκαλία.
- Το 3,9% των ερωτηθέντων διεξήγαγε ήδη διαδικτυακά τάξεις.
- Το 13,9% των ερωτηθέντων δεν έκαναν διαδικτυακά μαθήματα, επειδή αντιμετώπιζαν το πρόβλημα του ηλεκτρικού ρεύματος, δικτύου και έλλειψη γνώσης της πληροφορικής.
- Το 86,6% των ερωτηθέντων άλλαξε τον τρόπο διδασκαλίας, καθώς πίστευε ότι οτιδήποτε είναι σε μορφή βίντεο, αποτελεί καλύτερη μέθοδο διδασκαλίας των μαθητών στη διαδικτυακή μεθοδολογία διδασκαλίας.
- Το 75,4% των ερωτηθέντων δυσκολεύτηκε να διδάξει μαθητές απομακρυσμένων περιοχών, λόγω κακών υποδομών, μη ύπαρξης διαθεσιμότητας ισχυρής πρόσβασης στο Διαδίκτυο, ηλεκτρισμού, υπολογιστή και ανεπαρκούς γνώσης πληροφοριών.
- Το 61,5% των ερωτηθέντων δυσκολεύτηκε να παρακινήσει τους μαθητές σε διαδικτυακά μαθήματα διδασκαλίας λόγω της ελάχιστης αλληλεπίδρασης πρόσωπο με πρόσωπο, και αντιμετώπισε δυσκολία στη αξιολόγηση της προσωπικής συμπεριφοράς των μαθητών καθώς και προβλήματα κατανόησης.
- Το 61,8% των ερωτηθέντων αντιμετώπισε δυσκολίες για τη συνεχή παρακολούθηση της προόδου των μαθητών στη διαδικτυακή διδασκαλία.
- Το 61,3% των ερωτηθέντων αντιμετώπισε πρόβλημα συνδεσιμότητας κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας, λόγω ξαφνικής διακοπής ρεύματος, χαμηλής ευκρίνειας φωνής και χαμηλού σήματος.
- Το 63,94% των ερωτηθέντων, ανέφερε ότι η έλλειψη τεχνικών γνώσεων και λογισμικού αποτελεί μια από τις κύριες προκλήσεις στη διεξαγωγή διαδικτυακών μαθημάτων.

- Το 62,7% των ερωτηθέντων διαπίστωσε ότι η διαδικτυακή μεθοδολογία διδασκαλίας απαιτούσε περισσότερο χρόνο για την προετοιμασία των μαθημάτων, καθώς έπρεπε να τα διαμορφώσουν σε ηλεκτρονική μορφή.
- Το 66,9% των ερωτηθέντων διαπίστωσε ότι η έλλειψη κινήτρων στον διαδικτυακό μαθητή είναι μία από τις κύριες προκλήσεις.
- Το 71,88% των ερωτηθέντων δυσκολεύτηκε να διδάξει μαθηματικά διαδικτυακά, καθώς δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει μαυροπίνακα, για να κατανοήσουν οι μαθητές τους αντίστοιχους όρους.
- Το 57,03% των ερωτηθέντων συμφώνησε ότι η πειθαρχία ήταν δύσκολο να εφαρμοστεί, με αποτέλεσμα να μην μπορούν πάντα να επιβάλλουν την τάξη στους μαθητές.
- Το 43,8% των ερωτηθέντων ήταν ικανοποιημένο με τη διαδικτυακή μεθοδολογία διδασκαλίας, καθώς απολάμβαναν την ευελιξία της εποχής, έχοντας την δυνατότητα να διδάξουν οπουδήποτε και να χρησιμοποιούν ή να μοιράζονται ευρείες διαδικτυακές πηγές.

Σε έρευνα που διεξήχθη στο Πακιστάν το 2020, έδειξε ότι ο εκπαιδευτικός τομέας έχει επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό λόγω των εμποδίων στην παροχή εναλλακτικών μορφών εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα έκλεισαν δύο φορές μέσα στο 2020, και γι αυτό το Υπουργείο Παιδείας, σε συνεργασία με το Υπουργείο Πληροφοριών και Ραδιοτηλεόρασης, ανακοίνωσε την έναρξη μιας πρωτοβουλίας «τηλε-σχολής». Το διδακτικό προσωπικό αντιμετώπισε σημαντικές πνευματικές και οικονομικές προκλήσεις λόγω της στροφής σε έναν διαδικτυακό τρόπο διδασκαλίας, με ζητήματα που αφορούν ανεπαρκείς ψηφιακές παιδαγωγικές γνώσεις και περιορισμούς υποδομής που σχετίζονται κυρίως με την συνδεσιμότητα. Η τρέχουσα μελέτη διερεύνησε την αντίληψη των δασκάλων σχετικά με τις διαδικτυακές πρακτικές διδασκαλίας τους κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19. Μέσω μιας ποιοτικής ερευνητικής στρατηγικής, με ημι-δομημένες συνεντεύξεις που διεξήχθησαν μέσω Skype με 10 δασκάλους, πραγματοποιήθηκε ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν, μέσω της μεθόδου δομημένης επαγωγικής ανάλυσης δεδομένων του Saldana. Τα αποτελέσματα της μελέτης τόνισαν τα ζητήματα και τις προκλήσεις που αντιμετώπισαν οι δάσκαλοι κατά την παράδοση διαδικτυακών μαθημάτων μέσω του Google Classroom, του Zoom και των ομάδων της Microsoft, όπως είναι το υψηλό κόστος του Διαδικτύου, η μη συνεργασία των μαθητών και η χαμηλή συμμετοχή τους, η

περιορισμένη διαθεσιμότητα εκπαιδευτικών πόρων, η έλλειψη γνώσης και η κακή υποδομή δικτύου. Ωστόσο, τα ευρήματα της μελέτης θα βοηθήσουν τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και το Υπουργείο Παιδείας στο Πακιστάν να επικεντρωθούν περισσότερο στην ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου, στη διαπροσωπική ανάπτυξη, στην εκπαίδευση, στη διαχείριση της επικοινωνίας και τεχνολογίας, καθώς και σε προγράμματα υποστήριξης, ειδικά για τους δασκάλους ως θεμέλιο της επόμενης γενιάς (Noor, Isa & Mazhar, 2020).

4.3.3 Επιπτώσεις στους μαθητές

Οι έρευνες δείχνουν ότι τα παιδιά διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο ως φορείς μετάδοσης του COVID-19 καθώς τις περισσότερες φορές παρουσιάζουν ήπια συμπτώματα ή είναι ασυμπτωματικά (Shen et al., 2020; Hong et al., 2020). Κάτω από αυτές τις συνθήκες, ένα από τα σημαντικότερα μέτρα δημόσιας υγείας ήταν η διακοπή των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων δια ζώσης σε δημόσιους και ιδιωτικούς εκπαιδευτικούς οργανισμούς και η απαγόρευση της διοργάνωσης οποιασδήποτε εκδήλωσης που θα συγκέντρωνε μεγάλο αριθμό ατόμων, με εκπαιδευτικούς σκοπούς. Αντ' αυτού, οι μαθητές όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης, είτε δημόσιας είτε ιδιωτικής, ανεξαρτήτως ηλικίας (παιδιά ή ενήλικες), έπρεπε να προσαρμοστούν στην τηλεεκπαίδευση όσο το δυνατόν γρηγορότερα, ανεξάρτητα από το εάν είχαν σύνδεση στο Διαδίκτυο ή/και ηλεκτρική ενέργεια, κατάλληλη υποδομή ΤΠΕ (Τεχνολογίες Πληροφοριών και Επικοινωνίας) στο σπίτι, ή αν διέθεταν ψηφιακές ικανότητες ή αν είχαν δίπλα τους κάποιον ενήλικα με τέτοιες ικανότητες που να ήταν και διαθέσιμος, για να παρέχει υποστήριξη ΤΠΕ (Nicolau et al., 2020).

Πολλές φορές, οι ανήλικοι μαθητές δεν διαθέτουν ανεξάρτητο χώρο για μελέτη, ειδικά στα σπίτια των πολύτεκνων οικογενειών. Οι μαθητές αυτοί έχουν δυσκολίες να βρουν ένα ήσυχο μέρος για να μελετήσουν, να παρακολουθήσουν τα μαθήματα και να διεκπεραιώσουν με επιτυχία τις εργασίες που έχουν για την επόμενη μέρα. Στην Ευρώπη, τα παιδιά που ζουν σε οικογένειες με κακές οικονομικές συνθήκες δεν μπόρεσαν να συμμετάσχουν σε εξ αποστάσεως διδασκαλία λόγω της απουσίας σύνδεσης στο Διαδίκτυο ή πρόσβασης σε ηλεκτρονικές συσκευές, όπως υπολογιστές αλλά και λόγω έλλειψης υποστήριξης στην πρόσβαση στα μαθήματα (Van Lacker & Parolin, 2020). Αυτό σήμαινε ότι ένα σημαντικό ποσοστό των παιδιών σε τέτοιες συνθήκες ενδεχομένως αποκόπηκαν όχι μόνο από τη μάθηση, αλλά και από οποιαδήποτε μορφή κοινωνικοποίησης με τους συνομηλίκους και τον γύρω κόσμο (Scarpellini et al., 2021).

Οι εκπαιδευτικές ανισότητες και η στέρηση κοινωνικότητας φαίνεται να ήταν ακόμη πιο σοβαρές για εκείνους που υπέφεραν από μια χρόνια παθολογία, σωματική ή ψυχολογική, που απαιτούσε ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Ο κατ' οίκον περιορισμός και η απουσία κοινωνικών επαφών αντιπροσωπεύουν παράγοντες κινδύνου για την ανάπτυξη ψυχολογικής δυσφορίας και άλλων αρνητικών συνέπειών (Zhang et al., 2020). Έρευνες έδειξαν ότι η παρατεταμένη πίεση, η πλήξη και η κοινωνική απομόνωση οδήγησαν σε εμφάνιση ή κλιμάκωση προβλημάτων ψυχικής υγείας σε παιδιά, όπως ανησυχίας, επιθετικότητας, άγχους και κατάθλιψης (Hankin, 2015). Επιπλέον, η διακοπή του σχολείου οδήγησε τα παιδιά στο να περνούν πολύ χρόνο μπροστά στις οθόνες και να μειώνουν ακόμη περισσότερο τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και το χρόνο, που διαφορετικά θα ήταν αφιερωμένο στον αθλητισμό, με συνέπειες όπως υιοθέτηση ανθυγιεινών διατροφικών συνηθειών και μείωση της ποιότητας του ύπνου. Η όλη αυτή κατάσταση επέφερε κατά συνέπεια και τεράστιες επιπτώσεις στη μαθησιακή τους απόδοση (Brazendale et al., 2017).

Επίσης, το παρατεταμένο κλείσιμο των σχολείων υπήρξε ένας σοβαρός κίνδυνος για την ψυχολογική ευεξία των παιδιών και για το σύνολο των ατόμων της οικογένειάς τους. Πολλοί γονείς και φροντιστές υποχρεώθηκαν ή επέλεξαν να εργαστούν εξ αποστάσεως τόσο για την αποφυγή μετάδοσης του ιού, όσο και για την ανάληψη της φροντίδας των παιδιών, που δε μπορούν να πάνε σχολείο. Αυτό σημαίνει ότι, λόγω της κατάστασης αυτής, πολλά άτομα σε ένα σπίτι κλήθηκαν να χρησιμοποιήσουν ταυτόχρονα ηλεκτρονικές συσκευές τύπου τάμπλετ, υπολογιστή κλπ με πρόσβαση στο διαδίκτυο. Μια έρευνα των Spinelli et al. που διεξήχθη στην Ιταλία τον Απρίλιο του 2020 σε γονείς παιδιών ηλικίας 2-14 ετών αποκάλυψε ότι οι δυσκολίες στην αντιμετώπιση της καραντίνας είχαν συνέπειες για το επίπεδο του οικογενειακού στρες. Οι γονείς ανέφεραν ότι έχουν περισσότερα προβλήματα, επειδή είναι υπεύθυνοι και για τη μάθηση των παιδιών, και δυσκολεύονταν στην εύρεση χώρου και του χρόνου για τον εαυτό τους, τους συνεργάτες τους, την ψυχαγωγία με τα παιδιά τους ή για τις δραστηριότητες που έκαναν πριν από το lockdown, και άρα εκδήλωναν μεγαλύτερα και πιο έντονα συμπτώματα άγχους. Σε παρόμοια αποτελέσματα κατέληξε και η έρευνα των Scarpellini et al. (2021).

Ενδιαφέρον έχουν και οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις του κλεισίματος των σχολείων, ιδιαίτερα για παιδιά που προέρχονται από χαμηλά κοινωνικά και οικονομικά στρώματα. Το κλείσιμο των σχολείων αναμένεται να επιδεινώσει τη μαθησιακή κρίση που υπήρχε πριν από την πανδημία, με τα πιο ευάλωτα παιδιά να επηρεάζονται περισσότερο. Η Παγκόσμια Τράπεζα

εκτιμά ότι το κλείσιμο των σχολείων παγκοσμίως θα μπορούσε να οδηγήσει σε απώλεια τουλάχιστον 10 τρισεκατομμυρίων δολαρίων σε ισόβια κέρδη για αυτήν τη γενιά. Τα πρώτα στοιχεία από το κλείσιμο των σχολείων έδειξαν ότι υπήρξε αύξηση των πρώιμων γάμων και της σεξουαλικής βίας σε ορισμένες χώρες, ενώ άλλες αναφέρουν αυξημένη συμμετοχή των παιδιών στις δουλειές του σπιτιού (UNICEF, 2021).

4.3.4 Επιπτώσεις πανδημίας στην εκπαίδευση- Ελλάδα

Η Ελλάδα κήρυξε γενικό lockdown πολύ νωρίς, με την εμφάνιση των πρώτων κρουσμάτων, σε αντίθεση με άλλες χώρες. Αυτό φάνηκε, για το πρώτο κύμα, ότι ήταν μια επιτυχημένη κίνηση για την αναχαίτιση της διασποράς (Moris & Schzas, 2020). Οι πολίτες το υποστήριζαν, τουλάχιστον στην αρχή, όπου φάνηκε ότι συμφώνησαν με τα μέτρα και έδειξαν εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση για τη διαχείριση που έκανε (Kanelloroulou et al., 2021).

Έκτοτε έχουν γίνει αρκετά εκτεταμένες αναφορές για τις επιπτώσεις της πανδημίας σχετικά με τα μέτρα που πάρθηκαν για την αντιμετώπισή του στη Ελλάδα κατά τη διάρκεια του πρώτου κύματος. Ιδιαίτερη έμφαση έχει δοθεί στην επίδραση που είχε η συρρίκνωση της καθημερινότητας και ο περιορισμός της εντός της οικίας αλλά και στην έξαρση των ανισοτήτων που επήλθε με αυτή (Vatavali et al., 2020).

Όπως και σε άλλες χώρες, έτσι και στην Ελλάδα, οι επιπτώσεις της πανδημίας ήταν πολυεπίπεδες και σοβαρές. Υπάρχει πληθώρα ερευνών που είναι διαθέσιμες και δείχνουν τη σοβαρότητα των επιπτώσεων αυτών. Για παράδειγμα στην έρευνα των Gournellis & Efstathiou (2021) βρέθηκε ότι τα ψυχολογικά προβλήματα έγιναν πολύ εντονότερα και αφορούσαν πολύ μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, ενώ ο αυτοκτονικός ιδεασμός σχεδόν διπλασιάστηκε σε σχέση με παλαιότερα δεδομένα. Παρόμοιες τάσεις δείχνουν και τα ποσοστά άγχους και κατάθλιψης που παρατηρήθηκαν στην έρευνα αυτή.

Με το ξεκίνημα της πανδημίας, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ήρθε ξαφνα αντιμέτωπο με την πρόκληση της ηλεκτρονικής εκπαίδευσης – ενώ πολλοί εκπαιδευτικοί δεν κατείχαν καμία ή είχαν ανεπαρκείς δεξιότητες για να την αντιμετωπίσουν και να προσαρμοστούν στη νέα πραγματικότητα που τους επιβλήθηκε. Αυτή η βιασύνη εκ μέρους της πολιτείας οφειλόταν, αφενός, στην αβεβαιότητα για το πώς θα εξελισσόταν η πανδημία και, αφετέρου, για να μην τεθεί θέμα ανάγκης επανάληψης ενός ολόκληρου ακαδημαϊκού έτους (Giannoulas, Stampoltzis, Kounenou & Kalamatianos, 2021).

Πολλοί συγγραφείς υποστηρίζουν ότι, στις περισσότερες περιπτώσεις της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, η αλληλεπίδραση δασκάλου-μαθητή φαίνεται να είναι μόνο εικονική, έτσι ώστε να αποτελεί ευθύνη των γονέων να υποστηρίζουν τον εκπαιδευτικό όσον αφορά τη διαπροσωπική διδασκαλία (Donohue et al., 2020). Ο ρόλος των γονέων στη διαδικτυακή διδασκαλία ήταν καθοριστικός τόσο ως προς τον αριθμό των ωρών που θα αφιέρωναν, για να βοηθήσουν τα παιδιά τους όσο και ως προς το δικό τους επίπεδο εκπαίδευσης, ώστε να είναι σε θέση να τα βοηθήσουν (Polymili, 2021).

Πολλές οικογένειες είχαν μόνο μία ψηφιακή συσκευή, την οποία έπρεπε να μοιράζονται όλα τα αδέρφια ή/και οι γονείς που εργάζονταν από το σπίτι (Garcia, Weiss & Engdahl, 2020). Η πρόσβαση των μαθητών στο διαδίκτυο ήταν επίσης πρόβλημα. Σε παγκόσμιο επίπεδο, τα παιδιά από οικογένειες χαμηλότερου εισοδήματος υστερούσαν ως προς τον εξοπλισμό καθώς και την πρόσβαση στο διαδίκτυο. Στην Ελλάδα, το 89% των μαθητών ανέφεραν ότι είχαν έναν υπολογιστή που μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν για τις σχολικές εργασίες. Για όσους προέρχονταν από τα κατώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, το ποσοστό ήταν ακόμα πιο μειωμένο, στο 76% των μαθητών (OECD, 2020).

Οι συνθήκες για τη δημιουργία ενός κατάλληλου κλίματος για την κατ' οίκον εκπαίδευση δεν επικεντρώνονται μόνο στην πρόσβαση στην τεχνολογία, αλλά επίσης σημαντικό ρόλο παίζει η ύπαρξη κατάλληλου φυσικού χώρου που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τις ανάγκες της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στο σπίτι. Στην Ελλάδα, το 88% των μαθητών ανέφερε ότι έχει ένα μόνο ήσυχο μέρος για μάθηση στο σπίτι, το οποίο ποσοστό ήταν 80% για μαθητές που προέρχονται από τα κατώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Όπως η πρόσβαση σε υπολογιστές, έτσι και η πρόσβαση σε ένα ήσυχο μέρος είναι καίριας σημασίας για την ομαλή διεξαγωγή της τηλεεκπαίδευσης. Οι συνθήκες αυτές όμως πολλές φορές δεν είναι κατάλληλες λόγω παρόμοιων αναγκών από τους γονείς για τηλεργασία και από τα αδέρφια που επίσης συμμετέχουν στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση στο σπίτι (OECD, 2020).

4.4 Πανδημία και ανισότητες - Έρευνες

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, το ζήτημα της ανισότιμης πρόσβασης στην εκπαίδευση εξ αποστάσεως είναι πολύ σοβαρό και είναι αναγκαίο να διερευνηθεί ακόμα περισσότερο, ούτως ώστε να ληφθεί υπόψιν σε μελλοντικές δράσεις σε ανάλογες υγειονομικές κρίσεις.

4.4.1 Ζητήματα ανισότητας στην εκπαίδευση την εποχή της πανδημίας - Υφιστάμενη γνώση

Στην ενότητα αυτή θα παρατεθούν ευρήματα ερευνών που έχουν διεξαχθεί μέχρι στιγμής αναφορικά με την ανισότιμη πρόσβαση των μαθητών στην τηλεεκπαίδευση εν μέσω πανδημίας.

Στην έρευνα των Grewenig, Lergetporer, Werner, Woessmann & Zierow (2021) υποστηρίχθηκε ότι οι μαθητές που έχουν χαμηλή ακαδημαϊκή επίδοση μπορούν να επηρεαστούν ιδιαίτερα από την έλλειψη εκπαιδευτικής υποστήριξης κατά τη διάρκεια του lockdown. Συλλέχθηκαν λεπτομερείς πληροφορίες για τους μαθητές πριν και κατά τη διάρκεια του σχολικού lockdown σε μια έρευνα 1099 γονέων στη Γερμανία. Οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι ενώ οι μαθητές κατά μέσο όρο μείωσαν τον καθημερινό χρόνο μάθησης τους (7,4 ώρες) κατά περίπου το ήμισυ, η περικοπή αυτή ήταν σημαντικά μεγαλύτερη για τα παιδιά με χαμηλές επιδόσεις (4,1 ώρες) από ό, τι για εκείνα που είχαν υψηλές επιδόσεις (3,7 ώρες). Επιπλέον, οι μαθητές με χαμηλές επιδόσεις αντικαθιστούν δυσανάλογα τον χρόνο μάθησης με επιζήμιες δραστηριότητες, όπως η τηλεόραση ή τα ηλεκτρονικά παιχνίδια και όχι με δραστηριότητες πιο ευνοϊκές για την πρόοδο και την δημιουργικότητα τους. Το χάσμα μάθησης δεν αντισταθμίστηκε από τους γονείς ή τα σχολεία, που παρείχαν λιγότερη υποστήριξη στους μαθητές με χαμηλές μαθησιακές επιδόσεις.

Η έρευνα της Frohn (2021) είχε στόχο να απαντήσει στο ερώτημα πώς τα εκπαιδευτικά μειονεκτήματα σε κοινωνικά υποβαθμισμένα περιβάλλοντα επιδεινώνονται μέσω της πανδημίας. Για την πραγματοποίηση αυτής της μελέτης, διεξήχθησαν συνεντεύξεις με εκπαιδευτικούς τόσο σε κοινωνικοοικονομικά υποβαθμισμένες περιοχές όσο και σε προνομιούχα περιβάλλοντα. Τα δεδομένα καταγράφηκαν και διερευνήθηκαν μέσω ποιοτικής ανάλυσης δεδομένων και κατηγοριοποιήθηκαν με αναφορά στη θεωρία του πολιτισμικού κεφαλαίου του Pierre Bourdieu για την ανάλυση και τη συστηματοποίηση των εμπειρικών αποτελεσμάτων.

Η θεωρία του κεφαλαίου του Bourdieu διαφοροποιεί τρεις κύριες μορφές κεφαλαίου που καθορίζουν την κοινωνικοοικονομική κατάσταση ενός ατόμου (Frohn, 2021):

- το οικονομικό κεφάλαιο, το οποίο είναι άμεσα μετατρέψιμο σε χρήμα,
- το πολιτισμικό κεφάλαιο, το οποίο είναι μετατρέψιμο, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, σε οικονομικό κεφάλαιο και

- το κοινωνικό κεφάλαιο, που αναφέρεται στα δίκτυα γνωριμιών, το κοινωνικό στάτους, την αναγνωρισιμότητα από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο

Το υλικό της συνέντευξης υποστηρίζει την υπόθεση ότι η πανδημία επιτείνει τις εκπαιδευτικές ανισότητες. Σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς που ερωτήθηκαν από τα κοινωνικά υποβαθμισμένα περιβάλλοντα, οι μαθητές τους δεν διαθέτουν πόρους και στις τρεις μορφές του κεφαλαίου του Bourdieu. Αν και αυτές οι ελλείψεις είναι ήδη προβληματικές σε τακτά χρονικά διαστήματα, εμποδίζουν ακόμη περισσότερο τη μάθηση σε περιόδους εξ αποστάσεως διδασκαλίας, επιδεινώνοντας τις συνθήκες μάθησης και προσθέτοντας έτσι κι άλλα στα ήδη υπάρχοντα μειονεκτήματα (Frohn, 2021).

Πρώτον, οι οικονομικοί πόροι και οι συνθήκες διαβίωσης όσον αφορά τον χώρο και την ηρεμία αντιμετωπίστηκαν ως εμπόδια σε σχέση με το οικονομικό κεφάλαιο για την επιτυχή μάθηση για μαθητές που βρίσκονται σε στέρηση. Δεύτερον, η έλλειψη πολιτισμικού κεφαλαίου, που αντιπροσώπευε τις περισσότερες κατηγορίες από τα δεδομένα, γίνεται εμφανής στη θεσμοποιημένη, την αντικειμενοποιημένη και την ενσωματωμένη διάσταση του πολιτισμικού κεφαλαίου. Ενώ ο τεχνικός και μη τεχνικός εξοπλισμός ξεχώρισαν ως παράγοντες που επιδεινώνουν τις ανισότητες, στο αντικειμενοποιημένο πολιτιστικό κεφάλαιο, υπήρχαν πολλές κατηγορίες που αποδίδονταν στο ενσωματωμένο πολιτισμικό κεφάλαιο, όπως οι δεξιότητες ειδικού θέματος, τα κίνητρα, η αυτάρκεια, οι ψηφιακές ικανότητες και οι δεξιότητες μέσων ενημέρωσης, οι γλωσσικές δεξιότητες και οι συναισθηματικές δεξιότητες -κοινωνικές δεξιότητες, που επηρεάζουν τους μαθητές και τους γονείς τους σε κοινωνικά υποβαθμισμένα περιβάλλοντα (Frohn, 2021).

Τρίτον, το κοινωνικό κεφάλαιο των μαθητών είχε αντίκτυπο στη μάθηση: ενώ η οικογένεια ως κοινωνικό κεφάλαιο φαίνεται συχνά να οδηγεί σε μειονεκτικές συνθήκες, οι σχέσεις μεταξύ μαθητών και δασκάλων ως κοινωνικό κεφάλαιο θεωρείται ότι είναι μία από τις πιο σημαντικές μεταβλητές στη μάθηση των μαθητών. Μπορεί να υποτεθεί ότι τα κοινωνικά δίκτυα και η δυναμική του σχολείου ως κοινωνικός χώρος μπορούν να έχουν σημαντική (θετική) επίδραση στη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση και επομένως απαιτούν προσοχή κατά τον σχεδιασμό επιλογών δράσης σε περιόδους κρίσεων. Το κοινωνικό κεφάλαιο επομένως, το οποίο πραγματώνεται στον τομέα αυτό με τις αλληλεπιδράσεις των εκπαιδευτικών και μαθητών αλλά και των μαθητών μεταξύ τους, είναι ιδιαίτερα σημαντικό στην εκπαίδευση. Το παραπάνω καταδεικνύει και τη σημαντικότητα του σχολείου ως θεσμού στην πρόοδο των μαθητών και την ισότιμη πρόσβαση στα αγαθά της παιδείας (Frohn, 2021).

Η έρευνα των Ezra, Cohen, Bronshtein, Gabbay και Baruth (2021) είχε στόχο την αύξηση των γνώσεων σχετικά με συγκεκριμένα παρεμποδιστικά στοιχεία στην Εξ Αποστάσεως Διδασκαλία μέσω Διαδικτυακής Μάθησης και των σχέσεων μεταξύ αυτών των στοιχείων από τη σκοπιά των ακόλουθων παραγόντων κοινωνικοοικονομικής κατάστασης και γλώσσας μεταξύ μαθητών. Για το σκοπό αυτό, αναλύθηκαν 154 ανοιχτές δηλώσεις κειμένου σχετικά με τις δυσκολίες που αντιλαμβάνονται οι φοιτητές σε ένα πανεπιστήμιο στο Ισραήλ. Η ποιοτική θεματική ανάλυση δημιούργησε έναν χάρτη παρεμποδιστικών στοιχείων που κατηγοριοποιούνται ως προς α) τις διαδικασίες: τεχνολογία, παιδαγωγική, περιεχόμενο, κατάσταση και ατομικά χαρακτηριστικά, και β) τα αποτελέσματα: γνωστικά, συναισθηματικά, κοινωνικά και σωματικά. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν γενικά ότι η κρίση έχει επηρεάσει δυσανάλογα τους πιο ευάλωτους μαθητές, όπως αποδεικνύεται από τα σωματικά, διανοητικά και ακαδημαϊκά τους αποτελέσματα. Οι μαθητές ανέφεραν μειωμένη μαθησιακή αποτελεσματικότητα, μειωμένο ενδιαφέρον, προσδοκία και κίνητρο. Αυτοί οι κώδικες υποδηλώνουν συνολική μείωση των κινήτρων, κυρίως λόγω της δυνητικά εξασθενημένης αίσθησης κοινότητας και σύνδεσης. Επίσης, τα ευρήματα έδειξαν ότι ένας μεγάλος αριθμός συμμετεχόντων σε μια διαδικτυακή τάξη μπορεί να εμποδίσει τις συζητήσεις, καθώς πολλοί ταυτόχρονοι ομιλητές που δεν ξέρουν πότε να συμμετάσχουν στη συζήτηση μπορεί να εμποδίσουν τη συμμετοχή των μαθητών, και μπορεί να οφείλονται και σε δυσλειτουργίες και καθυστερήσεις στην απόκριση ήχου. Η ποιότητα της διαδικτυακής συζήτησης, της συμμετοχής και της υποβολής ερωτήσεων μπορεί να εξαρτάται από σαφέστερες οδηγίες του δασκάλου, ανεξάρτητα από το μέγεθος της τάξης. Δεδομένου ότι αυτές οι ελαττωματικές σχέσεις αφορούν επικοινωνιακές δεξιότητες, η αρνητική τους επίδραση είναι πιθανό να αυξηθεί για τους μαθητές των οποίων η πρώτη γλώσσα διαφέρει από τη γλώσσα διδασκαλίας. Επίσης, οι μαθητές με διαφορετική μητρική γλώσσα είναι δύσκολο να ακολουθήσουν σωστά την πορεία του μαθήματος, τόσο λόγω του ρυθμού που παραδίδεται το μάθημα, όσο και των δικαιολογημένων ανησυχιών τους για γραμματικά και ορθογραφικά λάθη, σε σημείο γνήσιου άγχους για τη γραφή στη δεύτερη γλώσσα. Επιπλέον, παρουσιάστηκε ανισορροπία μεταξύ συνομιλιών και ερωτήσεων, με αποτέλεσμα οι επιπτώσεις όλων αυτών των σχέσεων είναι πιθανό να είναι πιο επιζήμιες για τους μη μητρικούς ομιλητές (Ezra et al., 2021).

Όσον αφορά άλλες πτυχές της διαδικτυακής διδασκαλίας που μελετήθηκαν, τα ευρήματα έδειξαν ότι η ανεπαρκής ποιότητα του Διαδικτύου μπορεί να οδηγήσει σε κακή ποιότητα ήχου, η οποία με τη σειρά της μπορεί να μειώσει τα γνωστικά αποτελέσματα όσον αφορά τη

συγκέντρωση, την κατανόηση και την παράλειψη υλικού. Ομοίως με τη γλώσσα, ο ελαττωματικός ήχος μπορεί στη συνέχεια να παρεμποδίσει τη ροή της τάξης, η οποία, με βάση την προηγούμενη γλωσσική ανάλυση, μπορεί περαιτέρω να οδηγήσει σε ανεπαρκή κατανόηση. Η χαμηλή ποιότητα σύνδεσης μπορεί επίσης να εμποδίσει τις συζητήσεις λόγω καθυστερήσεων στην απόκριση ήχου, με αποτέλεσμα οι μαθητές να αποφύγουν να μοιραστούν τις σκέψεις τους και τις απόψεις τους, οδηγώντας τους σε μια κατάσταση απομόνωσης και αδιαφορίας. Η κακή ποιότητα του διαδικτύου φάνηκε να επηρεάζει κυρίως μαθητές με χαμηλότερο κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο, που δεν έχουν ένα γαλήνιο οικιακό περιβάλλον, καθώς οι αδυναμίες στον ήχο και η φασαρία που μπορεί να προκληθεί από την υπόλοιπη οικογένεια μέσα στο σπίτι, εμποδίζει την προσοχή των μαθητών και τη συνολική ποιότητα μάθησης. Οι μαθητές, των οποίων οι γονείς έχουν μεγαλύτερο εισόδημα και παρέχουν ένα ξεχωριστό χώρο στον μαθητή αλλά και τον κατάλληλο εξοπλισμό (ακουστικά), φάνηκαν να μπορούν να παρακολουθήσουν πιο εύκολα το μάθημα. Επιπλέον, ο ανεπαρκής εξοπλισμός ηλεκτρονικών υπολογιστών μπορεί πιθανώς να κάνει τους μαθητές να χάνουν υλικό λόγω της αδυναμίας τους να συνδεθούν, και τους αναγκάζει να χρησιμοποιούν κινητά τηλέφωνα, για να παρακολουθήσουν το μάθημα που οδηγεί σε κουρασμένα μάτια και γενική κόπωση. Αυτό το εύρημα είναι σύμφωνο με την άποψη ότι η εκμάθηση από κινητές συσκευές μικρής οθόνης είναι η πιο κατάλληλη για μικρότερες συνεδρίες μάθησης και μικρότερα κομμάτια πληροφοριών. Έτσι, μεταξύ εκείνων που ανήκουν σε χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα με ανεπαρκή εξοπλισμό, τα αρνητικά αποτελέσματα μπορεί να αυξηθούν (Ezra et al., 2021).

Γενικά, τα συμπεράσματα που διεξήχθησαν αναφέρουν ότι οι μαθητές με χαμηλότερο κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο που αντιμετωπίζουν πιο συχνά χαμηλότερη ποιότητα διαδικτύου, και οι μαθητές που παρακολουθούν μαθήματα σε δεύτερη γλώσσα, αντιμετωπίζουν προβλήματα στην ποιότητα μάθησης και συγκέντρωσης, και ο ανεπαρκής τεχνολογικός εξοπλισμός οδηγεί σε παράλειψη υλικού. Επίσης, σε μεγάλες οικογένειες με πολλά παιδιά και γονείς που εργάζονται από το σπίτι, η χρήση του εξοπλισμού είναι αρκετά δύσκολη και ο θόρυβος που μπορεί να δημιουργείται επηρεάζει αρνητικά την συγκέντρωση τόσο του μαθητή, όσο και των υπόλοιπων μελών (Ezra et al., 2021).

Η έρευνα που διεξήχθη από τον Trinidad το 2020, χρησιμοποίησε διερευνητική ανάλυση δεδομένων ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος δασκάλων και διευθυντών σχολείων των ΗΠΑ, συμβάλλοντας στην κατανόηση των απαντήσεων των σχολείων στις κοινωνικές κρίσεις και

στην ανάγκη αποσαφήνισης των ανταγωνιστικών αξιών κατά τη λήψη αποφάσεων ενόψει τέτοιων κρίσεων. Από τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάστηκε ότι δεδομένου του κλεισίματος των σχολείων λόγω των κατευθυντήριων γραμμών κοινωνικής αποστασιοποίησης, η πανδημία του COVID-19 έχει επιδεινώσει το ζήτημα σχετικά με τα κενά ακαδημαϊκών επιδόσεων, τα οποία βασικά αφορούν την ισότητα και την πρόσβαση. Παρατηρήθηκε ότι οι μαθητές χωρίς μέσα για τεχνολογίες και χωρίς πρόσβαση σε σταθερές δυνατότητες έφερε σε μειονεκτική θέση τους μαθητές και υπογράμμισε πώς η διαφορική πρόσβαση στην τεχνολογία είναι πηγή ανισότητας στη διδασκαλία. Ωστόσο, περισσότερο από την πρόσβαση στην τεχνολογία και το Διαδίκτυο, δόθηκε έμφαση σε άτομα που βρίσκονται σε διπλά μειονεκτική θέση από την πανδημία, όπως είναι οι μαθητές σε σχολεία που εξυπηρετούν τη μειονότητα, οικογένειες χαμηλού εισοδήματος όπου και οι δύο γονείς (ή γονείς μονογονεϊκών οικογενειών) πρέπει να εργαστούν ή έχουν χάσει τη δουλειά τους, παιδιά με ειδικές ανάγκες ή προβλήματα ψυχικής υγείας, και οι νέοι που διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να μείνουν πιο πίσω στην εκπαίδευση. Τα συμπεράσματα της έρευνας υπέδειξαν ότι η πανδημία απαιτεί περισσότερους τεχνολογικούς πόρους και πιο κατευθυνόμενη ακαδημαϊκή και προσωπική υποστήριξη που επεκτείνεται σε όσους αισθάνονται τις αρνητικές επιπτώσεις της πανδημίας πολύ περισσότερο από τον γενικό πληθυσμό. Το ζήτημα της δίκαιης διδασκαλίας δεν περιορίζεται στα άτομα που προσαρμόζονται σε έναν άλλο τρόπο μάθησης, αλλά περιλαμβάνει τη συνεπακόλουθη διαταραχή στην προσωπική, κοινωνική και οικογενειακή ζωή των μαθητών (Trinidad, 2021).

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, τα βασικά συμπεράσματα έρευνας των Andrew et al. (2020) για την κατ' οίκον εκπαίδευση έδειξαν ότι:

1. Τα παιδιά από πιο ευκατάστατες οικογένειες ξοδεύουν 30% περισσότερο χρόνο στη μάθηση στο σπίτι από ό,τι εκείνα από φτωχότερες οικογένειες. Τα παιδιά με το υψηλότερο εισόδημα των οικογενειών αφιερώνουν 5,8 ώρες την ημέρα σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες, πάνω από 75 λεπτά περισσότερο από τους συνομηλίκους τους που προέρχονται από νοικοκυριά χαμηλότερου εισοδήματος (4,5 ώρες).
2. Πολλοί γονείς μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αναφέρουν ότι δυσκολεύονται να υποστηρίξουν την εκπαίδευση στο σπίτι. Σχεδόν το 60% των γονέων παιδιών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και σχεδόν οι μισοί γονείς παιδιών

δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αναφέρουν ότι δυσκολεύονται αρκετά ή πολύ να υποστηρίξουν τη μάθηση των παιδιών τους στο σπίτι.

3. Το κλείσιμο των σχολείων είναι σχεδόν βέβαιο ότι αυξάνει τις εκπαιδευτικές ανισότητες. Οι μαθητές από πιο εύπορες οικογένειες ξοδεύουν περισσότερο χρόνο για τη μάθηση στο σπίτι, έχουν πρόσβαση σε πιο εξατομικευμένους πόρους, όπως ιδιωτική διδασκαλία ή συνομιλίες με δασκάλους, έχουν καλύτερες εγκαταστάσεις στο σπίτι για εξ αποστάσεως εκπαίδευση και οι γονείς τους αναφέρουν ότι αισθάνονται πιο ικανοί να τους υποστηρίξουν.

Σε άλλη έρευνα των Benzeval et al (2020) για το Ηνωμένο Βασίλειο, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι:

1. Μόνο το 4% των μαθητών δεν έχει πρόσβαση σε σταθερό ή φορητό υπολογιστή ή tablet. Ωστόσο, το 51% των μαθητών πρέπει να μοιράζονται τις συσκευές τους με άλλους.
2. Σχεδόν το 72% των μαθητών άνω των 16 ετών έχουν το δικό τους υπολογιστή, ενώ αυτό είναι λιγότερο συνηθισμένο σε μαθητές γυμνασίου (54%) και δημοτικού (33%).
3. Μεγαλύτερο ποσοστό μαθητών (59%) που ζει σε μονογονεϊκά νοικοκυριά έχουν το δικό τους υπολογιστή σε σύγκριση με τους μαθητές που ζουν με περισσότερους από έναν ενήλικες σε ένα νοικοκυριό (44%)
4. Περισσότεροι από τους μισούς μαθητές (54%) χρησιμοποιούν επιπλέον, ελεύθερα διαθέσιμους μαθησιακούς πόρους, ενώ μόνο το 9% των μαθητών χρησιμοποιεί πόρους επί πληρωμή, όπως εφαρμογές, συνδρομές και βιβλία ασκήσεων.
5. Μαθητές των οποίων οι γονείς δεν είναι εργαζόμενοι είναι λιγότερο πιθανό να έχουν πρόσβαση σε τυχόν πρόσθετους πόρους (51% έως 63% κατά μέσο όρο).
6. Μαθητές των οποίων οι γονείς είναι επί του παρόντος σε αναστολή εργασίας είναι λιγότερο πιθανό να έχουν πρόσβαση σε πόρους επί πληρωμή (4% έως 9% κατά μέσο όρο).

Σε άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ολλανδία από τους Haelermans et al. (2022), μελετήθηκε σε δείγμα περίπου 300.000 μαθητών ο αντίκτυπος της διαταραγμένης μάθησης λόγω της πανδημίας COVID-19 σε τρεις βασικούς τομείς: ανάγνωση, ορθογραφία και μαθηματικά. Παρατηρήθηκε μια καθυστέρηση περίπου 4 εβδομάδων για την ορθογραφία και

τα μαθηματικά για μαθητές με γονείς χαμηλού μορφωτικού επιπέδου την περίοδο διαταραγμένης μάθησης. Αυτό σημαίνει ότι κατά την περίοδο κλεισίματος των σχολείων οι μαθητές με γονείς με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο δεν έμαθαν σχεδόν τίποτα. Η πρόσθετη ανισότητα στη μαθησιακή απώλεια των μαθητών στα μαθηματικά και την ορθογραφία με βάση την εκπαίδευση και το εισόδημα των γονέων τους αποδίδεται στους καλύτερους πόρους που είχαν οι μαθητές με γονείς ανώτερης εκπαίδευσης, οι οποίοι πιθανότατα είχαν όλοι φορητό υπολογιστή, είχαν γονείς που ήταν σε θέση και πρόθυμοι να βοηθήσουν με σχολικές εργασίες και θα μπορούσαν ακόμη και να αντέξουν οικονομικά κάποιο πρόσθετο ιδιωτικό φροντιστήριο, εάν παρουσιαζόταν ανάγκη. Ωστόσο, δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάλογα με την κοινωνικοοικονομική κατάσταση στις βαθμολογίες ανάγνωσης. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι δεξιότητες ανάγνωσης επηρεάζονται λιγότερο από το κλείσιμο του σχολείου και υποστηρίζουν την ιδέα ότι το οικογενειακό περιβάλλον παίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των αναγνωστικών δεξιοτήτων, ακόμη και όταν τα σχολεία είναι ανοιχτά.

Τα αποτελέσματα των ερευνών δείχνουν ότι απαιτείται εστίαση στην εξεύρεση λύσεων για τον περιορισμό της μαθησιακής απώλειας των μαθητών που έχουν γονείς με χαμηλότερης ποιότητας εκπαιδευτικό επίπεδο και χαμηλότερο οικογενειακό εισόδημα. Είναι ανησυχητικό και δυστυχώς όχι απίθανο οι αυξημένες ανισότητες στην μαθησιακή απώλεια λόγω της πανδημίας να οδηγήσουν σε μακροχρόνιες ανισότητες, βαθαίνοντας έτσι το χάσμα στην μετέπειτα ενήλικη ζωή μεταξύ των ομάδων του πληθυσμού. Αυτή η διαπίστωση τονίζει πολύ την ανάγκη για στοχευμένες παρεμβάσεις, που θα επικεντρώνονται στη μείωση των σημερινών ανισοτήτων που αφορούν την μαθησιακή απώλεια που προκαλείται από την πανδημία.

5. Μεθοδολογία

5.1 Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Η έρευνα που διεξάγεται στην παρούσα εργασία έχει στόχο την διερεύνηση του αντίκτυπου που έχει το κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο μιας οικογένειας στην πρόσβαση μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην τηλεεκπαίδευση και διεξήχθη κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται προς διερεύνηση στην έρευνα που διεξάγεται στην εργασία αυτή είναι τα εξής:

1. Σε ποιο βαθμό το κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο μιας οικογένειας παίζει ρόλο στο βαθμό πρόσβασης των μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην τηλεεκπαίδευση κατά τη διάρκεια της πανδημίας;
2. Ποιες είναι οι επιμέρους παράμετροι που σχετίζονται με την πρόσβαση στην εκπαίδευση κατά τη διάρκεια της πανδημίας οι οποίες αφορούν στο κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο μιας οικογένειας μαθητή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης;
3. Ποια είναι η άποψη των γονέων σχετικά με την επίδραση του κοινωνικού και οικονομικού υποβάθρου στην πρόσβαση στην εκπαίδευση κατά τη διάρκεια της πανδημίας για τους μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης;

Εδώ τα ερευνητικά ερωτήματα 1 και 3 διαφοροποιούνται στην εξής παράμετρο: το πρώτο αφορά τις απαντήσεις με βάση τις εμπειρίες που είχαν από την καθημερινότητα, ενώ το 3^ο αφορά τις απόψεις τους, τι δηλαδή πιστεύουν για τη σχέση του οικονομικού και κοινωνικού υποβάθρου με την πρόσβαση στην τηλεεκπαίδευση, χωρίς απαραίτητα να είχαν το ανάλογο βίωμα στην καθημερινότητά τους.

5.2 Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Προκειμένου να απαντηθούν τα παραπάνω ερευνητικά ερωτήματα και να εκπληρωθεί ο σκοπός της έρευνας διεξήχθη ποσοτική έρευνα με την διανομή ερωτηματολογίων. Τα ερωτηματολόγια διαμορφώθηκαν αποκλειστικά για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας (παρατίθενται στο παράρτημα 1), προκειμένου να απαντούν στα ερωτήματα που έχουν τεθεί. Ο πληθυσμός της έρευνας είναι γονείς οι οποίοι είχαν τουλάχιστον έναν μαθητή στη

δευτεροβάθμια εκπαίδευση το χρονικό διάστημα 2020/2021 και άρα αναγκάστηκαν οι μαθητές αυτοί να παρακολουθήσουν τα μαθήματα του σχολείου μέσω τηλεκπαίδευσης την διάρκεια του lockdown. Το δείγμα το οποίο προσεγγίστηκε, για να απαντήσει στην παρούσα έρευνα βρέθηκε μέσω τόσο γνωστών από το επαγγελματικό, φιλικό και οικογενειακό περιβάλλον της ερευνήτριας, αλλά και από την διανομή ερωτηματολογίων σε ομάδες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Έγινε ξεκάθαρο ότι η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου αφορά αποκλειστικά γονείς που έχουν μαθητές που φοιτούσαν στο γυμνάσιο ή το λύκειο κατά την περίοδο του lockdown το 2020 και το 2021. Ο τρόπος δειγματοληψίας, λοιπόν, ήταν η δειγματοληψία ευκολίας (“opportunity sampling”).

Το ερωτηματολόγιο μοιράστηκε σε ηλεκτρονική μορφή και ανέβηκε στην πλατφόρμα Google Forms, από όπου οι συμμετέχοντες μπορούσαν μέσω του link που τους διαμοιράστηκε να εισέρχονται στην πλατφόρμα και να απαντούν.

Ένα από τα ηθικά ζητήματα που θα μπορούσαν να ανακύψουν κατά τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας είναι καταρχάς το ζήτημα της εθελοντικής συμμετοχής. Οι συμμετέχοντες πληροφορήθηκαν με σαφήνεια και με ξεκάθαρο τρόπο ότι η συμπλήρωση είναι εθελοντική και οι ίδιοι μπορούν να αποχωρήσουν από την πλατφόρμα οποιαδήποτε στιγμή το επιθυμούν.

Επιπλέον, έγινε σαφές ότι στο προς απάντηση ερωτηματολόγιο τηρήθηκαν οι κανόνες της εχεμύθειας, υπήρξε απόλυτη μυστικότητα ως προς τα προσωπικά δεδομένα, οι απαντήσεις δε θα διαρρεύσουν σε τρίτους, ενώ οι απαντήσεις που δίνονται χρησιμοποιήθηκαν μόνο για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας.

Τελικά, το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από 108 άτομα μέσα στο χρονικό διάστημα Απριλίου και Μαΐου 2022.

5.3 Περιγραφή ερευνητικού εργαλείου

Το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα ήταν κατάλληλα διαμορφωμένο ούτως ώστε να απαντά στα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί στην εργασία αυτή. Το 1^ο μέρος αφορά τα κοινωνικά και δημογραφικά στοιχεία του δείγματος, δηλαδή το φύλο του παιδιού, την οικονομική κατάσταση, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, το επάγγελμά τους κ.λπ. Έπειτα, περιείχε το ειδικό μέρος το οποίο υπήρχαν δηλώσεις που απαντώνται σε 5-βάθμια κλίμακα τύπου Likert σχετικά με το βαθμό ανισότητας πρόσβασης στην εκπαίδευση, τις παραμέτρους που οδηγούν στην ανισότητα και τις αντιλήψεις και τις

στάσεις των γονέων απέναντι στη σχέση μεταξύ κοινωνικού και οικονομικού υποβάθρου και βαθμού πρόσβασης στην τηλεεκπαίδευση.

5.4 Διαδικασία ανάλυσης δεδομένων

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από το google forms αποθηκεύτηκαν σε αρχείο excel και στη συνέχεια διεξήχθη στατιστική ανάλυση μέσω του προγράμματος SPSS και τα διαγράμματα δημιουργήθηκαν στο excel. Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε περιγραφική στατιστική ανάλυση και κατανομή συχνοτήτων για τις ερωτήσεις του 1^{ου} μέρους, καθώς και περιγραφική στατιστική ανάλυση chisquare για την ανάλυση των ερωτήσεων του ειδικού μέρους και τη διερεύνηση του αν επηρεάζονται οι απαντήσεις του ειδικού μέρους από τα κοινωνικά και δημογραφικά στοιχεία.

5.5 Υποθέσεις έρευνας

Στην έρευνα αυτή οι υποθέσεις που έγιναν είναι οι εξής:

- 1) Το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο μίας οικογένειας αποτελεί παράγοντα που μπορεί να δημιουργεί συνθήκες ανισότητας πρόσβασης στην τηλεεκπαίδευση
- 2) Υπάρχει πληθώρα παραγόντων του κοινωνικού και οικονομικού υποβάθρου μιας οικογένειας που σχετίζεται με την ανισότιμη πρόσβαση στην τηλεεκπαίδευση εν μέσω πανδημίας, όπως για παράδειγμα ο αριθμός των μελών, η περιοχή διαμονής και το οικογενειακό εισόδημα
- 3) Οι γονείς αναμένεται να αντιλαμβάνονται ότι οι παράμετροι που σχετίζονται με το κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο μιας οικογένειας επηρεάζουν την πρόσβαση των μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην τηλεεκπαίδευση.

5.6 Εγκυρότητα και αξιοπιστία

Το ερωτηματολόγιο αυτό έχει διαμορφωθεί αποκλειστικά για τις ανάγκες της έρευνας αυτής. Προκειμένου να εξεταστεί η εγκυρότητα και η αξιοπιστία του ερωτηματολογίου, διεξήχθη πρώτα μια πιλοτική έρευνα σε 5 άτομα τα οποία έδωσαν ανατροφοδότηση σχετικά με το βαθμό κατανόησης των ερωτήσεων και αν χρειαζόταν εμπλουτισμός σε παραμέτρους που πιθανώς να μην είχαν ληφθεί υπόψιν. Έπειτα, το ερωτηματολόγιο υπέστη κάποιες μικρές τροποποιήσεις και διανεμήθηκε στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

6. Αποτελέσματα

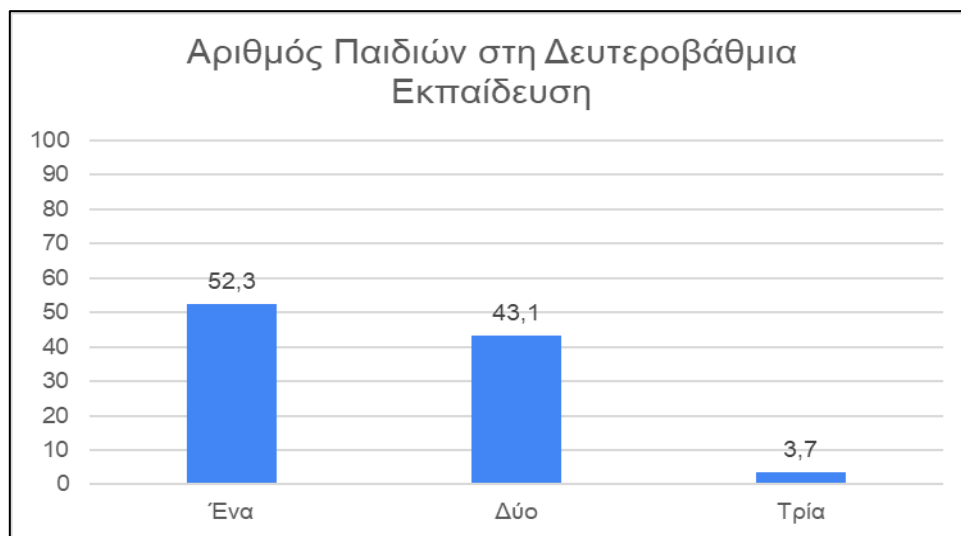
Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας ύστερα από τη διανομή του ερωτηματολογίου. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται τα κοινωνικά και δημογραφικά στοιχεία του δείγματος, ενώ στο δεύτερο οι απόψεις των γονέων που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο.

6.1 Κοινωνικά και Δημογραφικά στοιχεία

Στην πρώτη ερώτηση που αφορά τον αριθμό των παιδιών της οικογένειας που φοιτούσαν κατά την περίοδο του lockdown στην πανδημία στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, το 52,3% ανέφερε ότι έχει 1 παιδί, το 43,1% ότι έχει 2 παιδιά και το 3,7% ότι έχει 3 παιδιά.

Πίνακας 1. Αριθμός παιδιών στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση

1. Πόσα παιδιά έχετε που φοιτούν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Γυμνάσιο/Λύκειο);		
	N	%
Ένα	57	52,8%
Δύο	47	43,5%
Τρία	4	3,7%

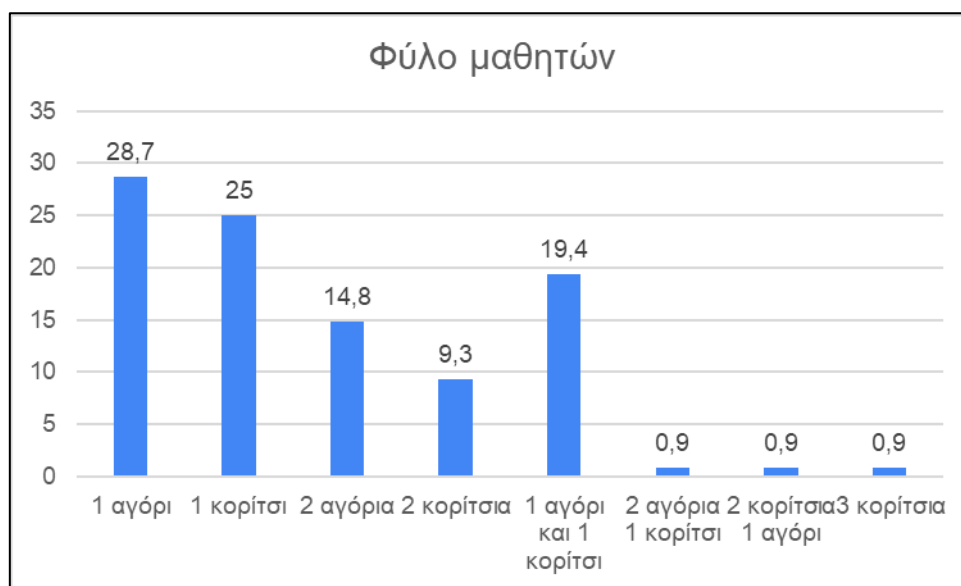

Εικόνα 4. Αριθμός παιδιών στην εκπαίδευση

Οι περισσότερες οικογένειες έχουν 1 αγόρι στη δευτεροβάθμια ή ένα κορίτσι με 28,7% και 25% αντίστοιχα. Ακολουθούν οι οικογένειες που έχουν 1 αγόρι και 1 κορίτσι (19,4%) ή 2 αγόρια (14,8%) ή 2 κορίτσια (9,3%) ενώ 3 οικογένειες έχουν τρία παιδιά στη δευτεροβάθμια.

Πίνακας 2. Φύλο μαθητή/τριας

2. Φύλο μαθητή/τριας		
	N	%
2 αγόρια 1 κορίτσι	1	0,9%
2 κορίτσια και 1 αγόρι	1	0,9%
3 κορίτσια	1	0,9%
A. 1 αγόρι	31	28,7%
B. 1 κορίτσι	27	25,0%
Γ. 2 αγόρια	16	14,8%
Δ. 2 κορίτσια	10	9,3%
E. 1 αγόρι και 1 κορίτσι	21	19,4%

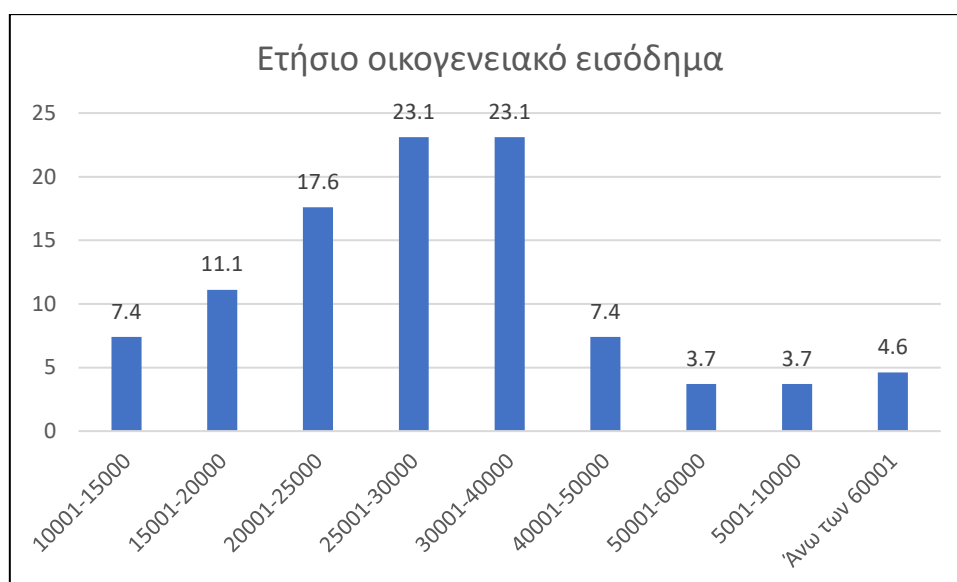

Εικόνα 5. Φύλο μαθητών

Αναφορικά με το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα των οικογενειών, οι περισσότερες δηλώνουν ότι κυμαίνεται στις 25-30 χιλιάδες (23,1%) ή 31-40 χιλιάδες (21,3%), 20-25 (17,6%) και οι 15-20 χιλιάδες (11,1%), αρκετά μικρότερο είναι το ποσοστό των οικογενειών 10-15 (7,4%) και 40-50 (7,4%), ελάχιστοι βρίσκονται στο άνω των 60 (4,6%) ή στα 50-60 (3,7%), ενώ ελάχιστοι είναι αυτοί με ελάχιστο εισόδημα κάτω των 10 χιλιάδων (4,6%).

Πίνακας 3. Ετήσιο οικογενειακό εισόδημα

3. Ποιο είναι το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα;		
	N	%
10001-15000	8	7,4%
15001-20000	12	11,1%
20001-25000	19	17,6%
25001-30000	25	23,1%
30001-40000	23	21,3%
40001-50000	8	7,4%
50001-60000	4	3,7%
5001-10000	4	3,7%
Άνω των 60001	5	4,6%

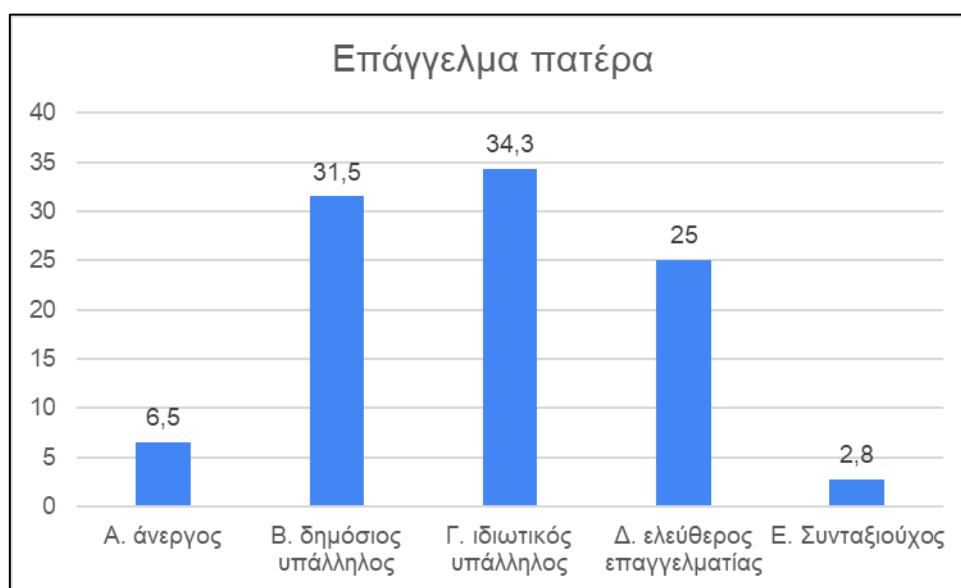

Εικόνα 6. Ετήσιο οικογενειακό εισόδημα

Όσον αφορά στο επάγγελμα του πατέρα, οι περισσότεροι είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι (34,3%) ακολουθούμενοι από τους δημόσιους υπαλλήλους (31,5%) και τους ελεύθερους επαγγελματίες (25%). Επίσης, το 6,5% είναι άνεργοι και το 2,8% συνταξιούχοι.

Πίνακας 4. Επάγγελμα πατέρα

4. Ποιο είναι το επάγγελμα του πατέρα;		
	N	%
A. άνεργος	7	6,5%
B. δημόσιος υπάλληλος	34	31,5%
Γ. ιδιωτικός υπάλληλος	37	34,3%
Δ. ελεύθερος επαγγελματίας	27	25,0%
Ε. Συνταξιούχος	3	2,8%

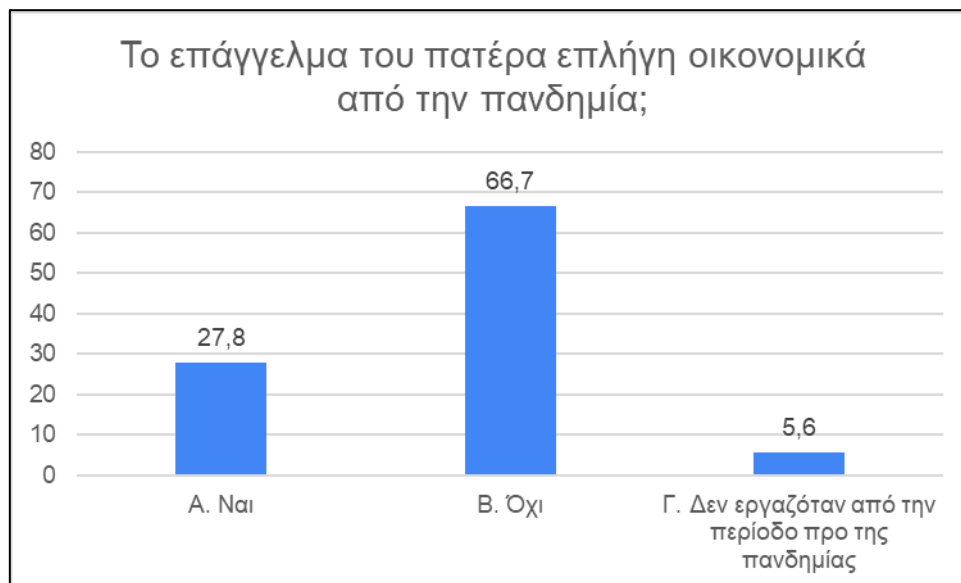

Εικόνα 7. Επάγγελμα πατέρα

Σε σχέση με το αν το επάγγελμα του πατέρα επλήγη οικονομικά από την πανδημία, οι περισσότεροι δεν επλήγησαν (66,7%), ενώ το 28,7% δήλωσε ότι επλήγη και το 5,6% δεν εργαζόταν και πριν την επιβολή των μέτρων.

Πίνακας 5 Το επάγγελμα του πατέρα επλήγη από την πανδημία;

5. Το επάγγελμα του πατέρα επλήγη οικονομικά από την πανδημία;		
	N	%
A. Ναι	30	27,8%
B. Όχι	72	66,7%
Γ. Δεν εργαζόταν από την περίοδο προ της πανδημίας	6	5,6%

Εικόνα 8. Το επάγγελμα του πατέρα επλήγη οικονομικά από την πανδημία;

Σε σχέση με το αν ο πατέρας βρισκόταν σε αναστολή την εποχή του lockdown, το 38,9% απάντησε όχι, ενώ το 38% εργαζόταν μέσω τηλεργασίας. Το 17,6% βρέθηκε σε αναστολή, ενώ το 5,6% δεν εργαζόταν ούτε πριν την πανδημία.

Πίνακας 6 Ο πατέρας ήταν σε αναστολή κατά την περίοδο του lockdown;

6. Ο πατέρας ήταν σε αναστολή κατά την περίοδο του lockdown; (πρώτο ή/και δεύτερο)		
	N	%
A. Ναι	19	17,6%
B. Όχι	42	38,9%
Γ. Δούλευε με τηλεργασία	41	38,0%
Δ. Δεν εργαζόταν από την περίοδο προ της πανδημίας	6	5,6%

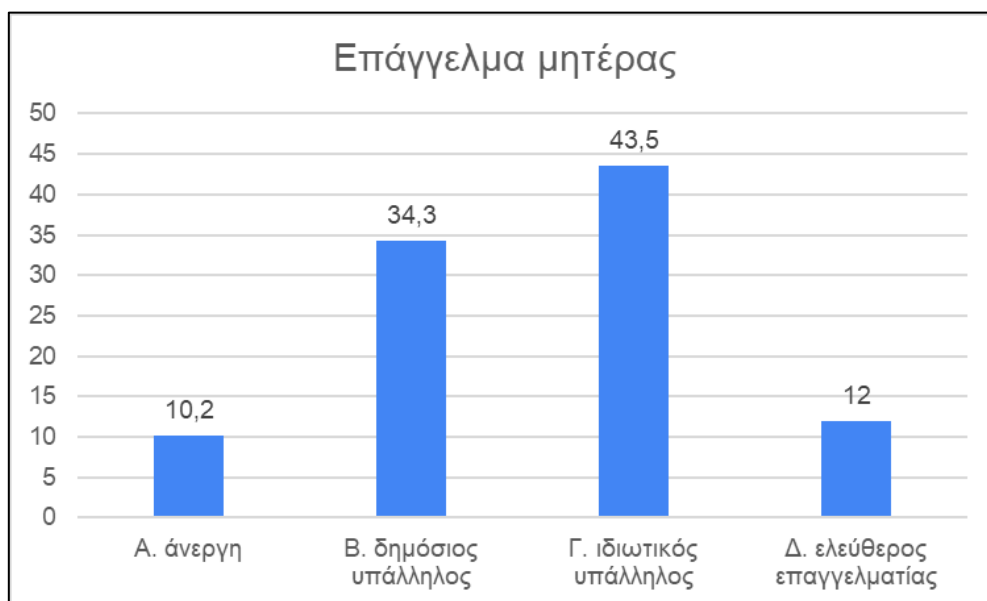
Εικόνα 9. Αναστολή επαγγέλματος πατέρα

Οι περισσότερες μητέρες των οικογενειών που αποτελούν το δείγμα είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι (43,5%) και το 34,3% είναι δημόσιοι υπάλληλοι. Το 12% είναι ελεύθεροι επαγγελματίες και το 10,2% είναι άνεργες.

Πίνακας 7. Επάγγελμα μητέρας

7. Ποιο είναι το επάγγελμα της μητέρας;		
	N	%
A. άνεργη	11	10,2%
B. δημόσιος υπάλληλος	37	34,3%
Γ. ιδιωτικός υπάλληλος	47	43,5%
Δ. ελεύθερος επαγγελματίας	13	12,0%

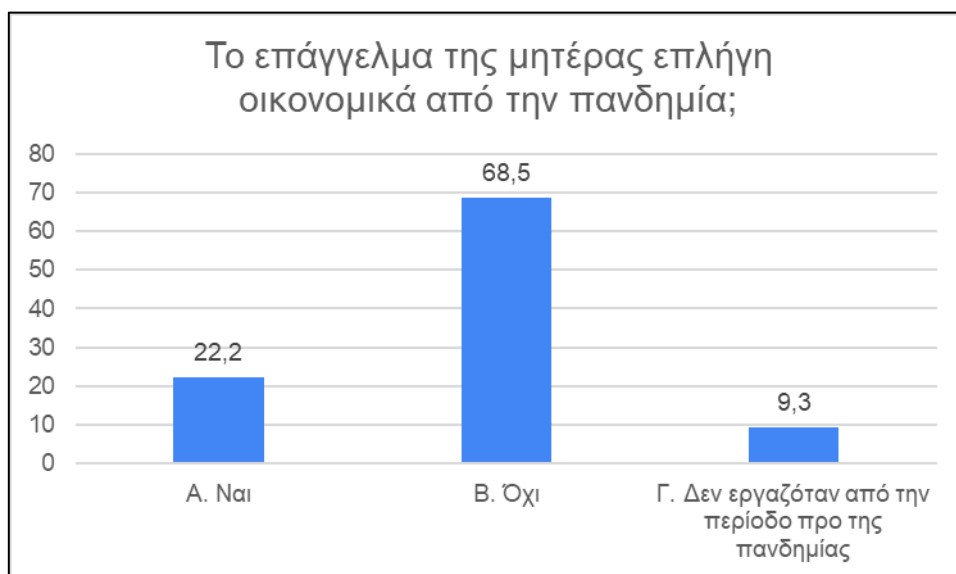

Εικόνα 10. Επάγγελμα μητέρας

Σε σχέση με το αν το επάγγελμα της μητέρας επλήγη οικονομικά από την πανδημία, το 68,5% απάντησε αρνητικά και το 22,2% απάντησε θετικά, ενώ το 9,3% δεν εργαζόταν και προ πανδημίας.

Πίνακας 8. Το επάγγελμα της μητέρας επλήγη οικονομικά από την πανδημία;

8. Το επάγγελμα της μητέρας επλήγη οικονομικά από την πανδημία;		
	N	%
A. Ναι	24	22,2%
B. Όχι	74	68,5%
Γ. Δεν εργαζόταν από την περίοδο προ της πανδημίας	10	9,3%

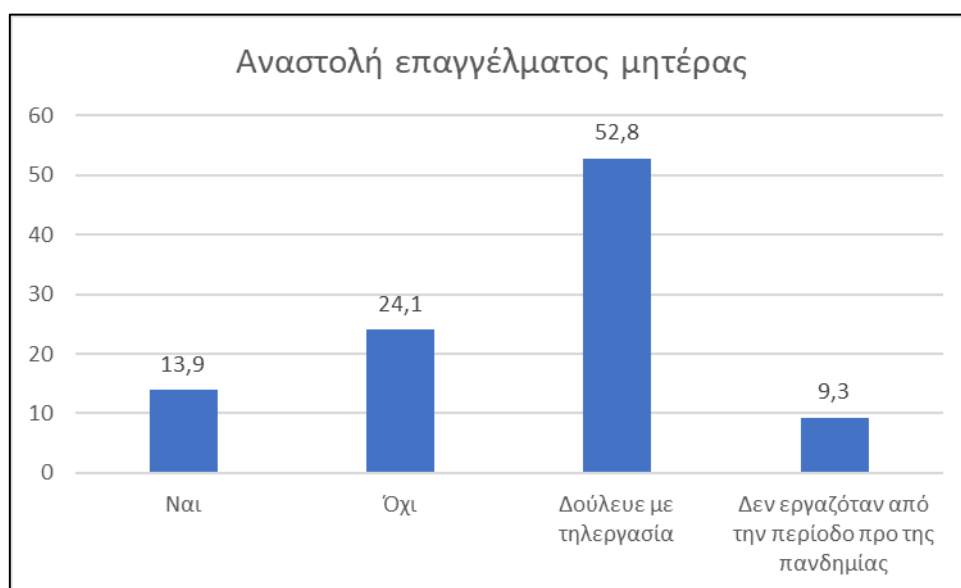

Εικόνα 11. Το επάγγελμα της μητέρας επλήγη οικονομικά από την πανδημία;

Σε σχέση με το αν η μητέρα βρισκόταν σε αναστολή κατά την περίοδο του lockdown, φαίνεται ότι η πλειοψηφία εργαζόταν μέσω τηλεργασίας (52,8%) και το 24,1% δεν έπαψε να εργάζεται. Το 13,9% βγήκε σε αναστολή και το 9,3% δεν εργαζόταν και πριν την εφαρμογή των μέτρων.

Πίνακας 9. Αναστολή επαγγέλματος μητέρας

9. Η μητέρα ήταν σε αναστολή κατά την περίοδο του lockdown; (πρώτο ή/και δεύτερο)		
	N	%
A. Ναι	15	13,9%
B. Όχι	26	24,1%
Γ. Δούλευε με τηλεργασία	57	52,8%
Δ. Δεν εργαζόταν από την περίοδο προ της πανδημίας	10	9,3%

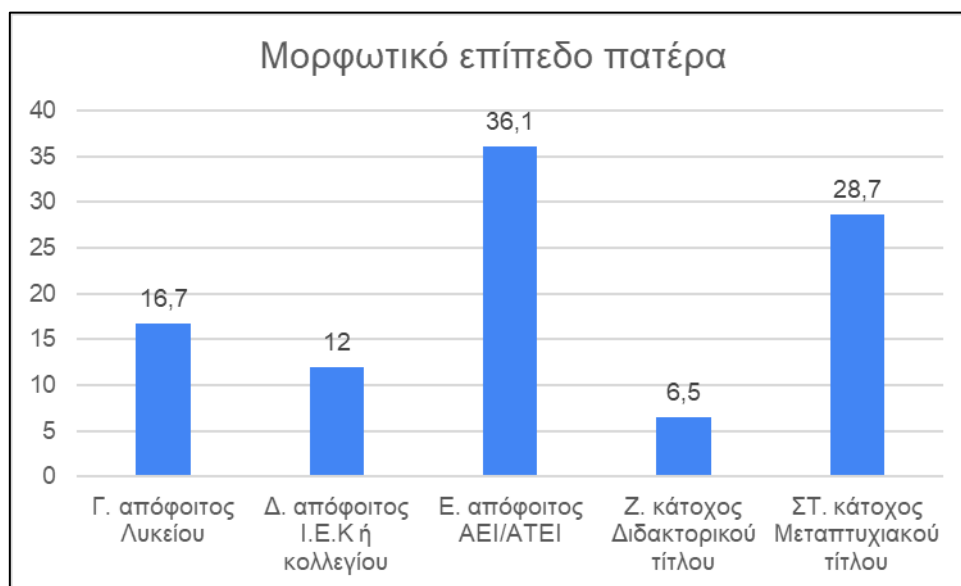

Εικόνα 112. Αναστολή επαγγέλματος μητέρας

Σε σχέση με το μορφωτικό επίπεδο των πατέρων, το 36,1% είναι απόφοιτοι ΑΕΙ/ΑΤΕΙ, ενώ το 28,7% είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου και το 16,7% είναι απόφοιτοι Λυκείου. Ακολουθεί το 12% που είναι απόφοιτοι ΙΕΚ ή κολλεγίου και το 6,5% που είναι κάτοχοι διδακτορικού τίτλου.

Πίνακας 10. Μορφωτικό επίπεδο πατέρα

10. Ποιο είναι το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα;		
	N	%
Γ. απόφοιτος Λυκείου	18	16,7%
Δ. απόφοιτος Ι.Ε.Κ ή κολλεγίου	13	12,0%
Ε. απόφοιτος ΑΕΙ/ΑΤΕΙ	39	36,1%
Ζ. κάτοχος Διδακτορικού τίτλου	7	6,5%
ΣΤ. κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου	31	28,7%

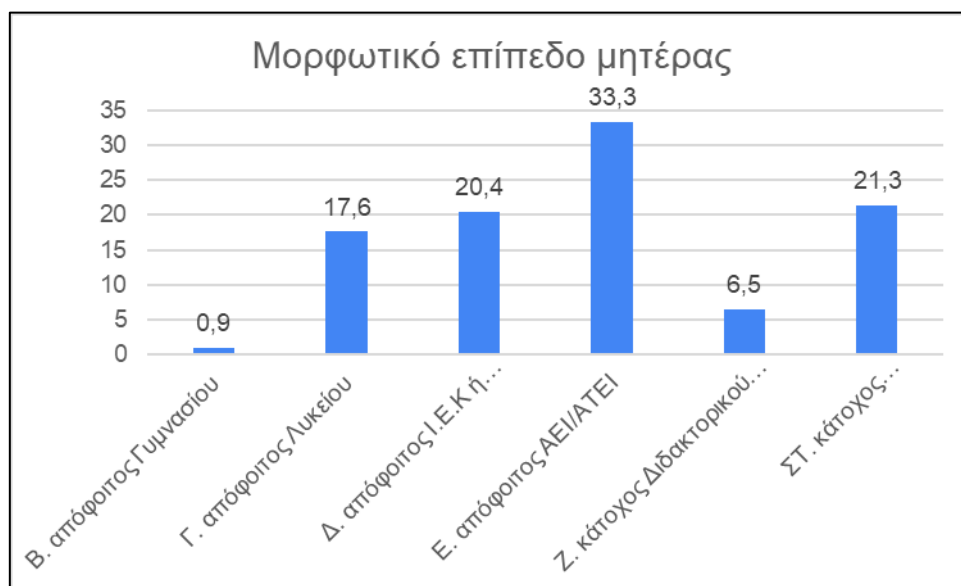

Εικόνα 13. Μορφωτικό επίπεδο πατέρα

Όσον αφορά στο μορφωτικό επίπεδο της μητέρας, οι περισσότερες είναι απόφοιτες ΑΕΙ/ΑΤΕΙ (33,3%), ακολουθούμενες από το 21,3% που είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου, και το 20,4% απόφοιτοι ΙΕΚ ή κολλεγίου, το 17,6% είναι απόφοιτοι Λυκείου, το 6,5% κάτοχοι διδακτορικού τίτλου και μόνο 1 μητέρα είναι απόφοιτη Γυμνασίου (0,9%).

Πίνακας 11. Μορφωτικό επίπεδο μητέρας

11. Ποιο είναι το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας;		
	N	%
Β. απόφοιτος Γυμνασίου	1	0,9%
Γ. απόφοιτος Λυκείου	19	17,6%
Δ. απόφοιτος Ι.Ε.Κ ή κολλεγίου	22	20,4%
Ε. απόφοιτος ΑΕΙ/ΑΤΕΙ	36	33,3%
Ζ. κάτοχος Διδακτορικού τίτλου	7	6,5%
ΣΤ. κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου	23	21,3%

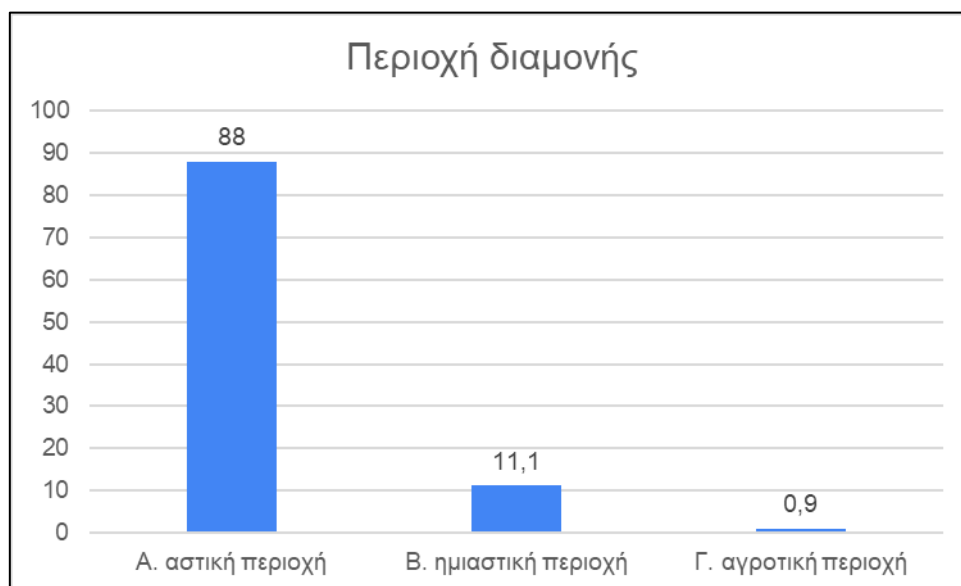

Εικόνα 14. Μορφωτικό επίπεδο μητέρας

Η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος διαμένει σε αστικές περιοχές, μόνο το 11,1% σε ημιαστικές και ένας μόνο συμμετέχων σε αγροτική περιοχή.

Πίνακας 12. Περιοχή διαμονής

12. Περιοχή διαμονής		
	N	%
A. αστική περιοχή	95	88,0%
B. ημιαστική περιοχή	12	11,1%
Γ. αγροτική περιοχή	1	0,9%

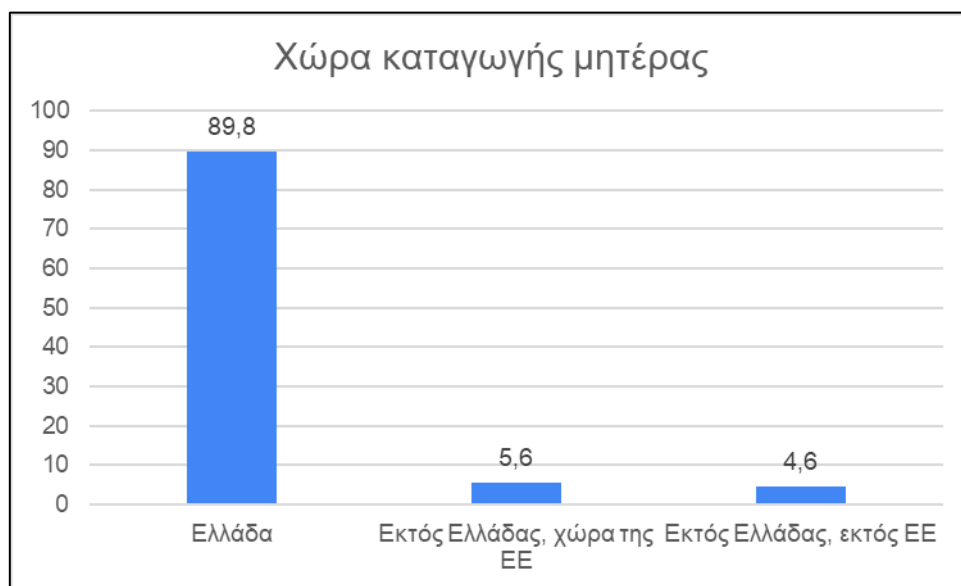

Εικόνα 15. Περιοχή διαμονής

Το 89,8% των μητέρων του δείγματος είναι από Ελλάδα, το 5,6% από άλλη χώρα εντός ΕΕ, ενώ το 4,6% από χώρα εκτός ΕΕ.

Πίνακας 13. Χώρα καταγωγής μητέρας

13. Χώρα καταγωγής μητέρας		
	N	%
Α. Ελλάδα	97	89,8%
Β. Εκτός Ελλάδας, χώρα της ΕΕ	6	5,6%
Γ. Εκτός Ελλάδας, εκτός ΕΕ	5	4,6%

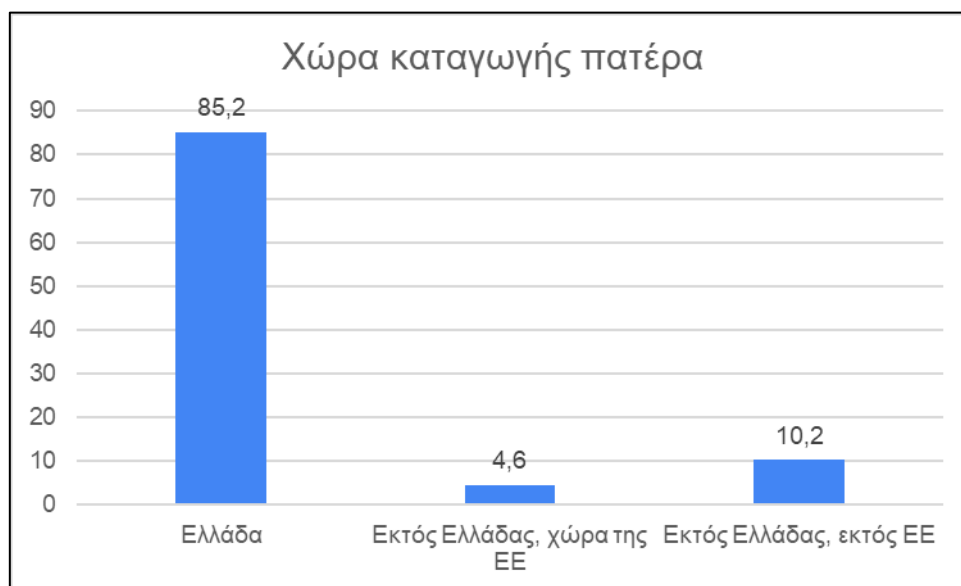

Εικόνα 126. Χώρα καταγωγής μητέρας

Το 85,2% των πατέρων των οικογενειών είναι από Ελλάδα, ακολουθεί ένα ποσοστό 10,2% όπου οι πατέρες είναι από χώρα εκτός της ΕΕ, και το 4,6% από χώρα εντός ΕΕ εκτός Ελλάδας.

Πίνακας 14. Χώρα καταγωγής πατέρα

14. Χώρα καταγωγής πατέρα		
	N	%
A. Ελλάδα	92	85,2%
B. Εκτός Ελλάδας, χώρα της ΕΕ	5	4,6%
Γ. Εκτός Ελλάδας, εκτός ΕΕ	11	10,2%

Εικόνα 17. Χώρα καταγωγής πατέρα

Πίνακας 15. Το παιδί (ή τα παιδιά) έχουν δικό του δωμάτιο;

15. Το παιδί (ή τα παιδιά) έχουν δικό του δωμάτιο;		
	N	%
A. Ναι	108	100,0%

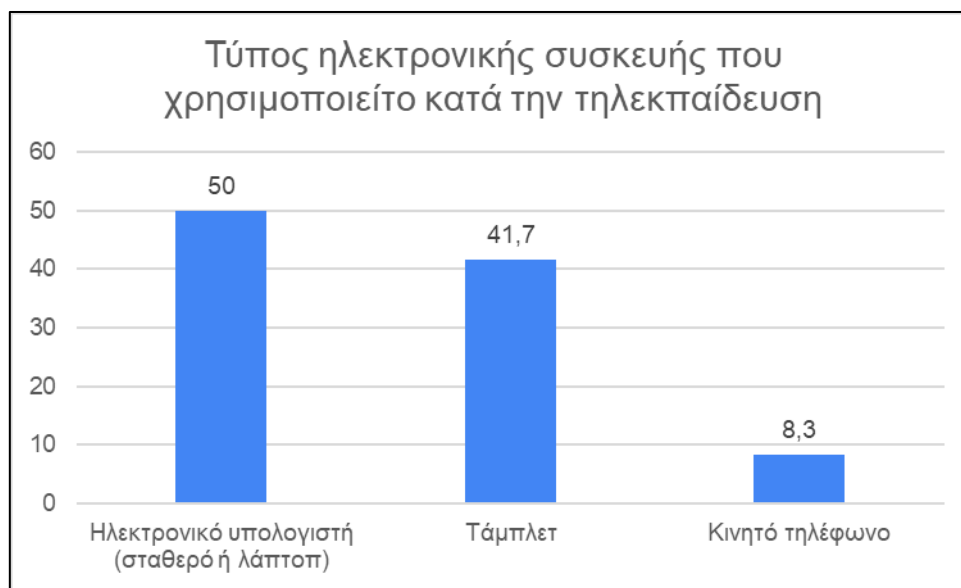
6.2 Ειδικό μέρος

Η συσκευή που χρησιμοποιούσαν κυρίως τα παιδιά ήταν το λάπτοπ ή ο σταθερός υπολογιστής (50%) και ακολουθεί το τάμπλετ (41,7%), ενώ κάποια παιδιά παρακολουθούσαν τα μαθήματα μέσω κινητού τηλεφώνου (8,3%).

Πίνακας 16 Ηλεκτρονική συσκευή που χρησιμοποιούσε το παιδί

16. Τι ηλεκτρονική συσκευή χρησιμοποιούσε το παιδί (ή τα παιδιά) κατά τη διάρκεια της τηλεκπαίδευσης;		
	N	%
A. Ηλεκτρονικό υπολογιστή (σταθερό ή λάπτοπ)	54	50,0%
B. Τάμπλετ	45	41,7%
Γ. Κινητό τηλέφωνο	9	8,3%

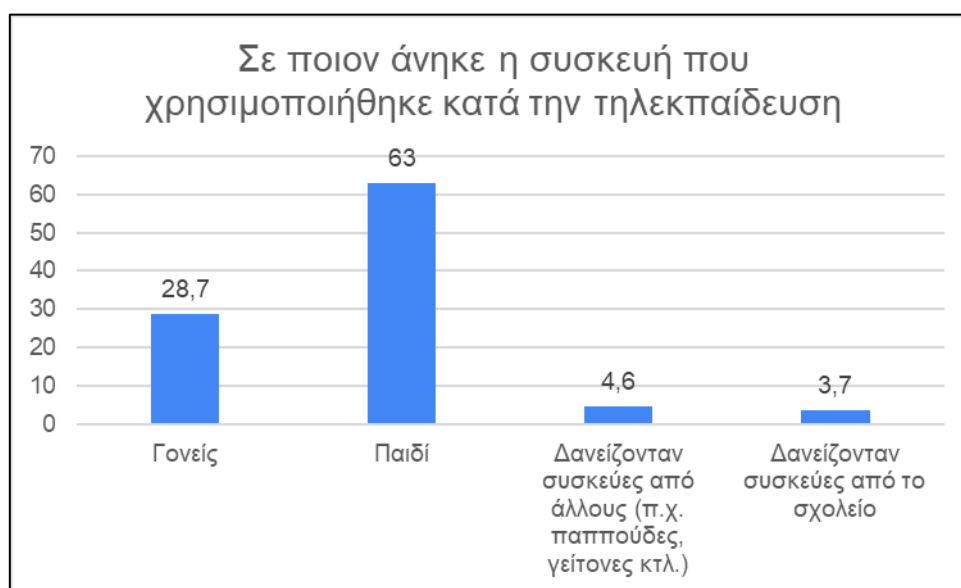

Εικόνα 18. Ηλεκτρονική συσκευή που χρησιμοποιούσε το παιδί

Φαίνεται ότι οι συσκευές που χρησιμοποιούνταν για την τηλεκπαίδευση ήταν των παιδιών στην πλειοψηφία (63%), ή των γονέων (28,7%) και ελάχιστα παιδιά δανείζονται από άλλα οικεία πρόσωπα (4,6%) ή από το σχολείο (3,7%).

Πίνακας 17. Κάτοχος ηλεκτρονικής συσκευής

17. Σε ποιον ανήκει η συσκευή που χρησιμοποιούσαν;		
	N	%
A. Γονείς	31	28,7%
B. Παιδί	68	63,0%
Γ. Δανείζονταν συσκευές από άλλους (π.χ. παππούδες, γείτονες κτλ.)	5	4,6%
Δ. Δανείζονταν συσκευές από το σχολείο	4	3,7%

Εικόνα19. Κάτοχος ηλεκτρονικής συσκευής

Παρακάτω διεξάγεται περιγραφική στατιστική για την εξεύρεση μέσων όρων, τυπικών αποκλίσεων, μεγίστου και ελαχίστου στις ερωτήσεις που απαντώνται σε 5-βάθμια κλίμακα.

Πίνακας 18. Εμπειρίες γονέων για την πρόσβαση στην τηλεκπαίδευση

18. Στις παρακάτω δηλώσεις που αφορούν την πρόσβαση στην τηλεκπαίδευση κατά τη διάρκεια της πανδημίας απαντήστε με βάση το βαθμό συμφωνίας που σας εκφράζει η καθεμία (Διαφωνώ απόλυτα=1, Διαφωνώ=2, Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ=3, Συμφωνώ=4, Συμφωνώ απόλυτα=5)					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
[18.1 Κατά την τηλεκπαίδευση, ο μαθητής αντιμετώπισε προβλήματα λόγω ανεπάρκειας δευτερευόντων στοιχείων στον εξοπλισμό του π.χ. ακουστικά, μικρόφωνο, κάμερα]	108	1	5	2,79	1,152
[18.2 Κατά την τηλεκπαίδευση, ο μαθητής δεν είχε καλή σύνδεση στο ίντερνετ για την ικανοποιητική παρακολούθηση των μαθημάτων του σχολείου]	108	1	5	2,89	1,079
[18.3 Ο χώρος στον οποίο βρισκόταν ο μαθητής κατά τη διάρκεια της τηλεκπαίδευσης δεν ήταν κατάλληλος για μάθημα]	108	1	5	2,65	1,105
[18.4 Υπήρχε ζήτημα σε σχέση με το θόρυβο που υπήρχε στο σπίτι την ώρα που ο μαθητής είχε τηλεκπαίδευση]	108	1	5	2,67	1,176

[18.5 Υπήρχε ζήτημα για την πρόσβαση του μαθητή στο εκπαιδευτικό υλικό που ήταν αναρτημένο για να το παρακολουθήσει εκτός διδακτικών ωρών]	108	1	5	2,85	1,252
[18.6 Οι γονείς δε διαθέτουν την κατάλληλη τεχνογνωσία για να βοηθήσουν το παιδί με τυχόν προβλήματα που εμφανίζονταν στην πρόσβαση στο μάθημα]	108	1	5	3,16	1,247
[18.7 Οι γονείς εργάζονταν την ίδια ώρα με τα παιδιά και δε μπορούσαν να βοηθήσουν το παιδί με τυχόν προβλήματα που εμφανίζονταν στην πρόσβαση στο μάθημα]	108	1	5	3,26	1,114
[18.8 Κατά την περίοδο της τηλεεκπαίδευσης υπήρχε ανασφάλεια σε σχέση με το αν οι γονείς ήταν σε θέση να εξασφαλίσουν τους απαραίτητους πόρους για να έχει το παιδί πρόσβαση, πχ πιθανότητα να κοπεί το ρεύμα ή το ίντερνετ λόγω οφειλών κ.λπ.]	108	1	5	2,42	1,177

Σε σχέση με το κατά πόσο οι μαθητές από τις οικογένειες που συμμετείχαν στην έρευνα είχαν προβλήματα στην πρόσβαση στην εκπαίδευση κατά τη διάρκεια της πανδημίας, οι βαθμολογίες κυμαίνονται γενικά στο μέτριο. Ο παράγοντας που αναδείχθηκε περισσότερο είναι η περίπτωση που οι γονείς εργάζονται με την ίδια ώρα με τα παιδιά και δεν μπορούσαν να βοηθήσουν το παιδί σε τυχόν προβλήματα που εμφανίζονταν αναφορικά με την πρόσβαση στο μάθημα (Μ.Ο. 3,26), ενώ ακολουθεί το ζήτημα ότι οι γονείς δεν διέθεταν την κατάλληλη τεχνογνωσία για να βοηθήσουν το παιδί με τυχόν προβλήματα που εμφανίζονταν στην πρόσβαση στο μάθημα (Μ.Ο. 3,16). Αρνητικές είναι οι απαντήσεις σε σχέση με την ποιότητα της σύνδεσης στο ίντερνετ ως εμπόδιο για την ικανοποιητική παρακολούθηση των μαθημάτων του σχολείου (Μ.Ο. 2,89), καθώς και το ζήτημα της πρόσβασης του μαθητή στο εκπαιδευτικό υλικό που ήταν αναρτημένο προκειμένου να το παρακολουθήσει ο μαθητής εκτός των διδακτικών ωρών (Μ.Ο. 2,85). Ακολουθεί το ζήτημα της ανεπάρκειας δευτερευόντων στοιχείων στον εξοπλισμό του μαθητή (Μ.Ο. 2,79), το ζήτημα του θορύβου που μπορεί να υπήρχε στο σπίτι την ώρα που ο μαθητής έχει τηλεεκπαίδευση (Μ.Ο. 2,67), η ακαταλληλότητα του χώρου στον οποίο βρισκόταν ο μαθητής (Μ.Ο. 2,65), και τέλος η ανασφάλεια σε σχέση με

το αν οι γονείς ήταν σε θέση να εξασφαλίσουν τους απαραίτητους πόρους για να έχει πρόσβαση το παιδί στο μάθημα (Μ.Ο. 2,42).

Πίνακας 19. Απόψεις γονέων για τη βαρύτητα διαφόρων παραμέτρων σε σχέση με την πρόσβαση στην τηλεκπαίδευση

19. Απαντήστε κατά πόσο κατά τη γνώμη σας οι παρακάτω παράμετροι επηρεάζουν την πρόσβαση των μαθητών στην τηλεκπαίδευση κατά τη διάρκεια της πανδημίας. (Καθόλου=1, Λίγο=2, Μέτρια=3, Πολύ=4, Πάρα πολύ=5)					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
[19.1 Οικονομικό υπόβαθρο γονέων]	108	1	5	3,50	,891
[19.2 Μορφωτικό επίπεδο γονέων]	108	1	5	3,44	,989
[19.3 Εξοικείωση γονέων με την τεχνολογία]	108	2	5	3,87	,897
[19.4 Ωράρια εργασίας γονέων]	108	1	5	3,28	1,084
[19.5 Τεχνολογικοί πόροι]	108	1	5	3,70	1,087
[19.6 Περιοχή διαμονής]	108	1	5	2,92	1,169
[19.7 Αριθμός ατόμων που διαμένουν στο ίδιο σπίτι]	108	1	5	3,16	1,153
[19.8 Αριθμός μαθητών που διαμένουν στο ίδιο σπίτι]	108	1	5	3,27	1,124
[19.9 Πόροι που εξασφαλίζονται από το σχολείο]	108	1	5	3,53	1,027
[19.10 Μέγεθος οικίας]	108	1	5	2,97	1,123
[19.11 Χώρα καταγωγής γονέων]	108	1	5	2,53	1,211

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, οι παράγοντες που φαίνεται να ξεχωρίζουν αναφορικά με τις απόψεις των γονέων, ως οι παράγοντες που παίζουν πιο σημαντικό ρόλο στην πρόσβαση είναι η εξοικείωση των γονέων με την τεχνολογία με Μ.Ο. 3,87 και οι τεχνολογικοί πόροι με Μ.Ο. 3,70, ακολουθούμενοι από τους πόρους που εξασφαλίζονται από το σχολείο (Μ.Ο. 3,53) και το οικονομικό υπόβαθρο με Μ.Ο. 3,50. Σημαντικοί παράγοντες αναδείχθηκαν επίσης το μορφωτικό επίπεδο των γονέων (Μ.Ο. 3,44). Πιο χαμηλή βαθμολογία συγκεντρώνουν τα ωράρια εργασίας των γονέων (Μ.Ο. 3,28) και ο αριθμός των μαθητών που διαμένουν στο ίδιο σπίτι (Μ.Ο. 3,27), αλλά και γενικά ο αριθμός των ατόμων που διαμένουν στο σπίτι (Μ.Ο. 3,16).

Μέτρια προς αρνητική βαθμολογία συγκεντρώνουν με τη σειρά το μέγεθος της οικίας (Μ.Ο. 2,97), η περιοχή διαμονής (Μ.Ο. 2,92) και χαμηλότερη η χώρα καταγωγής των γονέων (Μ.Ο. 2,53).

Πίνακας 20. Απόψεις γονέων για τους παράγοντες που επηρεάζουν την πρόσβαση στην τηλεκπαίδευση

20. Στις παρακάτω δηλώσεις που αφορούν τις απόψεις σας σχετικά με τους παράγοντες που επιδρούν στην πρόσβαση στην τηλεκπαίδευση, απαντήστε με βάση το βαθμό συμφωνίας που σας εκφράζει η καθεμία (Καθόλου=1, Λίγο=2, Μέτρια=3, Πολύ=4, Πάρα πολύ=5)

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
[20.1 Θεωρώ ότι δεν πάρθηκαν τα απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλιστεί η πρόσβαση των μαθητών στην τηλεκπαίδευση στην περίοδο της πανδημίας]	108	1	5	3,62	1,083
[20.2 Πιστεύω ότι η πολιτεία θεώρησε πολλά προαπαιτούμενα για τη διεξαγωγή της τηλεκπαίδευσης ότι ήταν δεδομένα στις οικογένειες, στις οικογένειες των μαθητών ενώ δεν ήταν]	108	1	5	3,35	1,008
[20.3 Με τη δια ζώσης εκπαίδευση εξασφαλίζεται η ισότιμη συμμετοχή των μαθητών στην εκπαίδευση 4 περισσότερο από ό,τι με την τηλεκπαίδευση]	108	1	5	3,44	,879
[20.4 Η τηλεκπαίδευση ενέτεινε τις ήδη υπάρχουσες ανισότητες στην εκπαίδευση]	108	1	5	3,41	1,042
[20.5 Τα παιδιά από ανώτερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα είχαν καλύτερη πρόσβαση στην τηλεκπαίδευση από ό,τι τα παιδιά κατώτερων στρωμάτων]	108	1	5	3,46	1,036
[20.6 Πιστεύω ότι η ανισότιμη πρόσβαση στην τηλεκπαίδευση στην εποχή της πανδημίας θα στοιχίσει στο μέλλον των παιδιών]	108	1	5	3,38	1,205

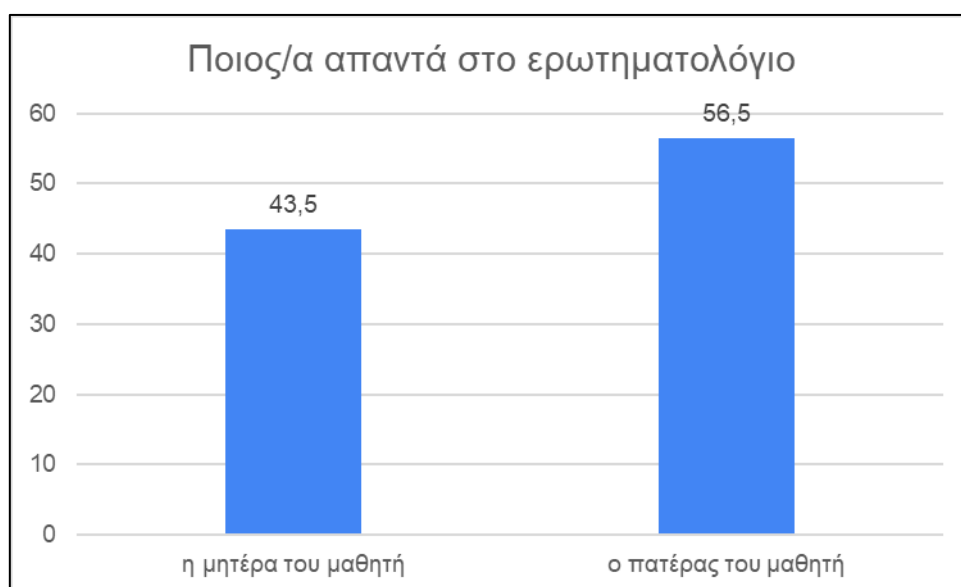
Σε σχέση με την άποψη των γονέων για την υφιστάμενη κατάσταση στην πρόσβαση των μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην τηλεκπαίδευση κατά τη διάρκεια της πανδημίας, φαίνεται ότι υπάρχει μεγαλύτερη συμφωνία στην άποψη ότι δεν πάρθηκαν τα κατάλληλα μέτρα από την πολιτεία για να εξασφαλιστεί η πρόσβαση των μαθητών στην τηλεκπαίδευση (Μ.Ο. 3,62), και ακολουθεί η άποψη ότι τα παιδιά από ανώτερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα έχουν πλεονεκτική θέση αναφορικά με την πρόσβαση στην τηλεκπαίδευση σε

σχέση με τα παιδιά που είναι από κατώτερα κοινωνικά στρώματα (Μ.Ο. 3,46), ενώ οι γονείς φαίνεται να πιστεύουν ότι με τη δια ζώσης εκπαίδευση εξασφαλίζεται η ισότιμη συμμετοχή σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι στην τηλεεκπαίδευση (Μ.Ο. 3,44) και ότι η τηλεεκπαίδευση ενέτεινε τις ήδη υπάρχουσες ανισότητες (Μ.Ο. 3,41). Θετική, αλλά χαμηλότερη βαθμολογία συγκέντρωσαν οι απόψεις ότι η συνθήκη αυτή θα στοιχίσει στο μέλλον των παιδιών (Μ.Ο. 3,38), αλλά και ότι η πολιτεία θεώρησε πολλές παραμέτρους που ήταν προαπαιτούμενες ως δεδομένες για τη διεξαγωγή της τηλεεκπαίδευσης, ενώ δεν ήταν (Μ.Ο. 3,35).

Τέλος, σε σχέση με το ποιος από τους γονείς απαντά στο ερωτηματολόγιο, το 56,5% που συμμετείχαν ήταν ο πατέρας, ενώ το 43,5% ήταν η μητέρα.

Πίνακας 21. Γονέας που απάντησε στο ερωτηματολόγιο

21. Το παρόν ερωτηματολόγιο απαντάται από		
	N	%
A. τη μητέρα του μαθητή	47	43,5%
B. τον πατέρα του μαθητή	61	56,5%

Εικόνα 20. Γονέας που απάντησε στο ερωτηματολόγιο

7. Συζήτηση

Από τα παραπάνω αποτελέσματα μπορούν να εξαχθούν ορισμένα πορίσματα αναφορικά με το δείγμα.

Καταρχάς, το δείγμα αποτελείται από οικογένειες υψηλού μορφωτικού επιπέδου, αφού στις περισσότερες περιπτώσεις οι γονείς είναι κάτοχοι βασικού πτυχίου ή και μεταπτυχιακού τίτλου, και ελάχιστοι είναι οι συμμετέχοντες που έχουν τελειώσει απλά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ μόνο μία μητέρα δεν έχει ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια. Επιπλέον, η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος διαμένει σε αστική περιοχή, ενώ φαίνεται ότι ελάχιστα είναι τα άτομα τα οποία έχουν ως χώρα καταγωγής άλλη χώρα εκτός Ελλάδας και οι περισσότεροι είναι εργαζόμενοι. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά πρέπει να ληφθούν υπόψη για την ανάλυση των δεδομένων, καθώς δείχνουν μειωμένη αντιπροσωπευτικότητα των ομάδων αυτών. Η μειωμένη αντιπροσωπευτικότητα είναι ένα καίριο ζήτημα που πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν κατά την ερμηνεία των αποτελεσμάτων, καθώς η δειγματοληψία που πραγματοποιήθηκε δεν προσφέρεται για γενίκευση των αποτελεσμάτων.

Ένα εύρημα που πιθανώς απορρέει από τον τύπο δειγματοληψίας, είναι ότι τόσο στην έρευνα αυτή που διεξήχθη εδώ, αλλά και αυτήν των Benzval et al. (2020) βρέθηκε ότι οι περισσότεροι μαθητές έχουν δικό τους υπολογιστή ή κάποια άλλη συσκευή που χρησιμοποιούνταν κατά την τηλεκπαίδευση. Αυτό μπορεί να σχετίζεται με το υπόβαθρο των οικογενειών που συμμετείχαν στην έρευνα, καθώς οικογένειες μεσαίων στρωμάτων, εργαζόμενοι και υψηλού μορφωτικού επιπέδου, έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να είναι σε θέση να εξασφαλίσουν στα παιδιά τους τους αναγκαίους τεχνολογικούς πόρους.

Όσον αφορά στα ευρήματα του ειδικού μέρους, ενδιαφέροντα ευρήματα είναι η δυσκολία που είχαν οι γονείς στο να προσφέρουν τη βοήθειά τους στα παιδιά για την πρόσβαση τους στο μάθημα λόγω δύο παραμέτρων. Το πρώτο ζήτημα που ανακύπτει είναι ότι οι γονείς εργάζονται την ίδια ώρα με τα παιδιά και άρα πρακτικά δεν μπορούν να είναι διαθέσιμοι για την επίλυση προβλημάτων, ενώ σημαντική παράμετρος φαίνεται να είναι και ότι οι γονείς μπορεί να μη διαθέτουν την κατάλληλη τεχνογνωσία για να βοηθήσουν τα παιδιά. Αυτά τα ζητήματα είναι εμπόδια τα οποία φαίνεται να μην έχουν ληφθεί υπόψιν κατά το σχεδιασμό της διαδικασίας τηλεκπαίδευσης στο σχολείο. Η πρώτη παράμετρος αφορά και στο ότι οι γονείς θα μπορούσαν εκείνη την ώρα να εργάζονται και οι ίδιοι με την εργασία από το σπίτι και άρα ακόμα και να βρίσκονταν στο σπίτι εκείνη την ώρα να μην είναι σε θέση να αφήσουν την εργασία τους για

να βοηθήσουν τους μαθητές. Επίσης αυτό σχετίζεται και με την πιθανή δυσκολία που μπορεί να υπήρχε στην πρόσβαση στο διαδίκτυο, σκεπτόμενοι ότι η τηλεργασία και η παρακολούθηση των μαθητών από το σπίτι θα επιβάλλουν τη σύνδεση στο internet και άρα θα δημιουργούσε μεγαλύτερα προβλήματα στην πρόσβαση στο μάθημα. Παρόμοια ευρήματα σημειώθηκαν και στην έρευνα των Andrew et al. (2020) που διεξήχθη στο Ηνωμένο Βασίλειο, όπου και εκεί βρέθηκε ότι οι γονείς δυσκολεύτηκαν να υποστηρίξουν τη μάθηση των παιδιών τους από το σπίτι.

Λόγω του ότι υπήρχε μειωμένη αντιπροσωπευτικότητα στο δείγμα, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, τα περισσότερα άτομα που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο φαίνεται να προέρχονται από μεσαία ή και υψηλά κοινωνικά και οικονομικά στρώματα κάτι που υποδηλώνεται και από το εισόδημα και από το μορφωτικό επίπεδο των γονέων. Αυτό ενδέχεται να έχει επηρεάσει τις απαντήσεις που σχετίζονται με το κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο όσον αφορά στις εμπειρίες που είχαν οι γονείς, όπως για παράδειγμα στην παράμετρο που αναφερόταν στην ανασφάλεια για το αν οι γονείς είναι σε θέση να εξασφαλίσουν τους απαραίτητους πόρους για να έχει πρόσβαση ο μαθητής στην τηλεεκπαίδευση. Αυτή η παράμετρος ενδέχεται να συγκέντρωνε υψηλότερη βαθμολογία αν υπήρχε μεγαλύτερη αντιπροσωπευτικότητα στο δείγμα και να συμπεριελάμβανε περισσότερα άτομα από χαμηλότερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα. Παρόλα αυτά, φαίνεται ότι οι γονείς, σε γενικές γραμμές, έχουν την άποψη ότι υπάρχουν συγκεκριμένες παράμετροι που αφορούν στο κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο που σχετίζονται με την ανισότητα στην πρόσβαση στην εκπαίδευση κατά τη διάρκεια της πανδημίας, αφού οι ίδιοι οι γονείς αντιλαμβάνονται την παράμετρο του οικονομικού υποβάθρου και του μορφωτικού επιπέδου ως πολύ σημαντικές για την πρόσβαση στην τηλεεκπαίδευση. Αυτό δείχνει ότι οι απόψεις των γονέων δεν επηρεάζονται απαραίτητα από τις εμπειρίες που είχαν οι ίδιοι από την εκπαίδευση κατά τη διάρκεια του lockdown. Αυτό το ζήτημα αναδείχθηκε και στην έρευνα των Andrew et al. (2020) που αναφέρεται ρητά στο ότι το κλείσιμο των σχολείων αυξάνει τις εκπαιδευτικές ανισότητες αφού οι οικογένειες με υψηλότερο κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο μπορούσαν να υποστηρίξουν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό τα παιδιά τους στη διαδικασία και να προσφέρουν και επιπλέον παροχές όπως κατοίκον διδασκαλία.

Επιπλέον, ενδιαφέρουσες είναι οι απόψεις που σχετίζονται με τα μέτρα που πήρε η πολιτεία για την πρόσβαση στην τηλεεκπαίδευση. Φαίνεται ότι σε γενικές γραμμές οι γονείς θεωρούν ότι δεν πάρθηκαν τα απαραίτητα μέτρα από την πολιτεία ούτως ώστε οι μαθητές από διαφορετικά υπόβαθρα να έχουν ισότιμη πρόσβαση και ευκαιρίες στην εκπαίδευση εν μέσω

πανδημίας και παρόλο που οι ίδιοι οι γονείς δεν βίωσαν αν ισότιμη πρόσβαση ωστόσο ήταν σε θέση να αντιληφθούν ότι κάποιοι άλλοι γονείς θα αντιμετώπιζαν δυσκολίες. Αυτό φαίνεται κυρίως από την απάντηση στο ότι τα παιδιά από ανώτερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα είχαν καλύτερη πρόσβαση και από το ότι τηλεεκπαίδευση ενέτεινε τις ήδη υπάρχουσες ανισότητες.

Επιπρόσθετα, ένα από τα χαρακτηριστικά που παρατηρούνται στο δείγμα είναι ότι, στις περισσότερες περιπτώσεις, το επάγγελμα των γονέων δεν επηρεάστηκε ιδιαίτερα από την πανδημία σε σχέση με το οικονομικό υπόβαθρο. Σε σχέση με την αναστολή, οι πατέρες δεν επηρεάστηκαν ιδιαίτερα, σε αντίθεση με τις μητέρες που εργάζονταν στην πλειοψηφία τους με τηλεργασία.

Τέλος, οι περισσότεροι γονείς έχουν ένα ή δύο παιδιά και ελάχιστες είναι οι οικογένειες που έχουν παραπάνω. Αυτό μπορεί να επηρέασε κάποιες από τις απαντήσεις, όπως για το ζήτημα του θορύβου στο σπίτι, πχ αν υπήρχαν περισσότερα παιδιά στο σπίτι να ήταν δυσκολότερη η παρακολούθηση, αλλά και για την καταλληλότητα του χώρου (αν υπήρχαν περισσότερα παιδιά στην οικογένεια, ενδέχεται να μοιραζόταν το παιδί το δωμάτιο με κάποιο άλλο παιδί). Αυτό μας δείχνει ένα κενό στο αν θα υπήρχε ζήτημα πρόσβασης σε τρίτεκνες και πολύτεκνες οικογένειες.

Ένα ζήτημα που τέθηκε τόσο στην συγκεκριμένη έρευνα όσο και σε προγενέστερες, όπως του OECD (2020), είναι το αν υπάρχει ο κατάλληλος φυσικός χώρος και το απαραίτητο κλίμα, για να μπορέσει να διεξαχθεί ομαλά η τηλεεκπαίδευση. Από ό,τι φαίνεται, τόσο από τις απόψεις των γονέων όσο και από τις εμπειρίες τους, αυτές οι παράμετροι είναι σημαντικές για την πρόσβαση στην εκπαίδευση κατά τη διάρκεια της πανδημίας.

8. Συμπεράσματα

Το ζήτημα της ανισότιμης πρόσβασης στην εκπαίδευση είναι τόσο παλιό όσο και η ίδια η εκπαίδευση. Αν και η τεχνολογική και οικονομική ανάπτυξη βρίσκεται σε αξιοσημείωτα επίπεδα, εντούτοις η πρόσβαση στην εκπαίδευση αποτελεί «αγκάθι» σε όλες τις χώρες. Αυτή η κατάσταση ισχύει ήδη πολύ πριν από την έλευση της πανδημίας.

Το κλείσιμο των σχολείων λόγω της πανδημίας προκάλεσε σημαντικές αναταράξεις στην εκπαιδευτική ζωή παγκοσμίως. Τα αναδυόμενα στοιχεία από την μελέτη των ερευνών δείχνουν σε γενικές γραμμές ότι η πανδημία έχει ενισχύσει ήδη υπάρχοντα προβλήματα ως προς την ισότιμη πρόσβαση στη μάθηση και αυξάνει την ανισότητα. Τόσο οι μαθητές, όσο και οι οικογένειές τους, αλλά και οι εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης, επηρεάστηκαν από τις αλλαγές που έφερε η κυβέρνηση της εκάστοτε χώρας στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Τα κυριότερα προβλήματα που προέκυψαν στον χώρο της εκπαίδευσης, εκτός των μέτρων προστασίας της δημόσιας και ιδιωτικής υγείας (μάσκες, τεστ), ήταν η ένταξη της τηλεεκπαίδευσης στη μαθησιακή πραγματικότητα. Η τηλεεκπαίδευση, για πολλούς ερευνητές, φαίνεται να ενέτεινε τις διακρίσεις μεταξύ των μαθητών όσο αφορά το κοινωνικό και οικονομικό τους επίπεδο, ενώ η άποψη αυτή φαίνεται να συγκλίνει και με τις απόψεις των γονέων του δείγματος στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε εδώ. Η έλλειψη χώρου για μάθηση στο σπίτι, ο περιορισμένος εξοπλισμός για την παρακολούθηση των μαθημάτων, η υπερφόρτωση των προγραμμάτων παρακολούθησης, αλλά και οι διακοπές στην σύνδεση του διαδικτύου επηρέασαν περισσότερο τους μαθητές εκείνους, οι οποίοι δεν είχαν τους πόρους και την δυνατότητα ή την γνώση να τα αντιμετωπίσουν.

Για να μειωθούν και να αντιστραφούν οι μακροπρόθεσμες αρνητικές επιπτώσεις, πρέπει να εφαρμοστούν προγράμματα αποκατάστασης των κενών μάθησης που προέκυψαν, προετοιμάζοντας τους μαθητές αλλά και τους καθηγητές, καλύτερα για παρόμοιες καταστάσεις. Η χάραξη μίας καλύτερης εκπαιδευτικής πολιτικής, που θα λαμβάνει υπόψη της τις ιδιαιτερότητες και τις οικονομικές και κοινωνικές παραμέτρους των οικογενειών των μαθητών, φροντίζοντας να καλύψει τα κενά που εντοπίστηκαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας, θα ωφελήσει την εκπαιδευτική κοινότητα και θα εντάξει σωστά και αποδοτικά την τηλεεκπαίδευση στην ζωή των μαθητών.

Όσον αφορά στα ευρήματα της έρευνας που διεξήχθη εδώ, φαίνεται ότι οι γονείς του δείγματος αντιλαμβάνονται ότι υπάρχουν αρκετές παράμετροι που μπορούν να παίζουν ρόλο στην ανισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση, όπως είναι το οικονομικό υπόβαθρο των γονέων, η εξοικείωση των γονέων με την τεχνολογία και ο αριθμός των μαθητών στο σπίτι.

Βασική επίσης είναι και η άποψη ότι η τηλεεκπαίδευση ενέτεινε τις ανισότητες που ήδη υπήρχαν, ενώ έγινε εμφανής η έλλειψη μέριμνας της πολιτείας σε ζητήματα που αφορούν στην πρόσβαση όλων των μαθητών στην τηλεεκπαίδευση. Οι γονείς του δείγματος αντιλαμβάνονται ότι η τηλεεκπαίδευση επέφερε προβλήματα που σχετίζονται με το κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο των οικογενειών από το οποίο προέρχονται οι μαθητές, ακόμα και αν οι ίδιοι δε βίωσαν άμεσα αυτά τα εμπόδια.

Στην έρευνα αυτή υπήρχαν αρκετοί περιορισμοί. Καταρχάς, το δείγμα προσεγγίστηκε μέσω δειγματοληψίας ευκολίας, οπότε δεν υπάρχει αντιπροσωπευτικότητα στο δείγμα και άρα τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει δεν είναι δυνατόν να γενικευτούν σε εθνικό επίπεδο. Αυτό υφίσταται λόγω της επιλογής του δείγματος, όπου έγινε δειγματοληψία ευκολίας. Επιπλέον δεν υπήρχε και αντιπροσωπευτικότητα σε διάφορες παραμέτρους, όπως η χώρα καταγωγής και η περιοχή διαμονής. Αυτές οι παράμετροι μπορούν να παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των απαντήσεων. Το ίδιο ισχύει και για το μορφωτικό επίπεδο, που στην περίπτωση του δείγματος που απάντησε το ερωτηματολόγιο εδώ είναι υψηλό και για τη μητέρα και για τον πατέρα.

Το ζήτημα αυτό είναι φλέγον και θα μπορούσαν να διεξαχθούν πολλές επιπλέον έρευνες για την εμβάθυνση στα ζητήματα αυτά. Για παράδειγμα, θα είχε ενδιαφέρον να παρθούν συνεντεύξεις από τους γονείς, ούτως ώστε να εκφράσουν πτυχές που δε μπορούν να διαφανούν μέσα από ένα ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο. Επιπλέον, θα μπορούσε να γίνει μια συγκριτική ανάλυση μεταξύ παιδιών από οικογένειες με καταγωγή εντός και εκτός Ελλάδας, όπως επίσης και μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών. Τέλος, θα είχε ενδιαφέρον να γίνει μια ανάλυση που θα συσχέτιζε την πρόσβαση σε παιδιά Γ' Λυκείου με τη μαθησιακή τους επίδοση στις Πανελλήνιες εξετάσεις.

Βιβλιογραφία

- Andrew, A., Cattan, S., Costa Dias, M., Farquharson, C., Kraftman, L., Krutikova, S., Phimister, A. & Sevilla, A. (2020). Inequalities in Children's Experiences of Home Learning during the COVID-19 Lockdown in England*. *Fiscal Studies*, 41, 653-683. <https://doi.org/10.1111/1475-5890.12240>
- Andrew, A., Cattan, S., Costa Dias, M., Farquharson, C., Kraftman, L., Krutikova, S., Phimister, A. & Sevilla, A. (2020). Learning during the lockdown: real-time data on children's experiences during home learning. *Institute for Fiscal Studies*. Διαθέσιμο στο: <https://ifs.org.uk/publications/14848> (πρόσβαση στις 4 Απριλίου 2022)
- Antoninis, M., Delprato, M. & Benavot, A. (2016). 10. Inequality in education: the challenge of measurement. *World Social Science Report, UNESCO*. 63-67
- Araujo, C., Ferreira, F. & Schady, N. (2004). *Is the World becoming More Unequal? Changes in the World Distribution of Schooling*. Washington: The World Bank.
- Armitage, R. & Nellums, L.B. (2020). Considering inequalities in the school closure response to COVID-19. *The Lancet, Global Health*, 8(5), E644
- Benzeval, M., Borkowska, M., Burton, J., Crossley, T., Fumagalli, L., Jäckle, A., Rabe, B. & Read, B. (2020). Understanding Society COVID-19 Survey April Briefing Note: Home schooling, Understanding Society Working Paper No 12/2020, ISER, University of Essex. Διαθέσιμο στο: <https://www.iser.essex.ac.uk/research/publications/working-papers/understanding-society/2020-09> (πρόσβαση στις 29 Μαρτίου 2022)
- Bloome, D., Dyer, S., & Zhou, X. (2018). Educational Inequality, Educational Expansion, and Intergenerational Income Persistence in the United States. *American Sociological Review*, 83(6), 1215–1253. <https://doi.org/10.1177/0003122418809374>
- Bonneau, C. & Grobon, S. (2022). Unequal Access to Higher Education Based On Parental Income: Evidence from France. Διαθέσιμο στο: <https://wid.world/document/unequal-access-to-higher-education-based-on-parental-income-evidence-from-france-world-inequality-lab-working-paper-2022-01/> (πρόσβαση στις 30 Μαρτίου 2022)

- Brazendale, K., Beets, M. W., Weaver, R. G., Chandler, J. L., Randel, A. B., Turner-McGrievy, G. M., Moore, J. B., Huberty, J. L. & Ward, D. S. (2017). Children's Moderate to Vigorous Physical Activity Attending Summer Day Camps. *American journal of preventive medicine*, 53(1), 78–84. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2017.01.019>
- Browning, M.H.E.M., Larson, L.R., Sharaievska, I., Rigolon, A., McAnirlin, O., Mullenbach, L., Cloutier, S., Vu, T.M., Thomsen, J., Reigner, N., Metcalf, E.C., D'Antonio, A., Helbich, M., Bratman, G.N. & Alvarez, H.O. (2021). Psychological impacts from COVID-19 among university students: Risk factors across seven states in the United States. *PLOS ONE*, 16(1), e0245327. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0245327>
- Chen, E., Kaczmarek, K. & Ohyama, H. (2020). Student perceptions of distance learning strategies during COVID-19. *J Dent Educ.*, 10.1002/jdd.12339. doi: 10.1002/jdd.12339
- Chetty, R., Friedman, J.N., Saez, E., Turner, N. & Yagan, D. (2020). Income segregation and intergenerational mobility across colleges in the United states. *The Quarterly Journal of Economics* 135 (3), 1567–1633.
- Donohue, C., Johnson, A., Lucas, P., Lynd, C., Mukerjee, J., & Thouvenelle, S. (2020). 'Distance learning and early childhood education'. *Head Start/ECLKC*. Διαθέσιμο στο: <https://eclkc.ohs.acf.hhs.gov/archive/professional-development/article/distance-learning-early-childhood-education> (πρόσβαση στις 1 Απριλίου 2022)
- European Centre for Disease Prevention and Control (2021). COVID-19 situation update worldwide, as of week 48, updated 9 December 2021. Διαθέσιμο στο: <https://www.ecdc.europa.eu/en/geographical-distribution-2019-ncov-cases> (πρόσβαση στις 1 Δεκεμβρίου 2021)
- Ezra, O., Cohen, A., Bronshtein, A., Gabbay, H., & Baruth, O. (2021). Equity factors during the COVID-19 pandemic: Difficulties in emergency remote teaching (ert) through online learning. *Education and information technologies*, 26(6), 7657–7681. <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10632-x>
- Frohn, J. (2021). Troubled schools in troubled times: How COVID-19 affects educational inequalities and what measures can be taken. *European Educational Research Journal*, 20(5), 667–683. <https://doi.org/10.1177/14749041211020974>

- Fojtik, R. (2018). Problems of distance education. *ICTE Journal*, 7(1), 14-23. DOI: 10.2478/ijicte-2018-0002
- Garcia, E., Weiss, E. & Engdahl, L. (2020). Access to online learning amid coronavirus is far from universal, and children who are poor suffer from a digital divide. *Economic Policy Institute*. Διαθέσιμο στο: <https://www.epi.org/blog/access-to-online-learning-amid-coronavirus-and-digital-divide/> (πρόσβαση στις 2 Απριλίου 2022)
- Giannoulas, A., Stampoltzis, A., Kounenou, K. & Kalamatianos, A. (2021). How Greek Students Experienced Online Education during Covid-19 Pandemic, in Order to Adjust to a post-lockdown Period. *The Electronic Journal of e-Learning*, 19(4), pp. 222-232, available online at www.ejel.org
- Gournellis, R. & Efstathiou, V. (2021). The impact of the COVID-19 Pandemic on the Greek population: Suicidal ideation during the first and second lockdown. *Psychiatrike = Psychiatriki*, 32(4), 267–270. <https://doi.org/10.22365/jpsych.2021.041>
- Grewenig, E., Lergetporer, P., Werner, K., Woessmann, L. & Zierow, L. (2021). COVID-19 and educational inequality: How school closures affect low- and high-achieving students. *European Economic Review*, 140, 103920. <https://doi.org/10.1016/j.eurocorev.2021.103920>
- Gurung, D. S. (2021). Challenges Faced by Teachers in Online Teaching During Covid-19 Pandemic. *The Online Journal of Distance Education and e-Learning*, Vol. 9, Is. 1, <https://tojdel.net/journals/tojdel/articles/v09i01/v09i01-02.pdf>.
- Haelermans, C., Korthals, R., Jacobs, M., de Leeuw, S., Vermeulen, S., van Vugt, L., Aarts, B., Prokic-Breuer, T., van der Velden, R., van Wetten, S. & de Wolf, I. (2022). Sharp increase in inequality in education in times of the COVID-19-pandemic. *PLoS ONE*, 17(2), e0261114. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0261114>
- Hankin B. L. (2015). Depression from childhood through adolescence: Risk mechanisms across multiple systems and levels of analysis. *Current opinion in psychology*, 4, 13–20. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.01.003>
- Holsinger & Jacob, D. B. (2008). Inequality in Education, Comparative and International Perspectives. *CERC Studies in Comparative Education* 24, 1-10.

- Hong, H., Wang, Y., Chung, H. T. & Chen, C. J. (2020). Clinical characteristics of novel coronavirus disease 2019 (COVID-19) in newborns, infants and children. *Pediatrics and neonatology*, 61(2), 131–132. <https://doi.org/10.1016/j.pedneo.2020.03.001>
- Jackson, C., Vynnycky, E. & Mangtani, P. (2016). The Relationship Between School Holidays and Transmission of Influenza in England and Wales. *American journal of epidemiology*, 184 (9), 644–651. <https://doi.org/10.1093/aje/kww083>
- Kaden, U. (2020). COVID-19 School Closure-Related Changes to the Professional Life of a K–12 Teacher. *Education Sciences*, 10(6), 165–177. doi:10.3390/educsci10060165
- Kanellopoulou, A., Koskeridis, F., Markozannes, G., Bouras, E., Soutziou, C., Chaliasos, K., Doulas, M. T., Sigounas, D. E., Tzovaras, V. T., Panos, A., Stergiou, Y., Mellou, K., Papamichail, D., Aretouli, E., Chatzidimitriou, D., Chatzopoulou, F., Bairaktari, E., Tzoulaki, I., Evangelou, E., Rizos, E. C., ... Tsilidis, K. K. (2021). Awareness, knowledge and trust in the Greek authorities towards COVID-19 pandemic: results from the Epirus Health Study cohort. *BMC public health*, 21(1), 1125. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-11193-x>
- Kazmi, S.S.H., Hasan, K., Talib, S. & Saxena, S. (2020). COVID-19 and Lockdown: A study on the Impact on Mental Health. SSRN. Διαθέσιμο στο: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3577515
<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3577515>
- Lancker, W.V. & Parolin, Z. (2020). COVID-19, school closures, and child poverty. *The Lancet, Public Health*, 5(5), E243-E244
- Marbuah, D. A.-A. (2016). Influence of Parental Income and Educational Attainment on Children's Years of Schooling: Case of Ghana. *Uppsala University*, <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1092869/FULLTEXT01.pdf>.
- Mofijur, M., Rizwanul Fattah, I.M., Alam, A., Saiful Islam, A.B.M., Ong, H.C., Ashrafur Rahman, S.M., Najafi, G., Ahmed, S.F., Uddin, A. & Mahlia, T.M.I. (2021). Impact of COVID-19 on the social, economic, environmental and energy domains: Lessons learnt from a global pandemic. *Sustainable Production and Consumption*, 26, 343–359. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.10.016>

- Moris, D., & Schizas, D. (2020). Lockdown During COVID-19: The Greek Success. *In vivo (Athens, Greece)*, 34(3 Suppl), 1695–1699. <https://doi.org/10.21873/invivo.11963>
- Nadeau, S.A., Vaughan, T.G., Scire, J., Huisman, J.S., Stadler, T. (2021). The origin and early spread of SARS-CoV-2 in Europe. *PNAs*, 118(9), 1-8. <https://doi.org/10.1073/pnas.2012008118>
- Nicolau, C., Henter, R., Roman, N., Neculau, A. & Miclaus, R. (2020). Tele-Education under the COVID-19 Crisis: Asymmetries in Romanian Education. *Symmetry*, 12(9), 1502. <https://doi.org/10.3390/sym12091502>
- Noor, S., Isa, F. & Mazhar, F.F. (2020). Online Teaching Practices during the COVID-19 Pandemic. *Educational Process: International Journal*, 9(3), 169-184.
- O'Connor, R. C., Wetherall, K., Cleare, S., McClelland, H., Melson, A. J., Niedzwiedz, C. L., O'Carroll, R. E., O'Connor, D. B., Platt, S., Scowcroft, E., Watson, B., Zortea, T., Ferguson, E. & Robb, K. A. (2020). Mental health and well-being during the COVID-19 pandemic: longitudinal analyses of adults in the UK COVID-19 Mental Health & Well-being study. *The British Journal of Psychiatry*. Cambridge University Press, 1–8. doi: 10.1192/bjp.2020.212.
- OECD (2020). School education during COVID-19: Were teachers and students ready? Διαθέσιμο στο: <https://www.oecd.org/education/Greece-coronavirus-education-country-note.pdf> (πρόσβαση στις 20 Μαρτίου 2022)
- Orgilés, M., Morales, A., Delvecchio, E., Mazzeschi, C., & Espada, J. (2020). Immediate psychological effects of the COVID-19 quarantine in youth from Italy and Spain. *PsyArXiv*, 1–13. doi: 10.1017/s0033291720001841
- Ozamiz-Etxebarria, N., Idoiaga Mondragon, N., Bueno-Notivol, J., Pérez-Moreno, M. & Santabárbara, J. (2021) Prevalence of Anxiety, Depression, and Stress among Teachers during the COVID-19 Pandemic: A Rapid Systematic Review with Meta-Analysis. *Brain Sciences*, 11(9), 1172. <https://doi.org/10.3390/brainsci11091172>
- Özüdoğru, G. (2021). Problems faced in distance education during Covid-19 Pandemic. *Participatory Educational Research (PER)*, 8(4), 321-333. <http://dx.doi.org/10.17275/per.21.92.8.4>

- Panchal, N., Kamal, R., Cox, C. & Garfield, R. (2021). The Implications of COVID-19 for Mental Health and Substance Use. Διαθέσιμο στο: <https://www.kff.org/coronavirus-covid-19/issue-brief/the-implications-of-covid-19-for-mental-health-and-substance-use/> (πρόσβαση στις 5 Δεκεμβρίου 2021)
- Pereznieto, P. & Oehler, I. (2021). Social Costs of the COVID-19 Pandemic. The Independent Panel for Pandemic Preparedness and Response. Διαθέσιμο στο: <https://theindependentpanel.org/wp-content/uploads/2021/05/Background-paper-9-Social-impact.pdf> (πρόσβαση στις 3 Δεκεμβρίου 2021)
- Saladino, V., Algeri, D. & Auriemma, V. (2020). The Psychological and Social Impact of Covid-19: New Perspectives of Well-Being. *Front. Psychol.*, 11, 2550. doi: 10.3389/fpsyg.2020.577684
- Scarpellini, F., Segre, G., Cartabia, M., Zanetti, M., Campi, R., Clavenna, A. & Bonati, M. (2021). Distance learning in Italian primary and middle school children during the COVID-19 pandemic: a national survey. *BMC Public Health*, 21, 1035. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-11026-x>
- Shaista et al., N. S. (2020). Online Teaching Practices during the COVID-19 Pandemic. *Educational Process: International Journal*, v9 n3 , 169-184 .
- Shen, K., Yang, Y., Wang, T., Zhao, D., Jiang, Y., Jin, R., Zheng, Y., Xu, B., Xie, Z., Lin, L., Shang, Y., Lu, X., Shu, S., Bai, Y., Deng, J., Lu, M., Ye, L., Wang, X., Wang, Y., Gao, L., Global Pediatric Pulmonology Alliance (2020). Diagnosis, treatment, and prevention of 2019 novel coronavirus infection in children: experts' consensus statement. *World journal of pediatrics: WJP*, 16(3), 223–231. <https://doi.org/10.1007/s12519-020-00343-7>
- Shields, L., Newman, A. & Satz, D. (2017). Equality of Educational Opportunity. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2017 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.). Διαθέσιμο στο: <https://plato.stanford.edu/entries/equal-ed-opportunity/#toc> (πρόσβαση στις 28 Μαρτίου 2022)
- Spinelli, M., Lionetti, F., Pastore, M. & Fasolo, M. (2020). Parents' Stress and Children's Psychological Problems in Families Facing the COVID-19 Outbreak in Italy. *Frontiers in psychology*, 11, 1713. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01713>

- Trinidad, J. E. (2021). Equity, engagement, and health: school organisational issues and priorities during COVID-19. *Journal of Educational Administration and History*, vol 53, 67-80.
- UNESCO (2020). *What you need to know about the right to education*. Διαθέσιμο στο: <https://en.unesco.org/news/what-you-need-know-about-right-education> (Πρόσβαση στις 15 Ιανουαρίου 2022)
- UNESCO (2021). *Despite progress, UNESCO report finds that education inequalities persist in Eurasia*. Διαθέσιμο στο: <https://en.unesco.org/news/despite-progress-unesco-report-finds-education-inequalities-persist-eurasia> (Πρόσβαση στις 8 Ιουλίου 2022)
- UNESCO. (2022). The impact of the COVID-19 pandemic on education: international evidence from the Responses to Educational Disruption Survey (REDS). *UNESCO*, 224.
- UNICEF (2021). *COVID-19 and school closures: One year of education disruption*. Διαθέσιμο στο: <https://data.unicef.org/wp-content/uploads/2021/03/COVID19-and-school-closures-report.pdf> (Πρόσβαση στις 7 Ιουλίου 2022)
- Wang, X., Hegde, S., Son, C., Keller, B., Smith, A. & Sasangohar, F. (2020). Investigating Mental Health of US College Students During the COVID-19 Pandemic: Cross-Sectional Survey Study. *J Med Internet Res*, 22(9), e22817. DOI: 10.2196/22817
- Van Cappelle, Frank, Chopra, V., Ackers, J. & Gochyyev, P. (2021). An analysis of the reach and effectiveness of distance learning in India during school closures due to COVID-19.
- Van Lancker, W., & Parolin, Z. (2020). COVID-19, school closures, and child poverty: a social crisis in the making. *The Lancet. Public health*, 5(5), e243–e244. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30084-0](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30084-0)
- Vatavali, F., Gareiou, Z., Kehagia, F. & Zervas, E. (2020). Impact of COVID-19 on Urban Everyday Life in Greece. Perceptions, Experiences and Practices of the Active Population. *Sustainability*, 12, 1-17.
- Viner, R. M., Russell, S. J., Croker, H., Packer, J., Ward, J., Stansfield, C., Mytton, O., Bonell, C. & Booy, R. (2020). School closure and management practices during coronavirus

- outbreaks including COVID-19: a rapid systematic review. *The Lancet. Child & adolescent health*, 4(5), 397–404. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30095-X](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30095-X)
- Vlasenko, L & Bozhok, N. (2014). Advantages and disadvantages of distance learning. *Modern trends and resources for teachers of foreign languages*, 20-25.
- Zareipour, M.A., Ardakani, M.F., Sotoudeh, A., & Azari, M.T. (2021). The Importance of Tele Education of Family Health Ambassadors in COVID -19 Prevention. *Journal of Health Literacy*, 1(6), 9-12. doi: 10.22038/jhl.2021.56850.1158
- Zhang, H., Nurius, P., Sefidgar, Y., Morris, M., Balasubramanian, S., Brown, J., Dey, A.K., Kuehn, K., Riskin, E., Xu, X. & Mankoff, J. (2020). How Does COVID-19 impact Students with Disabilities/Health Concerns? *arXiv, Online*, 2005.05438. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2005.05438>

Παράρτημα Α: «Ερωτηματολόγιο έρευνας»

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

ΜΕΡΟΣ 1^ο: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Πόσα παιδιά έχετε που φοιτούν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Γυμνάσιο/Λύκειο);

A. 1

B. 2

Γ. 3

Δ. 4

E. Άλλο (αναφέρετε τι): _____

2. Φύλο μαθητή/τριας

A. 1 αγόρι

B. 1 κορίτσι

Γ. 2 αγόρια

Δ. 2 κορίτσια

E. 1 αγόρι και 1 κορίτσι

ΣΤ. Άλλο (αναφέρετε τι): _____

3. Ποιο είναι το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα;

A. 0-5000 €

B. 5001-10.000 €

Γ. 10.000-15.000 €

Δ. 15.001-20.000 €

E. 20.001-25.000 €

Στ. 25.001-30.000 €

Z. 30.001-40.001 €

H. 40.001-50.000 €

Θ. 50.001-60.000 €

I. Άνω των 60.000 €

4. Ποιο είναι το επάγγελμα του πατέρα;

A. άνεργος

B. δημόσιος υπάλληλος

Γ. ιδιωτικός υπάλληλος

Δ. ελεύθερος επαγγελματίας

E. Συνταξιούχος

5. Το επάγγελμα του πατέρα (αν εργαζόταν) επλήγη από την πανδημία;

A. Ναι

B. Όχι

Γ. Δεν εργαζόταν από την περίοδο προ πανδημίας

6. Ο πατέρας ήταν σε αναστολή κατά την περίοδο του lockdown; (πρώτο ή/και δεύτερο)

A. ναι

B. όχι

Γ. δούλευε με τηλεργασία

Δ. Δεν εργαζόταν από την περίοδο προ πανδημίας

7. Ποιο είναι το επάγγελμα της μητέρας;

A. άνεργη

B. δημόσιος υπάλληλος

Γ. ιδιωτικός υπάλληλος

Δ. ελεύθερος επαγγελματίας

8. Το επάγγελμα της μητέρας (αν εργαζόταν) επλήγη από την πανδημία;

A. Ναι

B. Όχι

Γ. Δεν εργαζόταν από την περίοδο προ πανδημίας

9. Η μητέρα ήταν σε αναστολή κατά την περίοδο του lockdown; (πρώτο ή/και δεύτερο)

A. ναι

B. όχι

Γ. δούλευε με τηλεργασία

Δ. Δεν εργαζόταν από την περίοδο προ πανδημίας

10. Ποιο είναι το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα;

- A. απόφοιτος Δημοτικού
- B. απόφοιτος Γυμνασίου
- Γ. απόφοιτος Λυκείου
- Δ. απόφοιτος Ι.Ε.Κ ή κολλεγίου
- Ε. απόφοιτος ΑΕΙ/ΑΤΕΙ
- ΣΤ. κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου
- Ζ. κάτοχος Διδακτορικού τίτλου

11. Ποιο είναι το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας;

- A. απόφοιτος Δημοτικού
- B. απόφοιτος Γυμνασίου
- Γ. απόφοιτος Λυκείου
- Δ. απόφοιτος Ι.Ε.Κ ή κολλεγίου
- Ε. απόφοιτος ΑΕΙ/ΑΤΕΙ
- ΣΤ. κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου
- Ζ. κάτοχος Διδακτορικού τίτλου

12. Περιοχή διαμονής

- A. αστική περιοχή
- B. ημιαστική περιοχή
- Γ. αγροτική περιοχή

13. Χώρα καταγωγής μητέρας

A. Ελλάδα

B. Εκτός Ελλάδας, χώρα της ΕΕ

Γ. Εκτός Ελλάδας, εκτός ΕΕ

14. Χώρα καταγωγής πατέρα

A. Ελλάδα

B. Εκτός Ελλάδας, χώρα της ΕΕ

Γ. Εκτός Ελλάδας, εκτός ΕΕ

15. το παιδί (ή τα παιδιά) έχουν δικό του/ς δωμάτιο;

A. Ναι

B. Όχι

16. Τι ηλεκτρονική συσκευή χρησιμοποιούσε το παιδί (ή τα παιδιά) κατά τη διάρκεια της τηλεεκπαίδευσης;

A. ηλεκτρονικό υπολογιστή (σταθερό ή λαπτοπ)

B. τάμπλετ

Γ. κινητό τηλέφωνο

17. σε ποιον ανήκει η συσκευή που χρησιμοποιούσε το παιδί;

A. γονείς

B. παιδί

Δανείζονταν συσκευές από άλλους (πχ παππούδες, γείτονες κ.λπ.)

ΜΕΡΟΣ 2^ο ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

18. Στις παρακάτω δηλώσεις απαντήστε με βάση το βαθμό συμφωνίας που σας εκφράζει η καθεμία (1=διαφωνώ απόλυτα, 2=διαφωνώ, 3=ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, 4=συμφωνώ, 5=συμφωνώ απόλυτα)

Δηλώσεις	1	2	3	4	5
18.1 Στη διάρκεια των μαθημάτων ο μαθητής δεν είχε επαρκή εξοπλισμό (συσκευή τάμπλετ, λάπτοπ κ.λπ) για την πρόσβαση στα μαθήματα εξ αποστάσεως					
18.2 Κατά την τηλεκπαίδευση, ο μαθητής αντιμετώπισε προβλήματα λόγω ανεπάρκειας δευτερευόντων στοιχείων στον εξοπλισμό του π.χ. ακουστικά, μικρόφωνο, κάμερα					
18.3 Κατά την τηλεκπαίδευση, ο μαθητής δεν είχε καλή σύνδεση στο ίντερνέτ για την ικανοποιητική παρακολούθηση των μαθημάτων του σχολείου					
18.4 Ο χώρος στον οποίο βρισκόταν ο μαθητής κατά τη διάρκεια της τηλεκπαίδευσης δεν ήταν κατάλληλος για μάθημα					
18.5 Υπήρχε ζήτημα σε σχέση με το θόρυβο που υπήρχε στο σπίτι την ώρα που ο μαθητής είχε τηλεκπαίδευση					
18.6 Υπήρχε ζήτημα για την πρόσβαση του μαθητή στο εκπαιδευτικό υλικό που ήταν αναρτημένο για να το παρακολουθήσει εκτός διδακτικών ωρών					
18.7 Υπήρχε ζήτημα σε σχέση με το θόρυβο που υπήρχε στη γειτονιά την ώρα που ο μαθητής είχε τηλεκπαίδευση					
18.8 Οι γονείς δε διαθέτουν την κατάλληλη μόρφωση για να βοηθήσουν το παιδί με τυχόν προβλήματα που εμφανίζονταν στην πρόσβαση στο μάθημα					
18.9 Οι γονείς εργάζονταν την ίδια ώρα με τα παιδιά και δε μπορούσαν να βοηθήσουν το παιδί με τυχόν προβλήματα που εμφανίζονταν στην πρόσβαση στο μάθημα					
18.10 Κατά την περίοδο της τηλεκπαίδευσης υπήρχε ανασφάλεια σε σχέση με το αν οι γονείς ήταν σε θέση να εξασφαλίσουν τους απαραίτητους πόρους για να έχει το παιδί πρόσβαση, πχ πιθανότητα να κοπεί το ρεύμα ή το ίντερνέτ λόγω οφειλών κ.λπ.					

19. Απαντήστε κατά πόσο κατά τη γνώμη σας οι παρακάτω παράμετροι επηρεάζουν την πρόσβαση των μαθητών στην τηλεεκπαίδευση κατά τη διάρκεια της πανδημίας.

(1=καθόλου, 2=λίγο, 3=μέτρια, 4=πολύ, 5=πάρα πολύ)

Παράμετροι	1	2	3	4	5
19.1 Οικονομικό υπόβαθρο					
19.2 Μορφωτικό επίπεδο πατέρα					
19.3 Μορφωτικό επίπεδο μητέρας					
19.4 Επάγγελμα πατέρα					
19.5 Επάγγελμα μητέρας					
19.6 Τεχνολογικοί πόροι					
19.7 Περιοχή διαμονής					
19.8 Αριθμός ατόμων που διαμένουν στο ίδιο σπίτι					
19.9 Αριθμός μαθητών που διαμένουν στο ίδιο σπίτι					
19.10 Πόροι που εξασφαλίζονται από το σχολείο					

20. Στις παρακάτω δηλώσεις απαντήστε με βάση το βαθμό συμφωνίας που σας εκφράζει η καθεμία (1=διαφωνώ απόλυτα, 2=διαφωνώ, 3=ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, 4=συμφωνώ, 5=συμφωνώ απόλυτα)

Δηλώσεις	1	2	3	4	5
20.1 Το κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο μια οικογένειας είναι πολύ σημαντικός παράγοντας για το αν ένα παιδί έχει ισότιμη πρόσβαση στην τηλεεκπαίδευση					
15.2 Θεωρώ ότι δεν πάρθηκαν τα απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλιστεί η πρόσβαση των μαθητών στην τηλεεκπαίδευση στην περίοδο της πανδημίας					
15.3 Θεωρώ ότι η πολιτεία θεώρησε πολλά προαπαιτούμενα για τη διεξαγωγή της τηλεεκπαίδευσης ότι ήταν δεδομένα στις οικογένειες των μαθητών ενώ δεν ήταν					
15.4 Θεωρώ ότι το παιδί μου στερήθηκε περισσότερο από άλλα παιδιά της ηλικίας του σε σχέση με την πρόσβασή του στην τηλεεκπαίδευση					

15.5 Με τη δια ζώσης εκπαίδευση εξασφαλίζεται η ισότιμη συμμετοχή των μαθητών στην εκπαίδευση πολύ περισσότερο από ό,τι με την τηλεκπαίδευση					
15.6 Η τηλεκπαίδευση ενέτεινε τις ήδη υπάρχουσες ανισότητες στην εκπαίδευση					
15.7 Τα παιδιά από ανώτερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα είχαν καλύτερη πρόσβαση στην τηλεκπαίδευση από ό,τι τα παιδιά κατώτερων στρωμάτων					
15.8 Πιστεύω ότι η ανισότιμη πρόσβαση στην τηλεκπαίδευση στην εποχή της πανδημίας θα στοιχίσει στο μέλλον των παιδιών					

21. Το παρόν ερωτηματολόγιο απαντάται από

A. τη μητέρα του μαθητή

B. τον πατέρα του μαθητή

Γ. άλλο πρόσωπο (παρακαλώ συμπληρώστε)

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.